

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

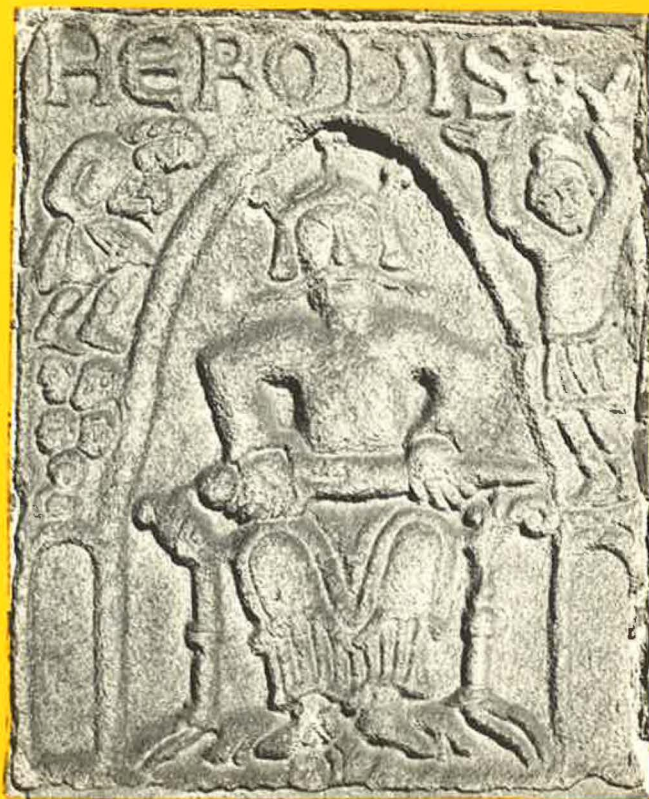
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**FRA
HIMMERLAND**

OG

**KJÆR HERRED
1972**

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

XXXIII BIND

1972

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI . AALBORG

Redaktionsudvalg:

Konsulent J. Jeppesen Jensen (redaktør)

Vicestadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen

Rektor Kaj Løber

Overlærer Svend B. Olesen

Museumsdirektør Lars Rostrup Bøyesen

Inskriptionen på Øster Hornum fonten

Af Erling Rump.

Øster Hornum fonten er tidligere behandlet i »Fra Himmerland og Kjær Herred« 1968 s. 120, under Sv. B. Olesens interessante artikel: »Romanske døbefonte i Himmerland«. Nærværende arbejde behandler og uddyber problemerne omkring fontens majuskelskription. — Det skal tilføjes, at artiklen også i år er udkommet i en noget afkortet udgave og uden oversættelse af de middelalderlige latinske tekster i »Kirkehistoriske samlinger«.

Under mit arbejde med de østjyske »løvefonte«¹⁾, som Mackeprang med så stor interesse har behandlet i sin store bog »Danmarks middelalderlige døbefonte« (D.M.D.), kom jeg også til Ø. Hornumfonten, der efter Mackeprangs inddeling hører til »Himmerland-Mariagertypen« (S. 214 f.). — Denne rummelige font er nærmest formet som en udhulet kugle med vandret afskåret »kuglekalot«, sådan at randen danner en 7-8 cm bred horisontal ringflade, ind- og udvendig omgivet af en ca. 1,5 cm forsænket rand.

Fontens kubiske overflade er som de øvrige fonte i gruppen forsynet med antitetiske løverelieffer, to par. (Fig. 1). Imellem bagdelene på to af løverne er indsat et menneskehoved med store udstående øren. — Reliefferne er nok primitive, men udtryksfulde og har en meget fin overfladeforarbejdning.

Artiklen her omhandler imidlertid den inskription, som er indhugget på fontekanten. — Mackeprang omtaler den i D. M. D. s. 45: »På grund af Stenens stærke Forvitring er det ikke lykkedes at læse den fuldstændigt, men følgende synes dog at kunne konstateres med Sikkerhed:

»FONS . VITE . E . . Ī LVMINE . TVO — VIDEBIM' (?) LVM
+ VD M . APVT . TE«, altså med Forkortelser og enkelte Suppleringer: Fons vite e(st) i(n) lumine tuo videbim(us) lum (en)
+ ud . . . m aput . . te . . (og fodnote) I Fons er kun Begyndelsen af N og den nederste krølle af s bevaret. Ved — findes et Hul i Stenen.«

Fig. 1. Ø. Hornum fonten.

(Forf. fot.).

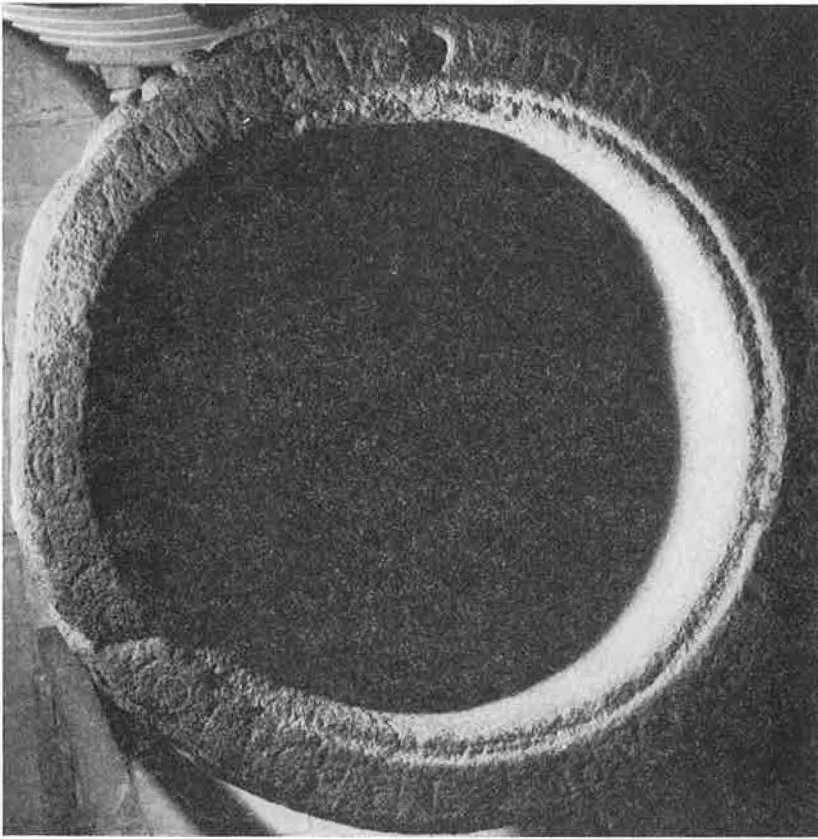

Fig. 2. Ø. Hornum, inskription i strejflys.

(Forf. fot.).

Kort efter, at jeg havde læst denne meget spændende rebus, blev min tanke, af en af mine gejstlige venner²⁾, ledet hen på Ingemann's salme »Til himlene rækker din miskundhed, Gud« — den danske samlebog nr. 26. De to sidste linier af sidste vers i salmen lyder: »hos dig er livets det evige væld, og lys i dit lys skal vi skue.« — Dette synes at kunne passe ganske godt til den ovenfor citerede latinske tekst.

Ingemann har bygget salmen over Davids salme 36,6-10, hvor vers 10 lyder: »Thi hos dig er livets kilde, og i dit lys skuer vi lys.«

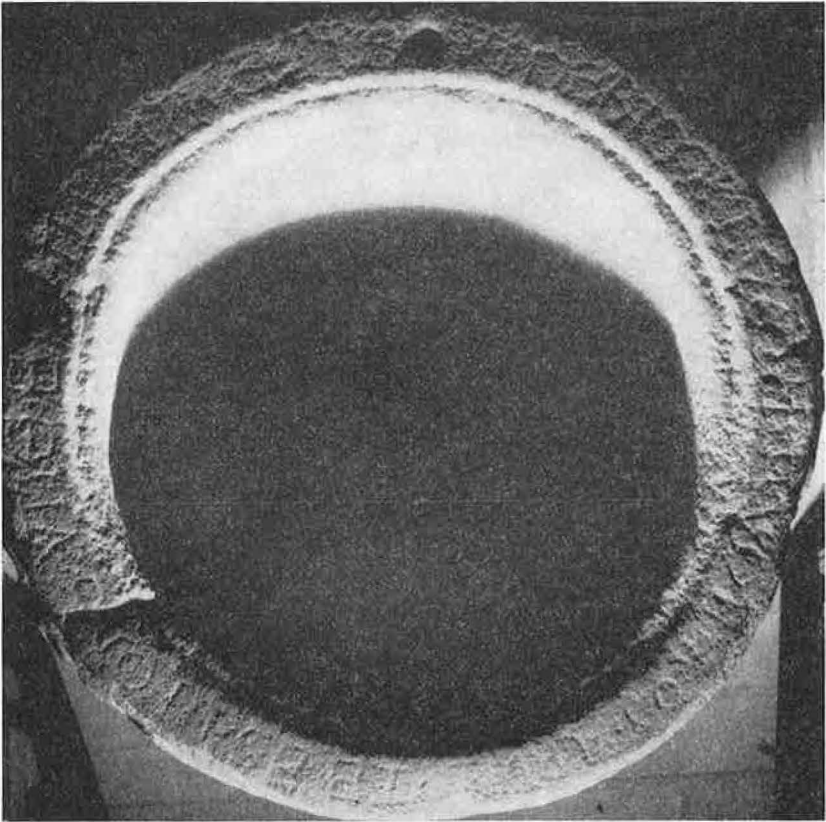

Fig. 3.

(Forf. fot.).

Det var derfor nødvendigt at sammenligne med den tilsvarende latinske tekst i Vulgata. Det viste sig straks, at det — p. g. a. den anderledes nummerinddeling — her var salme 35, hvis vers 10³) lyder: »*quoniam apud te est fons vite, et in lumine tuo videbimus lumen.*« Dette passede helt med det foreliggende, når der blev taget hensyn til abbreviationerne og de bortsprængte stenpartier.

Nu var det opgaven at få undersøgt sagen på stedet. — Her viste det sig, at alt passede såre smukt til Vulgata, salme XXXV, 10. — Men det er overmåde svært, for ikke at sige umuligt, at læse teksten i almindelig dagslys. Den kommer først frem i strejflys i mørke, se

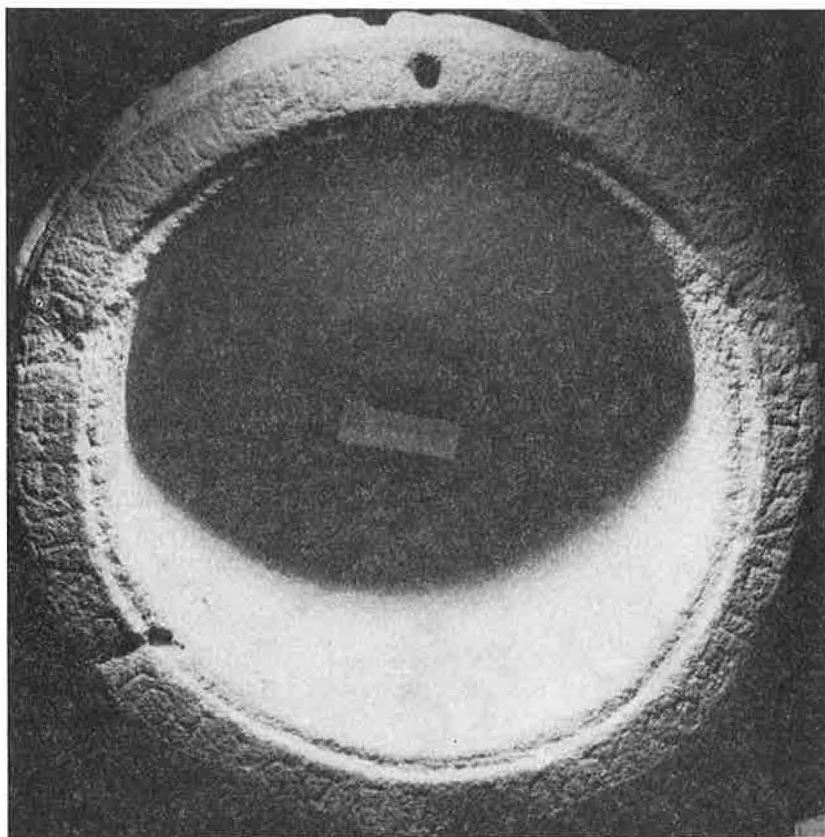

Fig. 4. Fig. 2-4 er fonteranden fot. i strejfflys for at fremhæve bogstaverne.

(Forf. fot.).

fig. 2-4, og bedst i afstøbning, hvor støbematerialet er ensfarvet. På grundlag heraf var det muligt at opmale bogstaverne med kønrøg og fastholde dette gennem fotografering, se fig. 5. Årsagen hertil er, at bogstaverne kun er ganske overfladisk indhugget. — Jeg mener ikke, som Mackeprang, at stenen er stærkt forvitret. Havde den været det, havde der antagelig kun været meget lidt tilbage at se af teksten. Endvidere ville hele fonteoverfladen med billedrelieffer være medtaget, men det er der ikke tegn på. — Derimod er det klart, at der på enkelte steder er bortsprængt stenfliser af fonteranden, så teksten er

Fig. 5. Majuskeltæksten opmalet med kønrøg. Der er vand i fonten og tændt kærte anbragt i lysbulet. (Forf. fot.).

blevet beskadiget, således som ovenfor refereret i Mackeprangs fodnote, tildels N og S. Dette gælder også D i APUD. Endvidere er der sket en større afsprængning svarende til .E (T IN) LVMINE TVO., hvor det i parentes stående er helt borte, med naturlig plads til majusklerne (T IN) uden abbreviationer, og ikke som foreslået i DMD: \bar{I} (alm. abbreviation for IN).

Det i D. M. D., s. 45 nævnte hul er cylindrisk, 2 cm i diameter og 1 cm dybt. Det er nøje indpasset i teksten, se fig. - 2-5, ca. 1,5 cm afstand fra sidste bogstav i TVO og første i VIDEBIM..

Da hullet endvidere er anbragt efter ordene: *lumine tuo* (dit lys) og har en form, der er meget velegnet til at bære en vokskerte, er det indlysende, at det har fungeret på denne måde. Det må derfor være helt klart, at dette hul er blevet indhugget samtidig med inskriptionen, som i sin helhed er: + QVONIAM APVD TE EST FONSVITE . E (T IN) LVMINE TVO ●VIDEBIM LVM. Som omtalt er bogstaverne, der alle er majuskler, ganske let indhuggede i den svagt knudrede granitflade og derfor meget vanskelige at læse. Det må således antages, at de oprindeligt har været optrukne med farve.

Den, som anbragte teksten, har kendt sin Vulgata, ligesom stavning og grammatik er ganske korrekt, hvilket jo langt fra er tilfældet i vore øvrige middelalder-inskriptioner. Skribenten i Ø. Hornum må derfor have været en gejstlig, præst eller munk. De var jo de eneste, der i middelalderen kunne skrive og læse latin. Til gengæld har han ikke været nogen fremragende billedhugger. Majusklerne er rigtige nok men er indhugget temmelig ubehjælpsomt — de er ikke lige store, som de korrekt skulle have været, og kommer drattende hen ad den cirkulære grundlinie. Anderledes hos den kyndige middelalder-billedhugger, som huggede efter et forlæg, hvis bogstaver end-sige mening, han ikke forstod. Han vender af og til bogstaverne forkert, men de er tydeligt indhugget og står billedmæssig smukt, selvom linieføring og egalitet ofte svigter⁴), se f. eks. Bjäresjö-fonten i Sydsåne, fig. 7. I Ø. Hornum er der en skærende kontrast mellem det hånddelag, hvormed fontens reliefudsmykning er gjort, og den hvormed randindskriften er formet. Indskriften må derfor anses for at være yngre end selve fonten.

Hvad skribenten har manglet i hånddelag, har han til gengæld haft i teologisk forståelse og symbolik. Bedre skriftsted kunne vel ikke sættes omkring et dåbsvand, set ud fra den kristne tro. —

Skribenten har tilfulde forstået, hvad det her drejede sig om. — Man må ikke glemme, at det er et gammeltestamentlig skriftsted, som er anvendt til at betegne denne dåb⁵), et nyttestamentligt sakrament. Skyldes denne anvendelse en indre inspiration eller en påvirkning udefra?

Fig. 7. Bjäresjöfonten. Arkaden med Jesu dåb.

(Forf. fot.).

Lad os et øjeblik se på, hvad dåben var og betød i middelalderen. — Dåb var *sacramentum initiationis*, d. v. s. det første og grundlæggende sakramente, hvormed kirken mødte mennesker, voksne eller børn. At man var døbt, var tegnet på, at man var gået over til den kristne tro. —

Dåben var nødvendig for at blive frelst, i hvert tilfælde for at opnå fuld salighed⁶⁾. — Derfor var det også kirkeligt rigtigt at blive døbt. Dåben skulle helst foretages af en præst, men kunne dog i nødsfald foretages af hvem og hvor som helst. — Man må her tænke på middelalderens store spædbørnsdødelighed og de vanskelige transportforhold. — Særlig vigtig var dåbsformen, som indprentedes overalt, hvor nøddåb fandt sted: *Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Jeg døber dig i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn). De ældste dåbsterminer var først og fremmest påske- og pinselørdag, men allerede i oldkirken hører vi også om dåb ved jul og epifanien (Hellig tre kongers dag), ved St. Hans dag, (festen for Johannes døberen) o. s. v.⁷⁾

I middelalderen var det skik og brug ved dåben at nedsænke, *immersio* eller *submersio*, d. v. s. hel eller halv neddykning tre gange i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn.

Først i 1200-tallet begyndte man at øse dåbsvandet over barnets hoved: *infusionsdåb* eller besprængning: *aspersio*, der dog først blev almindelig i 14—1500 tallene.⁸⁾

En udmærket illustration ses på Tamdrupfrontalet: »Harald Blåtands dåb« (De gyldne altre, se fig. 6) — den foregår i en rummelig trætønde, da det drejer sig om en voksendåb.⁹⁾

Dåbsritualet fik tidligt i oldkirken en rig udformning. Allerede hos Tertullian (ca. 200) omtales adskillige ceremonier. Dette hænger sikkert sammen med dåbens centrale stilling i kirken, men også en vis tilpasning til den antikke hellenistiske kulturverden.¹⁰⁾

Middelalderens lange og omstændelige dåbsritual skyldes en sammensmeltning af forskellige gudstjenester, der i oldkirken blev udøvet til forskellige tider. I middelalderen havde hvert stift dets egne ritualbøger. — I Danmark kender vi således dåbsritualet fra *Liber agendarum ecclesie et diocesis Sleszwicensis*, tr. i Paris 1512, samt *Manuale curatorum secundum usum ecclesie Roskildensis*, tr. i Kbh. 1513¹¹⁾. Begge disse bøger stammer fra langt ældre håndskrifter. *Notmark* — *manualet*, 14-århundrede, fra Als (NM) er et håndskrift, der indeholder dåbsritualet.

Første del af dåben foregik udenfor kirkerummet, som regel i våbenhuset. — Disse ceremonier stammer fra katekumenatet¹²⁾. Præsten spurgte først flere gange fadderne om barnets navn, *Nomendatio*,

Fig. 6. Harald Blåtands dåb. Tamdrup fontalet.

(Nat.mus. fot.).

en remission fra oldkirkens praksis. Derefter fulgte uddrivning af onde ånder, da dåbskandidaten ansås for at stå under djævelens magt. Videre åndede præsten tre gange på barnets ansigt (*sufflation*: *ex-cufflære* = blæse bort) ledsaget af ordene: *Recede diaboli* (Vig bort

djævel) og *Exi ab eo (ea)* (Gå bort fra ham (ell. hende)¹³). Herefter *primsigning*, d. v. s. første modtagelse af korsets tegn. — Derpå fik barnet salt i munden (visdommens salt). Endvidere fulgte en lang række exorcismer: *Ergo maledicte diabole* (Altså forbandede djævel) *Exorcizo te immunde Spiritus* (Jeg besværger dig nu urene ånd), *Audi maledicte Sathana* (Hør forbandede djævel). Herefter fremsagdes *Deus immortale presidium* (Gud, du som er en fast tilflugt) og flere andre bønner. — Oplæsning af *evangelium infantium* (barneevangeliet) Matt: 11, 25-30 og Matt: 19, 13-15, blev først almindeligt i løbet af 1100-tallet¹⁴).

Efter læsningen kom *Credo* (Trosbekendelsen) og *Pater noster* (Fadervor).

Den næste del af ritualet blev indledt med nye exorcismer: *Nec te latet Sathana* (Det er ikke skjult for dig satan). Derpå fulgte »åbning af ørene« (*apertio aurium*), idet ørene og næsen blev berørt med spyt, ledsaget af ordene: *Effata quod est aperire*, ((»Effata«, det betyder: luk dig op) Mark: 7,34.). Først derefter gik man ind i kirken. Hvis dåbsvandet ikke i forvejen var indviet påskelørdag med en *benedictio fontis*, blev der gydt frisk olie og krisma i fonten: *infundationes crismatis et olei*. — Efter at fadderne på barnets vegne tre gange havde afsvoret »djævelen og alle hans gerninger«, indviede præsten barnet til en sand kristen stridsmand ved at stryge bryst og skuldre med den hellige olie. — Fadderne besvarede derefter de tre spørgsmål om troen (*Traditio symboli* og *Redditio symboli*). Herefter fulgte selve dåben, d. v. s. tre gange neddykning i fonten, som tidligere anført i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Endelig fulgte salvingen med krisma (I Johs. 2,20), hvorefter barnet blev iført hvid dåbsdragt, — en sidste rest af katekumenatets hvide dåbsklæder¹⁵).

Som afslutning blev dåbsbarnet eller en fadder på dettes vegne, trykket et brændende lys i hånden med ordene:

<p>17) »<i>Accipe lampadem ardentem et irreprehensibilem / custodi baptismum tuum: ut cum venerit dominus ad nuptias possis ei occurrere in aula celesti cum omnibus sanctis tuis ut habeas vitam eternam: et viuas cum christo in secula seculorum. Amen.</i></p>	<p>Modtag dette brændende lys og bevar din dåb ukrænket: så du, når Herren kommer til bryllupsfærd, med alle hans Helgener kan ile Ham imøde i den himmel- ske højsal¹⁶⁾ og få det evige liv: og leve med Christus i evighed. Amen.</p>
--	--

Og som afslutning:

Pax tecum. Vade in pace.

Fides tua saluum te faciat. Amen.

Fred være med dig. Gå så i fred.

Måtte din tro frelse dig. — Amen

Selvom der i middelalderen var variationer i dåbsritualerne i alle de nordiske stifter, var hovedindholdet i teksterne og skikkene dog stort set det samme¹⁸⁾. — Den største indflydelse kom fra Tyskland. — Af og til så man dog også fransk og engelsk påvirkning.

Først ved *Missale Romanum*, der blev fastslået i 1570 efter Tridentinerkonciliet, under den katolske modreformation blev al nadverliturgi og ritual ensrettet i hele den latinske kirke. — Men først efter at kurien i Rom havde rejst krav om ensartethed, blev det efter mange forsøg til virkelighed ved *Rituale Romanum* 1614¹⁹⁾. — Reformationen havde da forlængst holdt sit indtog i Danmark (1536).

Tilbage til Ø. Hornum fonten. — Det under inskriptionen omtalte lyse-hul har altså i høj grad her sin plads i dåben, hvor lyset, som omtalt, hører med som afslutning på det middelalderlige dåbsritual og gør det den dag i dag.

Under mit arbejde med de gamle latinske ritualer, fik jeg den tanke, at inskriptionen på Ø. Hornum fonten måske kunne findes i middelalderteksterne. På forhånd vidste jeg fra katolske gejstlige, at den ikke fandtes i *Missale Romanum*. Efter en del søgen havde jeg heldet med mig. I »*Liber agendarum ecclesie et diocesis Sleszwicensis*« (tr. i Paris 1512) står under: *Caput II: In vigilia pasche et penthecostes ad benedicendum fontem cantetur. Hymnus.* (Altså en hymne der

blev sunget i påskevigilien (påskelørdag) og pinselørdag) ved dåbsvandets indvielse.):²⁰⁾

<p>Ro) <i>Rex sanctorum angelorum,
totum mundum adiuua.</i></p>	<p>Du de hellige engles konge,
hjælp hele verden.</p>
<p>1. <i>Ora primum tu pro nobis,
virgo mater germinis,
Et ministri patris summi,
ordines angelici.</i></p>	<p>1. Bed du fremfor alt for os,
spirens jomfru moder,
og I, den højeste Faders
tjenere, I englekor.</p>
<p>2. <i>Supplicate Christo regi,
coetus apostolici,
Supplicetque permagno-
rum
sanguis fusus martyrum.</i></p> <p><i>Rex sanctorum angelorum.</i></p>	<p>2. Gå i forbøn hos Kristi Konge,
I, apostlenes kor,
og lad de såre mange
martyrer bede de,
som har udgydt deres blod.</p>   <p>Du, de hellige engles konge.</p>
<p>3. <i>Sancte Galle, pater alme,</i> }
<i>tuo fac oramine,</i> }
<i>Quo dignetur his festiuis</i> }
<i>interesse gaudiis —</i> }²¹⁾</p>	<p>3. Hellige Gallus, kære Fader,
bevirke ved din bøn, at vi vær-
diges til at være til stede ved
denne glædesfest.</p>
<p>4. <i>Implorate, confessores
consonaeque virgines,
Quo donetur magnae nobis
tempus indulgentiae.</i></p> <p><i>Totum mundum adiuua.</i></p>	<p>4. Bed, I bekendere,
ligeledes I jomfruer,
at der må gives os tid
til den store miskundhed.</p>   <p>Hjælp hele verden.</p>

<p>5. <i>Omnes sancti atque iusti,
vos precamur cernui,
Ut purgetur crimen omne
vestro sub oramine.</i></p> <p><i>Rex sanctorum angelorum.</i></p>	<p>5. Alle helgener og retfærdige,
vi beder om,
at enhver synd må blive renset
ved jeres forbøn.</p>   <p>Du, de hellige engles konge.</p>
<p>6. <i>Huius, Christe, rector alme,
plebis vota suscipe,
Qui plasmasti protoplastum
et genus gignentium.</i></p> <p><i>Totum mundum adiuva.</i></p>	<p>6. Kristus, højeste herre,
tag imod dette folks bønner,
du, som har skabt den første
kim og hele den avlende slægt.</p>   <p>Hjælp hele verden.</p>
<p>[<i>Sequentem versum sacerdos can-
tabit ter + faciendo cum manu
crucem in fonte</i>] [Følgende vers skal præsten synge,
idet han tre gange med hånden
slår + tegnet i vandet.]</p>	
<p>7. <i>Fac interna fontis huius
sacratum mysterium,
Qui profluxit cum
cruore
sacro Christi corpore.</i></p> <p><i>Rex sanctorum angelorum.</i></p>	<p>7. Gør denne fonts indhold
til et helligt mysterium,
helligt ved det vand, som
udflød
af Kristi hellige legeme
da han led.</p>   <p>Du, de hellige engles konge.</p>
<p>8. <i>Mitte sanctum nunc ambo-
rum
spiritum paraclitum
In hanc plebem, quam re-
centem
fons baptismi parturit.</i></p> <p><i>Totum mundum adiuva.</i></p>	<p>8. Send nu den hellige
ånd
til dette folk,
som nu dåbens kilde
føder.</p>   <p>Hjælp hele verden.</p>

<p>9. <i>Ut laetetur mater sancta
tota nunc ecclesia
Ex profectu renascentis
tantae multitudinis.</i></p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> <p style="text-align: center;"><i>Rex sanctorum angelorum.</i></p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> <p>10. <i>Praesta, patris atque nati
compar sancte spiritus,
Ut te solum semper omni
diligamus tempore.</i></p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> <p style="text-align: center;"><i>Totum mundum adiuva.</i></p> <p>»Versiculus.«</p> | <p>9. For den hellige moder,
hele kirken, nu kan glæde sig
over resultatet
af en således genfødt mængde.</p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> <p style="text-align: center;">Du, de hellige engles konge.</p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> <p>10. Bevirkt, Faderens og
ligeså Sønnens Helligånd,
at vi til alle tider
elsker dig alene.</p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> <p style="text-align: center;">Hjælp hele verden.</p> <p>»Lille vers.«</p> |
|--|--|
- Præsten:
Domine apud te est fons vite. Herre, hos dig er livets kilde.
- Koret svarer:
Et in lumine tuo videbimus lumen Og i dit lys skuer vi lys.

Efter det sidste vers står vor fonteinskriftion som *versiculus* (lille vers). Dog begynder det ikke som i Vulgata med *QVONIAM*, men med: *DOMINE apud te est fons vite. Et in lumine tuo videbimus lumen.* — Denne hymne, som altså er udeladt i Missale Romanum, var velkendt i ritualbøger fra nordisk middelalder, se ²⁰), først og fremmest håndskriftmanualet fra Notmark (N. M.), Odense stift og LASI. Alle mangler St. Gallen verset no. 3, og HM. har kun de tre af versene (1', 2' og 4'). — Se under²¹).

Alle steder *efterfulgt* af det nævnte slutversiculus: *Domine apud te est o. s. v.* Dreves og Blume: Lateinische Hymnendichter des Mittelalters. L, s. 242-243 har alle vers men mangler versiculus. Som forfatter nævnes, dog med forbehold, Ratpertus, St. Gallen, død efter 884.

Hymnen blev sunget påskelørdag og pinselørdag ved dåbsvandets indvielse. Disse var i oldkirken de dage, hvor katekumenerne fortrinsvis blev døbt af biskopperne.

Da der efterhånden var mange, som skulle døbes, begyndte man lørdag eftermiddag og fortsatte til midnat, ja, til helt hen på morgenstunden.

Gudstjenesten på påskelørdag falder i flere dele. Først indvies den nye ild og påskelyset som billedet af Christi Opstandelse; thi han er Kærlighedens ild og Verdens lys. Derefter følger læsningen af tolv profetier fra det gamle Testamente. Ved indvielsen af dåbsvandet og den derpå i gamle dage følgende dåbshandling mindes vi om, at de kristne er begravede med Christus i dåben til døden og skal opstå med ham til livet. Herefter synges Litaniet til alle Helgen, og der læses dagens messe, under hvilken klokkerne, der har tiet siden Skærtorsdags Gloria, atter lyder; endelig slutter gudstjenesten med den højtidelige Vesper²²).

En kortfattet beskrivelse af disse liturgiske handlinger vil være hensigtsmæssig for forståelsen af vort emne. —

Udenfor kirkedøren begynder præsten og diakonen *benedictio ignis novi* (indvielsen af den nye ild). Der slås ild på gammeldags vis med stål og sten. — Stenen er et billede på Kristi grav, og gnisten er billedet af Kristus, verdens lys, der gik frem af klippegraven. — Efter at noget kul er tændt med den nye ild, indvies denne: »*Novum hunc ignem san + ctifica*« (indvi + denne nye ild).

Påskelyset indvies. I forvejen er indgraveret 5 huller (*quinque foramina precauata*) i påskelyset, så de danner et kors: $\begin{matrix} 1 \\ 4 \ 2 \ 5 \\ 3 \end{matrix}$ — I disse fordybninger anbringes fem røgelseskorn som tegn på Jesu fem vunder. Præsten tænder nu påskelyset som tegn på Jesu opstandelse ved en mindre kærte, som igen er tændt ved den nye ild med ordene: »*Qui licet diuisus in partes, mutuati tamen luminis detrimenta non novit.*« (Ild, som deles, lider ikke skår i sit lys ved delingen).

Processionen og påskelovsangen. Alle lys i kirken er slukket. Diakonen løfter nu påskelyset højt og synger stående: »*Lumen Christi* (Kristi lys)« og menigheden svarer »*Deo gratias* (priset være Gud)«. Processionen af de gejstlige fortsætter op gennem kirken, medens alle lys i kirken tændes.

De gejstlige fortsætter op i koret, hvor diakonen stiller påskelyset i midten. — Herefter synger han påskelovsangen, efter traditionen

Fig. 8. Billedet er det samme som fig. 5, men der er i fonten ilagt et symbolsk trækors, der er orienteret efter vendenshjørnerne for at illustrere den i teksten beskrevne geometriske opbygning af inskriptionen. — De bortsprængte majuskler er erstattet med punkteret skrift. (Forf. fot.).

tilskrives den den hellige Augustin, medens alle står op: »*Exultet iam angelica tuba celerum* (Nu jubler himlens englehær.)

Herefter følger den sædvanlige præfation.

Diakonen: »*Dominus vobiscum*« (Herren være med eder).

Menigheden: »*Et cum spiritu tuo*« (Og med din ånd) o. s. v.

Vere dignum et justum est, invisibilem Deum Patrem omnipotentem Filiúmque ejus unigénitum, Dóminum nostrum Jesum Christum, toto cordis ac mentis afféctu — et vocis ministerio personare. — —

Sandelig, det er værdigt og ret af Hjertets og Sjælens hele Følelse med lydelig Røst at prise den usynlige Gud, den almægtige Fader og hans enbårne Søn, vor Herre Jesus Christus. — —

Senere beder man Den almægtige modtage aftenofferet af røgelse og samtidig frembæres det hellige voksllys, der er biens værk, at dette lys — viet til hans navns ære — må vedblive at brænde. — —

Efter denne lange lovprisning følger profetierne, som forbinder det foregående med *benedictio fontis* (dåbsvandets velsignelse). Disse læsningers antal kunne variere fra 4 til 12. De stod almindeligvis at læse i missalet, og udvalget varierede noget fra stift til stift. — Missale Romanum har bl. a.: I profeti: Skabelsesberetningen (1. Mos. 1,1-31 og 2,1-2), II: Syndfloden (2. Mos. 14,24-31 og 15,1), III: Isaks ofring (1. Mos. 22) og IV: Overgangen over det røde hav (5. Mos. 32,1-4). — Men tilsammen danner de den typologiske baggrund for dåbsvandets indvielse og dåben. — Ikke mindst i I profeti, hvor der i skabelsesberetningen tales om *verdenshavet* og *lysets tilblivelse*. Efter profetierne gik man i procession mod døbefonten, der, som tidligere nævnt, stod lige indenfor kirkedøren. — Til processionen var visse hymner foreskrevet, men traditionen var stærk på det enkelte sted. — I ældre tid brugte man allehelgenslitaniet (*litania omnium sanctorum*) ved processionen til døbefonten. —

I Tyskland, sandsynligvis i Salzburg stift, fremkom den før omtalte hymne: »*Rex sanctorum angelorum*«. Denne hymne blev stadfæstet til kirkeligt brug af pave Nicolaus III i slutningen af 1200 tallet²³).

Hymnen var særlig almindelig i Sydtyskland, men spredte sig hurtigt til andre lande, således også til Norden. Alle steder blev den anvendt under processionen ved dåbsvandets indvielse (*ad descensum fontis*).

I *Liber agendarum* fra Slesvig findes den med ni af de ti vers. — Flere nordiske middelalderlige manualer og missaler har optaget »*Rex sanctorum*«, som oftest afsluttet med: *Domine apud te est fons* — ,

men mange steder kun med færre vers, i H. M. (f. eks. kun tre). (I Hemsjö kirke var der ikke langt fra koret til døbefonten). Tidligere havde man anvendt allehelgenslitanien, men senere er begge hymner blevet brugt også i forening ved *benedictio fontis*²⁴). Der var næsten altid variationer af anden art imellem de nordiske manualer eller agender, såsom skrive- og stavemåde, ombytning og udeladelse af responsoriet, ord m. m. — Men tilbage til dåbsvandsindvielsen.

Oremus.

OMnipotens sempiterne deus. adesto magne pietatis tue misterijs: adesto sacramentis: et ad creandos nouos populos quos tibi fons baptismatis parturit spiritum adoptionis admitte: vt quod nostre humilitatis est gerendum misterio/tue virtutis impleatur effectu. Per dominum nostrum ihesum christum filium tuum: qui tecum viuit et regnat in vnitrate eiusdem spiritus sancti deus
(P) *Er omnia secula seculorum. Amen.*

Dominus vobiscum.

Et cum spiritu tuo.

Sursum corda.

Habemus ad dominum.

Gratias agamus domino deo nostro.

UEre dignum et iustum est equum et salutare. Nos tibi semper et vbique gratias agere. Domine sancte pater omnipotens eterne deus. Qui inuisibili potentia sacramentorum tuorum mira-

Lad os bede.

Almægtige, evige Gud, vær nærværende i din store kærligheds hemmeligheder, vær nærværende i dine sakramenter, og udsend din sønlige udkårelses Ånd til at nyskabe de nye folkeslag, som døbefonten skal føde dig, for at det, som vor ydmyge tjenergerning skal udføre, må fuldbyrdes ved din kraft. Ved vor Herre Jesus Kristus, din Søn, som lever og råder med dig i Helligåndens enhed, Gud, fra evighed til evighed. Amen.

Herren være med eder.

Og med min Ånd.

Hjerterne opad!

Vi har løftet dem til Herren.

Lad os takke Herren vor Gud.

Sandelig, det er værdigt og ret, rigtigt og frelsebringende, at vi altid og overalt takker dig, helige Herre, almægtige Fader, evige Gud, som ved din usynlige kraft vidunderligt udøver dine

biliter operaris effectum et licet nos tantis mysteriis exequendis simus indigni: tu tamen gratie tue dona non deserens: etiam ad preces nostras aures tue pietatis inclines.

sakramenters virkning. Og er vi end uværdige til at fuldbyrde så store mysterier, så svigter du dog ikke din nådes gaver, men bøjer også din kærligheds øren til vore bønner.

I. (N. M. har her: [*Hic suffla modo crucis*])²⁵) (Her blæser han i form af et kors)

Deus, cuius spiritus super aquas inter ipsa mundi primordia ferebatur: ut iam tue virtutem sanctificationis aquarum natura conciperet. Deus qui nocentis mundi crimina per aquas abluens regenerationis speciem in ipsa diluuij effusione signasti: vt vnus et eiusdem elementi mysterio: et finis esset vicijs / et origo virtutibus. Respice quesumus domine in faciem ecclesie tue: et multiplica in ea regenerationes tuas / quam, gratie tue affluentis impetu letificas ciuitatem tuam fontemque baptismatis aperis toto orbe terrarum gentibus innouandis vt tue maiestatis imperio sumat vnigeniti tui gratiam de spiritu sancto.

Gud, hvis Ånd svævede over vandene i tidernes begyndelse, således at vandenes natur allerede da modtog helliggørelsens kraft! Gud, som udslittede den syndige verdens brøde ved vand, og ved selve syndflodens udgydelse gav et billede på genfødselen, således at eet og samme elements mysterium både blev lastens undergang og dydernes oprindelse! Herre! Se i nåde til din kirke, og mangfoldiggør i den din genfødselse, du, som glæder din stad ved din overstrømmende nådes kraft, og som åbner dåbens kilde for at forny alle folkeslag over hele jordens kreds, for at vandet på din almagts bud må modtage din Eenbårnes nåde af Helligånden.

- II. [*Hic diuidat aquam in modum crucis cum manu quatuor digitis pollice + erecto.*]
Qui hanc + aquam regenerandis hominibus preparatam / archana sui luminis ad mixtione fecundet / vt sanctificatione concepta ab immaculato diuini fontis vtero: in nouam renatam creaturam progenies celestis emergat. Et quos aut sexus in corpore aut etas discernit in tempore: omnes in vnam pariet gratiam mater infantiam. Procul ergo hinc iubente te domine / omnis spiritus immundus abscedat procul tota nequitia dyabolice fraudis absistat. Nichil hic loci habeat contrarie virtutis admixtio / non insidiando circumuolet / non latendo surripiat: non inficiando corrumpet.

[Her deler han (præsten) vandet i form af et kors med de fire fingre med oprejst tommelfinger i fire dele.]

Han frugtbar gør da ved sin Guddoms lønlige bistand dette vand, der er beredt til menneskers genfødsel, for at der, når det har fået del i helliggørelsen, af den guddommelige kildes uplekkede skød²⁰) må fremgå en himmelsk slægt, genfødt som en ny skabning, og nåden som en moder må genføde alle dem til samme barnekår, hvem ellers køn og alder adskiller i legemet og i tiden. Langt herfra vige al djævelens svig og ondskab! Her være intet sted for fjendske magters indgreb; ikke snige de sig lurende omkring, ikke liste de sig dulgt frem, ikke ånde de smitte og fordærvelse!

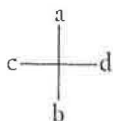
- III. [*Hic iterum tangat aquam manu in modum crucis dicens:*]
Sit hec sancta + et innocens creatura libera ab omni impugnatoris incursu et totius nequite purgata discessu. Sit + fons viuus aqua + regenerans vnda + purificans. vt omnis homo hoc lauachro saluifero diluendi operante in eis spiritu sancto perfecte purgationis indulgentiam consequatur. Unde benedico te creatura

*aque. per deum + viuum. Per deum + verum.
 Per deum sanctum + qui te in principio
 verbo separauit ab arida
 qui te de paradiso manare.*

[Her berører han atter vandet med hånden i form af et kors, idet han siger:]

Hellig + og uskyldig være denne skabning, fri for al fjendens angreb og rensed ved al ondskabs fordrivelse. En levende + kilde være den, genfødelsens + vand, renselsens + bølge, for at alle, som skal tvættes i dette frelsens bad, ved Helligåndens virke i deres hjerter må opnå syndernes forladelse og en fuldkommen renhed. Derfor velsigner jeg dig, du Guds skabning, vandet, ved den levende + Gud, ved den sande + Gud, ved den hellige + Gud, ved Gud, som i begyndelsen ved sit ord skilte dig fra det tørre land. Han, som lod dig udrinde af paradiset.

- IV. [*Hic effundat aquam hunc modum extra oras baptisterii Primo ad orientem. Secundo ad occidentem. Tertio ad aquilonem. Quarto ad meridiem.*]

*et in quatuor fluminibus totam terram rigare precepit.
 Qui te in deserto amaram suavitate indita fecit esse
 potabilem / et sitienti populo de petra produxit.
 Benedico + te per iesum christum filium
 eius unicum dominum nostrum qui te in chana
 galilee signo ad mirabili sua potentia
 conuertit in vinum.*

[Her udgyder (stænker) han med vand på følgende måde udover døbefontens munding: først mod Øst, for det andet mod Vest, for det tredje mod Nord, for det fjerde mod Syd.]

Og bød dig i fire floder at vande hele jorden. Han, som i ørkenen forvandlede din bitterhed til sødme og gjorde dig drikkelig, og som lod dig vælde frem af klippen for det tørstende folk. Jeg velsigner + dig også ved Jesus Kristus, hans eenbårne Søn, vor Herre, som i Kana i Galilæa ved sin kraft og som et vidunderligt tegn forvandlede dig til vin.

- V. [*Hic effunditur cinum per modum crucis de ompulla.*]
Qui pedibus super te ambulavit et a iohane in iorhane in te baptizatus est. Qui te vna cum sanguine de latere suo produxit et discipulis suis iussit vt credentes baptizarent in te dicens. Ite docete omnes gentes baptizates eos. In nomine patris et filij et spiritus sancti.

[Her skal hældes lidt vin ud af en krukke i form fa et kors.]

Han, som vandrede hen over dig på sine fødder og som i Jordan blev døbt i dig af Johannes. Han, som sammen med blod lod dig flyde ud af sin side og som bød sine disciple, at de troende skulle døbes i dig, idet han sagde: Gå ud og lær alle folkeslag og døb dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

[*Hic mutet cocum quasi legendo.*]
Hec nobis p̄cepta serúantibus.

[Her skal han forandre stemmen, som om han læser:]
 Da vi nu overholder dette dit bud.

- VI. [*Hic ter sufflat dicens.*]
Tu deus + clemens adesto. Tu benignus + aspira. Tu has + simplices aquas tuo ore benedicito.

[Her ånder han tre gange (over vandet i form af et kors).]
 Du, almægtige Gud, + stå os mildelig bi. Udsend nådig din + Ånd. Velsign du + med din mund disse rene vande.

[*Hic post trinum repetitionem iterum leuabit vocum vt prius continuando ad finem.*]

Ut preter naturalem emundationem quam lauandis possint adhibere corporibus sint etiam purificandis mentibus efficaces.

[Her hæver han atter stemmen efter tre gange at have læst teksten for at synge som før.]

For at de ved badet ikke blot må formå at give legemeerne naturlig renselse, men også må få kraft til at tvætte sjælene rene.

[*Submissa voce sine notis dicat.*]

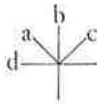
Per dominum nostrum iesum christum etc.

[Med sagte stemme siger han uden noder:]

Ved Vorherre Jesus Kristus (din søn, som lever og råder med dig i Helligånds enhed, Gud fra evighed til evighed. Amen.)

VII. [*Hic sacerdos deponat cereum in fantem faciendo cum cereo tale signum cantando.*]

[Her nedskænker han kærten (påskelyset = dåbslyset) i vandet, idet han med kærten syngende, gør følgende tegn.]

Descendat in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus tui.

[*adiungat statim submissa voce dicendo*]

Totamque aque huius substantiam regenerandi fecundet effectu.

Din Helligånds kraft komme ned i alt denne døbefonts vand.

[Han tilføjer straks, idet han med sagte stemme siger:]

Og den befrugte dette vands hele væsen med genfødelsens kraft.

VIII. [*Et sufflet aquam in modum crucis. Secundo cantet.*]*Descendat etc.*[*statimque*]*Totamque aque*

[Han skal bringe vandet i bevægelse i form af et kors. Han synger for anden gang.]

Din Helligånds kraft etc.

[og straks:]

Og den befrugte dette vands

IX. [*vt prius, sufflatque in aquam vt prius Tertio*]*Descendat:*[*disatque.*]*Totamque aque*

[ligesom før, og han puster ned i vandet ligesom før for tredie gang]

Din Helligånds kraft

[og siger:]

Og den befrugte dette vands

[*Vltimo prosequitur cantando Hic ma etc.*]*Hic macule omnium peccatorum**deleantur. hic natura ad imaginem tuam**condita et ad honorem sui reformata principij**cunctis vetustatis et spualoribus emundetur /**ut omnis homo hoc sacramentum regenerationis**ingressus in vere innocentie**nouam infantiam renascatur.**Per eundem dominum nostrum iesum**christum filium tuum qui tecum viuit et regnat**in vnitate sancti deus per omnia**secula seculorum. Amen.*

[Til sidst fortsætter han syngende:]

Her vorde alle synders pletter udslettet, her vorde menneskenaturen, som er skabt i dit billede, fornyet i sin oprindelige

herlighed og rensed fra al gammel urenhed, således at ethvert menneske, der får del i dette genfødsels sakramente, må genfødes til sand uskyldigheds nye barnekår.

Ved den samme vor Herre Jesus Kristus, din Søn, som med dig lever og råder i Helligåndens enhed, Gud fra evighed til evighed. Amen.

[*Postea thurificetur aqua baptis.*]

[Derefter skal dåbsvandet beryges (røgelse).]

- X. [*His mittat crisma in fontem in modum crucis et dicat.*]
Sancti + ficetur ad orientem.
Et fecun + detur ad occidentem
fons + iste ad aquilonem.
hoc salutifero + crismate ad meridiem.
In nomine patris: et filii: et spiritus sancti. Amen.

[Her hælder han crisma i fonten i form af et kors og siger:]

Dette må helliggøres (*mod Øst*).

Og dette måtte + befrugtes (*mod Vest*).

dette + vand (*mod Nord*).

ved dette frelsebringende + crisma (*mod Syd*).

I Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Amen.

[*Uerum est si crisma adest Si non:*

[Således sker det, hvis man har crisma:

tunc imponetur congrue die post.

Hvis ikke, hældes det ind på et passende senere tidspunkt.

[*Deinde cantatur letania vt sequitur.*]

Derefter synges litaniet.]

Når man arbejder med Ø. Hornum inskriptionen bliver man hurtigt klar over, at den »arkitektonisk« fremtræder på en særlig måde. De to verslinier adskilles ved to tegn, som begyndelse og afslutning *et* kors og i midten *en* prik. — Korset og prikken ligger diametralt modsat hinanden i cirkelringen, svarende til fonteranden. D. v. s., at denne diameter deler fonten og teksten i to halvdele, der indeholder hver sin verslinie. Endvidere er lyshullet anbragt på *midten* af den anden cirkelbue. — Det diametralt modsatte punkt svarer omtrent til ordet TE, der befinder sig nogenlunde udfør mellemrummet mellem to løvehoveder. Fig. 9.

Helt geometrisk nøjagtigt er det ikke, men det er dog klart, at denne opbygning af teksten må være bevidst og tilsigtet. Man fornemmer, hvorledes tekstforfatteren, som også har planlagt og indhugget majusklerne, har bestræbt sig for at få puslespillet til at passe. Der er i første halv-cirkelbue 24 majuskler og i den anden 23 + et lyshul, der nogenlunde svarer til en majuskelplads, d. v. s. i alt 24 — altså samme antal i begge bue-halvdele.

Mellemrummene mellem ordene er der ikke taget hensyn til, det hele går nærmest i et. I 3' kvadrant er der 13 bogstaver, d. v. s. overvægt, det er på forhånd givet a. h. t. symbolikken. I sidste kvadrant har det knebet med at få det til at passe, derfor abbreviationerne, men så har det til gengæld været ved at blive for småt med bogstaver, hvorfor slutnings- \cap -erne er gjort bredere, og den mod venstre vendende korsarm i korstegnet er gjort længere for at udfylde det opståede tomrum. Formentlig har tankegangen været følgende. Først er den mest præsentable udvendige flade på døbefonten valgt: de to antitetiske løver. Midten af mellemrummet mellem deres hoveder svarer til E'et i TE. Lyshullet anbringes diametralt heroverfor, således at lyset vil spejle sig i dåbsvandet, når man står foran de to løvehoveder. — Resten følger geometrisk af sig selv, idet man finder den diameter, som er vinkelret på den førstnævnte. Fig. 8.

Meningen med det hele er, som altid i *sancta ecclesia catholica*, at forstærke symbolikken.

Teksten: *Quoniam apud te est fons vite* er indlysende på en døbefont, og *et in lumine tuo* ● *videbimus lumen* er lige så oplagt, når man anbringer en tændt kærte midt i skriften, efter *lumine tuo* (dit

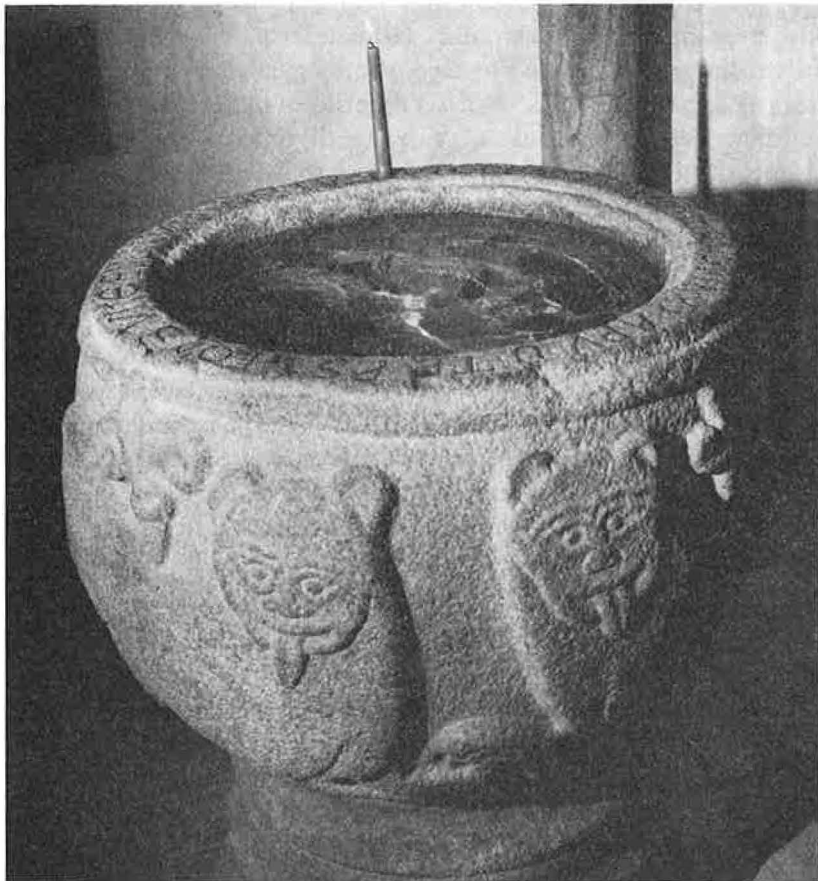

Fig. 9. Her ses fonten med den voksgule dåbskærte, hvis lys spejler sig i dåbsvandet.

(Forf. fot.).

lys), så den kan spejle sig i vandet og derved billedliggøre ordenes dobbelthed i teksten: i dit lys skuer vi lys.

Når jeg har refereret hele *benedictio fontis*, er det for at vise, hvor nøje tankegangen heri danner baggrund for Ø. Hornum fonten og dens inskription.

Læser man de gamle tekster fra påskevigilien, må man beundre den skønhed og inderlige fromhed, hvormed de er forfattet. Perlerne

imellem dem bliver dog dåbsvandets indvielse, og fonteinskriptionen i Ø. Hornum drages derved ind i samme plan.

Rent symbol-teknisk danner også de to før omtalte diametre, vinkelret på hinanden stående, et kors, hvilket ganske svarer til liturgien: *benedictio fontis*, hvor der ikke mindre en 10 gange (markeret I-X) refereres til en handling, som gøres *ad modum crucis*. Fig. 8. Men desuden er korset orienteret efter verdenshjørnerne: IV og IX, hvor de fire paradisfloder flyder ud til hver sit verdenshjørne. Da solen står op i øst, hvorfra man venter Herrens genkomst, er det naturligt, at fonten står orienteret efter verdenshjørnerne med den tændte kærte, *Lumen Christi*, vendt mod øst (Matt. 24,27). Udover disse 10 nævnte tilfælde skal erindres handlingsindsødet mellem vers 6 og 7 i »Rex sanctorum«, hvor præsten tre gange skal slå kors i vandet med hånden.

Allerede i oldkirken blev dåbsbassinet eller døbefonten symboliseret på to måder. Enten skete det som graven, Romerbrevet 6, 3-5: »Eller ved I ikke, at alle vi, som blev døbt til Kristus Jesus, blev døbt til hans død? Vi blev altså begravet med ham ved dåben til døden, for at, som Kristus blev opvakt fra de døde ved Faderens herlighed, således skal også vi leve et helt nyt liv. Thi vi er sammenvoksede med ham ved en død, der ligner hans.«

I Middelhavsområdet er gjort adskillige arkæologiske fund af meget gamle korsformede baptisteriebassiner, hvor katekumenerne i dåben blev symbolsk korsfæstet, død og begravet (*immersio*) med Kristus, men genopstod (*emersio*) med ham (Kolossenserbrevet 2, 10-12).

Eller også er fonten blevet opfattet som moders liv, Johs. 3,3-5: »Sandelig, sandelig siger jeg dig, ingen kan se Guds rige, hvis han ikke bliver født på ny.« Nikodemus siger til ham: »Hvorledes kan et menneske fødes, når det er gammelt?« Det kan da ikke for anden gang komme ind i sin moders liv og fødes?« Jesus svarede: »Sandelig, sandelig siger jeg dig, ingen kan komme ind i Guds rige, hvis han ikke bliver født af vand og ånd.« samt Johs. 1, 12-13.²⁷⁾

Den sidste måde at se fonten på kommer stærkt frem i *benedictio fontis*, hvor meget handler om Helligåndens guddommelige befrugtning af det uplettede skød (døbefonten): *concepta ab immaculatio diuini fontis utero*. Uterus betyder, direkte oversat, livmoder.

En billedliggørelse af døbefonten som moders liv (uterusfont) har vi i Vester Egede kirke på Sjælland²⁸). — Denne mærkelige font er formet som en kvinde, der vender hovedet nedad og underlivet i vejret, så hendes livmoder symbolsk fremstilles af selve fontekummen, hvis vand bliver befrugtet af den hellige ånd.

Som jeg senere vil omtale på anden måde, er også hele »mysteriet« her søgt anskueliggjort ved brug af menneskelige billeder. Dette gælder således påskelysets nedsænkning i fontevandet tre gange, hver gang lidt dybere. Tre gange bedes også, først med hviskende, senere med stigende stemme, om at Helligåndens kraft må komme ned i døbefontens vand og befrugte det med genfødselsens kraft. Lidt senere udgydes *crisma in modum crucis* mod de fire verdenshjørner. Fra gammel tid har dette skullet symbolisere den befrugtende sæd²⁹). Mere enkelt kan det vel ikke billedliggøres. — Kirken er her som altid, når den er bedst, meget menneskelig — i lighed med dens stifter, når Han fortalte lignelser. Umiddelbart kunne man jo nok i dag fristes til at udbryde et: »*Honi soit, qui mal y pense*«. — I hvert fald fald de ældre af os, men sådan var tankegangen ikke i middelalderen, hvor man var langt mere realistisk. Noget andet er, at hele dette frugtbarhedsindslag og exorcismerne sandsynligvis er levn fra hedensk tid³⁰).

Efter disse betragtninger vil det være naturligt at tænke på, hvorfra inskriptionsforfatteren har fået sin inspiration. — Det kunne være fristende nok at tænke, at han var en god teolog, der kendte sin vulgata godt, så ideen var vokset ud af hans egen personlighed. Dette er dog næppe tilfældet. — Som sagt har hymnen »*Rex sanctorum*« med sit slutversiculus, der næsten er identisk med indskriften, været godt kendt rundt omkring i middelalderens forskellige stifter, med Sl. ritualet og N. M. (hjemhørende i Odense stift) som de nærmeste, for Ø. Hornum, kendte tilfælde.

Endvidere må det fremhæves, at indskriften er opbygget med henblik på *benedictio fontis*. — Lyset kan næppe være det store påskelys, som er langt større og identisk med fontelyset, som står ved siden af, men antagelig den mindre kærte, som neofyten får overrakt af præsten. Dens tykkelse passer godt til hullet i fonteranden. — Endvidere er den beskrevne korsformede opbygning af majuskelinskriptionen fremstillet med henblik på liturgien, hvori korstegnet fore-

kommer ti gange. — Det må derfor være »Rex sanctorum« hymnens slutversiculus, der har inspireret inskriptionsforfatteren.

Men hvad så med hymnens: *Domine* contra Vulgatas: *Quoniam*, der begge — hver for sig — er begyndelsesord i vor tekst. Her skal det oplyses, at findes *Quoniam* i stedet for *Domine* i »Rex sanctorum«, så er det så langt borte fra Danmark og Norden, at det ingen betydning kan have haft for udformningen i Ø. Hornum. — Man kan således kun konkludere, at selvom skribenten har haft sit forbillede i manualen med *Domine*, så har han kendt sin vulgata og tillige været latinkyndig, da teksten er fejlfri både med hensyn til ortografi og grammatik, hvilket de gamle manualer og missaler langtfra altid er. At han har valgt det oprindelige *Quoniam*, kommer måske også på linie med den omhyggelige forberedelse og tekstkorrekte udførelse af inskriptionen.

Hidtil har vi betragtet vor inskription ud fra den gamle latinske litteratur. — Interessant ville det også være at se på, hvad der ellers er af arkæologisk materiale, som kunne belyse vort emne. Det må nævnes, at Mackeprang i D. M. D. har et afsnit om signerede og indskrevne fonte (s. 43-46) og Tynell tilsvarende i S. M. D. (s. 185-187), i hvilken Bjäresjö fonten er beskrevet (s. 51-52)³¹). Som tidligere omtalt er denne font meget skrift-dygtigt indhugget, men bogstaverne er der vendt op og ned på. — Der er syv arkader med felter, der indeholder bibelske billeder. Et af dem forestiller Jesu dåb. Fig. 7: Jesus med korsglorie sidder på hug i en bægerformet og ringstafferet døbefont (*submersio*). Til venstre står jomfru Maria med Jesu klæder, og til højre står Johannes døberen. Begge har helgenglorie om hovedet. — Over Jesus ses en stjernesol i stedet for den traditionelle due. Stjernen, der i øvrigt går igen flere steder på andre skånske fonte + Åkirkebyfonten og på vore gyldne altre, skal altså her symbolisere Helligånden. Dåben i Bjäresjö er øjensynlig ved sin afslutning, idet Johannes med sin højre hånd griber Jesus om hans venstre håndled og trykker ham med venstre hånd en endnu ikke tændt kærte i hånden. I højre hånd holder Jesus et kors. Egentlig virker det hele lidt pudsigt på os i dag i det 20. årh. — Utvivlsomt har kunstneren her haft en højst meningsfyldt intension. Han har villet fremstille Kristi dåb, som er noget af det mest uforståelige i evangelierne. Johannes, som døbte med vand til omvendelse og syn-

dernes forladelse (Matt. 3,11), protesterede først mod at døbe den syndfrie Jesus, det var for ham absurd. Han gik dog med dertil, da Jesus insisterede derpå. Under handlingen griber Vorherre derfor selv ind og sender Helligånden, i Bjäresjö fremstillet som en stjerne-sol. — Det har derfor været billedhuggerens mening eller de gejst-likes, som har inspireret ham, at fremstille det hele så letfatteligt som muligt for beskueren: at Jesus bliver gjort så dagligdags og menneskelig-solidarisk som mulig.

Derfor foregår dåben i en ganske almindelig døbefont, og derfor får Jesus, som alle andre dåbskandidater, overrakt en kærte. Den er ganske vist endnu ikke tændt, hvad den ellers plejer at være, men det bliver den straks efter ved det himmelske lys, (der for tilføedt ikke er en due på denne fremstilling). Som tidligere beskrevet hører påske- eller dåbslyset (*»lumen cristi«*) med ved alle katolske dåbs-handlinger. Det kors, Jesus holder i højre hånd, skal ligeledes gengive det fontekors, som i middelalderen hørte til ved døbefonte³²), og skal naturligvis minde om det Golgata, som forestod. Eller kort sagt som i *Biblia pauperum: Dum baptizatur Christus, baptismum sac-ratur* (når Jesus døbes, helges (= indstiftes) dåben³³).

Et andet eksempel på afbildning af Jesus dåb i en døbefont har vi i Ellinge fonten, Vinding herred ved Nyborg (D. M. D. fig. 476, s. 374), men her langt fra så festligt udformet som i Bjäresjö³⁴).

I Skåne har vi i alt 6 fonte med fremstilling af Jesu dåb. Foruden Bjäresjö fonten har de andre 5 »dåben i Jordan.« Interessant er det, at på 4 af disse 6 fonte er der billeder af de hellige tre konger (*Epifanien*). Dertil kommer 3 med fremstilling af Epifanien alene + Aakirkeby fonten, der har Epifanien, men ingen dåb. Aakirkeby fonten slutter sig nær til Skåne-fontene³⁵). Alt dette er et særkende for tidlig middelaldermanifestation, som stammer helt tilbage fra hellenistisk tid i Ægypten. Her havde man den 6. januar fejret sol-hvervsfest, hvor en jomfru havde født lysguden Aion. Dette om-dannedes senere til Kristi fødsel og blev navngivet »Epifani«, hvilket vil sige Jesu fremtræden blandt mennesker, fra hans dåb at regne.

Siden det 4. århundrede fejredes epifanifesten overalt i det østlige. I Rom fejrede man samtidig *dies natalis soli invicti* (den uovervindelige sols fødselsdag) den 25 dec. — Dette forvandles til *dies natalis Christi*.

Disse to skikke bredte sig hurtigt til hinandens områder. Epifanifesten blev til Kristi dåbsfest³⁶). — I Vesten blev det til de vise mænd, der ofrede til Jesusbarnet. — Over Gallien bredte alt dette sig trods modstand fra Rom til Norden. — Efterhånden havde der udsprunget sig talrige livlige og folkekære sagntraditioner omkring de hellige tre konger. De blev dyrket og fortolket med livlig fantasi, ikke mindst i Sverige, hvor epifanifesten blev til »Trettondedagen« med senere tiders »Stjärngossetåg«. Altsammen havde det noget at gøre med lyset fra himmelen, men vigtigst for vort emne er, at epifanidagen blev en af dåbsdagene. Derfor er der så mange hellig tre konger + Jesu dåbfremstillinger på vore gamle danske fonte.

Som al epigrafisk datering er det også vanskeligt at tidsfæste inskriptionen på Ø. Hornumfonten. Epigrafisk set må man først og fremmest sige, at skriften som helhed består af romerske majuskler, skrevet ganske stregformet uden pyntende fortykkelser og sving, som i senere tiders indskrifter, hvilket peger på en tidlig periode. De fleste af bogstaverne er formet, så de både kunne være tidlige og sene. Enkelte træk bør fremhæves. Den klassiske versal E findes både som åbent E og lukket foroven E , men også som rundt E , hvilket findes i hele perioden. Den klassiske versal M findes både med lodrette sidelinier: M, men samtidig og hyppigere som den tidlige uncialform M . — Alt i alt peger det imod tidlig middelalder³⁷).

Den inskription, som synes mest lig, forekommer mig at være, dog med mindre afvigelser, den ligeledes stregformede inskription på Bayeuxtapetet, der livfuldt skildrer begivenhederne omkring Vilhelm Erobrerens invasion over Kanalen til England 1066. Forarbejdningen af tapetet angives almindeligvis til årene omkring 1100. — Ja, skriftstilen i de to tilfælde er næsten forbløffende ens³⁸).

Alt i alt kan man således sige, at vor fonteinskription efter al sandsynlighed stammer fra den tidlige middelalder, formentlig omkring år 1100.

Med hensyn til lyshullet³⁹) må det siges, at vi ikke kan hente noget tidsmæssigt udover, at det som anført er indhugget samtidig med teksten. Lysgivnings-skikken finder sted den dag i dag i Romerkirken. I den ortodokse kirke har der fra gammel tid været anbragt tre små kærter ved kanten af døbefonten, som er ret stor og dyb, da dåben foregår submersio af de nøgne, ofte lidt større børn. Efter

reformationen i Danmark havde man i mange år bevaret lysgivning, som Hans Tausen tog med fra Romerkirken.

Om dette står i D. L. N. IV s. 356: Siden skal præsten give barnet et lys i hånden, sigende: »annam dette tændte lys og bevar din dåb ustraffelig på det, at når Herren kommer og farer heden til sit bryllup, du da må være redebøn at gå hannem imod med alle hans engle og leve siden evindeligt med hannem! Guds fred være med dig! — fadderne: »Amen«! Skikken blev imidlertid forbudt sammen med salvingen. Den forsvandt dog først helt i løbet af de næste par hundrede år. At skikken forsvandt, var egentlig synd. — —

Det bør nævnes, at Luther i sin dåbsliturgi »Das Taufbuchleine von 1523« havde bevaret flere skikke fra Romerkirken, deriblandt lysgivingen: s. 14 (Überreichung der Taufkerze) Nimm diese brennende Fackel und bewahre deine Taufe unsterblich, auf das, wenn der Herr kommt zur Hochzeit, du ihm mögest entgegengehen samt den Heiligen in den himmlischen Saal und das ewige Leben habest. Amen.⁴⁰⁾ Da denne liturgi blev mødt med ret stor kritik fra hans tilhængere, udgav han en ny: Taufbuchlein von 1526, hvor flere ting var blevet slettet, bl. a. lysgivingen.⁴¹⁾

Almindeligvis anses det, at lysgivingen efter dåben stammer fra oldkirken. Det var skik, at alle kristne gik med brændende kærter i påskevigilie-messen. Da katekumenerne skulle døbes ved denne lejlighed, fik også de lys efter dåben, som de andre kristne havde det. Dette udviklede sig til en skik allerede i det 4. århundrede.⁴²⁾

Jeg siger udtrykkelig »almindeligvis«. — Selv har jeg på fornemmelsen, at andre momenter også kan have været med til at udforme lysgivningsskikken. Jeg har arbejdet hermed flere år, men har ikke fundet stof nok til at føre noget bevis. Men jeg skal dog nævne dåben, set ud fra Romerbrevet VI som nævnt. — Et af de omtalte korsformede, mosaikbelagte baptisterier i Nordafrika, nu på Bardomuseet i Tunis, Cap Bon⁴³⁾, der stammer fra ca. år 500, har på hver af de indvendige fire korshjørner indlagt et billede af en brændende kærte, altså omkring en »grav«. — I Grækenland og andre steder er det almindeligt den dag i dag med fire lys omkring ligkisterne, men i øvrigt også omkring deres hellige kirke-ikoner, som omgives af fire kandelabre på festdage. — I Norden er det heller ikke en ukendt ting med fire, store lys omkring vore berømte sarkofager: Absalon

i Sorø, Den hellige Birgitta i Vadstena og flere andre. — Men, som sagt, er dette ikke nogen bevisførelse, kun en antydning. —

Måske kan den gamle skik at tænde lys på gravene Allehelgensdag også komme med ind i billedet?

Lad mig slutte med et par ord fra begyndelsen. Det fortælles om Ingemann, at han skrev salmen »Til himlene rækker din miskundhed Gud«, fordi en ung dødssyg pige havde bedt ham om at skrive en ny salme over salme XXXVI, som hun satte stor pris på.⁴⁴) I dag betragter man vel, og med rette, Ingemann som den sødladne romantiker med de skønne salmer (som vi alle elsker). —

Nu skulle han sende den dødsdømte en digterhilsen i anledning af noget, der var så barsk, som det vel kunne blive. — Her hjalp det ikke med »I østen stiger solen op« eller »Der står et slot i vesterled«, så kunne de end kunne være. — Intet under, at de gammeltestamentlige salmer med deres ophøjede storhed, i dette tilfælde salme 36, hvis vers 10 er salmens kvintessens »thi hos dig er livets kilde, i dit lys skuer vi lys«, førte Ingemann til at skrive sit vel bedste digterværk »Til himlene rækker din miskundhed, Gud«, — og dermed, uden at han vidste det, i salmens slutning bragte ham på linie med kollegaen i Ø. Hornum 7-800 år tidligere.

Noter:

- 1) Rump, E.: Døbefont-offerkar, Berlingske Aftenavis, 2-12-1958, kronik.
- 2) Pastor (senere provst) Chr. Petersen, Vig.
- 3) Biblia sacra juxta vulgatam, Liber psalmodum, Ps. XXXV, 10.
- 4) S. M. D.: s. 51 f. og sm. sted indskr. s. 185 f.
- 5) Et ikke ukendt fænomen i oldkirkens missionsvirksomhed, hvor man først måtte forkynde Det gamle testaments Gud som himlens og jordens skaber, bortset herfra var naturligvis jøder i Israel eller diasporajøder rundt omkring i det romerske rige, for derefter at forkynde Jesus Kristus som menneskenes frelser. (Se KIR s. 48-50).
- 6) KLNМ: III sp. 414.
- 7) DT: s. 172 m. m., KLNМ III sp. 414.
- 8) HM 86-87, KLNМ: III sp. 415.
- 9) I Ermoldus Nigelius' digt om kong Haralds dåb (skriftet udgivet af selsk. f. historiske kildeskrifters oversættelse, XLI, 1886, i Hans Olriks metriske oversættelse s. 25), tales der ikke om lysgivning til neofyten, men der tales en del om andre skikke, hvide klæder, vand fra kildene væld, salve og olie m. m. — Den Harald det drejer sig om, er den danske kong Harald Klak: 812—27, der var den første danske konge, som lod sig døbe (826). I den sideløbende artikel i »Kirkehistoriske samlinger 1972«, der nævnes i begyndelsen af denne afhandling, er ved en fejltagelse blevet anført, at det drejer sig om Harald Blåtand.
- 10) KLNМ, III, sp. 416.
- 11) Begge nyudg.: Freisen, Paderborn 1898DTT: Ottosen, Knud: Danske middelalderlige dåbsritualer s. 31.
- 12) Oplæring af dåbskandidaten (katekumenen) i den kristne tro før dåben i oldkirken. Dåben foretoges oprindeligt i åbne vandløb ell. lign., senere i dåbskapeller (baptisterier). (KLNМ: III 416 f.).
- 13) KLNМ III sp. 416 f.
- 14) KLNМ III sp. 417, HM 81.
- 15) HM, s. 87. KLNМ III sp. 414. DTT: 1/70 s. 38.
- 16) TULChW: Cap. VIII s. 123, som brudepigerne i Matt.: 25,1-13.
- 17) DTT: 1/70 s. 38.
- 17) DTT: 1/70 s. 38. (Freisen, s. 51).
- 18) KLNМ III sp. 419 og HM s. 53.
- 19) HM, s. 53.
- 20) LASI (Freisen: s. 8), NM (1970: s. 90), HM (1950: s. 126), B & D, L, s. 242 f., ML: (Freisen 1904), s. 110 f., MA (Freisen 1904) s. 256 f., m. fl. Udførlig lit. henv. findes i KLNМ III under »Dåp«.
- 21) Tredie vers findes kun omkring St. Gallen som en specialitet, der er udgået andre steder. — B & D: L, s. 242, fodnote nederst.
- 22) Afsnit er citat fra »Messebogen« på Latin og Dansk, Kbh. 1926, s. 433. De følgende latinske stykker er citeret fra LASI, og de tilsvarende danske oversættelser stammer fra den nævnte messebog.
- 23) HM, s. 126 nederst.

- ²⁴⁾ HM, s. 127.
- ²⁵⁾ NM 1970, s. 91, linie 20.
- ²⁶⁾ Uterus = livmoder.
- ²⁷⁾ Bedard, Walter M.: *The Symbolism of the Baptismal Font In Early Christian Thought*: Washington 1951: s. 2 f.
- ²⁸⁾ Carlsson, Frans: *Mater Ecclesia – et tolkningsforsøg af døbefonten i V. Egede kirke*. (Kirkehistoriske samlinger 1970).
- ²⁹⁾ DT, s. 260: Fremde Einflüsse, aus gallikanischen Gebiet und dem Osten, sind in verschiedenen Etappen mit altrömischen Traditionen zu einer nicht leicht durchschaubaren Verbindung von Exorzismen, Segnungen und Anrufungen verschmolzen worden, die am Ende als eine grosse Epiklese über dem Wasser erscheint. Spätere Riten wie die Einsenkung der Osterkerze, Eingiessen des Chrisma, das Anhauchen des Wassers und die Kreuzzeichen über ihm sollten diesen Eindruck noch verstärken. Insoweit ist der Weg der Wasserweihe in Rom durchaus der Entwicklung im Orient zu vergleichen. Der Unterschied tritt erst heraus, wenn wir nach der Bedeutung der Wasserweihe für die Taufe fragen. Das wird aber noch nicht in der alten Kirche, sondern erst im Mittelalter deutlich werden.
- ³⁰⁾ Problemet behandles meget indgående og interessant af C. G. Jung i »Psykologi og religion« (oversat fra »Psychologie und Religion« (Rascher Verlag, Zürich)) kap. III: Et naturligt symbols historie og psykologi. Benedictio fontis ritualet nævnes specielt side 116 (Gyldendals uglebøger 1968). – Se endv. TULChW: Cap. VIII: s. 124 »or may ultimately have derived from the pagan purification ceremonies described earlier. —«
- ³¹⁾ SMD, s. 12 dateres fonten til tiden før 1190.
- ³²⁾ KLNMI III sp. 244.
- ³³⁾ KLNMI III sp. 422.
- ³⁴⁾ I Faxe kirke findes et kalkmaleri, der også forestiller Jesu dåb. Man ser her to tjenende engle, holdende hver sit store lys, et på hver side af Jesus og Johannes. Der er slet ikke gjort forsøg på at fremstille lysgivning, men det hele ser meget pyntelig ud, måske kan det dog have relation til de to store lys, der omtales: TULCh.W., Cap. VIII, s. 126: »The two large candles were carried in the procession«.
- ³⁵⁾ DMD: s. 370 f.
- ³⁶⁾ KIR s. 285.
- ³⁷⁾ DI s. 20-57.
- ³⁸⁾ Bayeux-tapetet afb. f. eks.: Danmarks historie; Politikens forl. 1962, II, s. 420, 421, 429, 438-39 og 471-73.
- ³⁹⁾ Det må formentlig bero på en fejlvurdering, når der i »De danske Kirker«, bd. 11.: Himmerland, (Gad 1968) under Ø. Hornum kirke s. 270 står: »og på randen en meget usædvanlig majuskel/indskrift, der vistnok kan læses som: »Quoniam apud te est fons vite e(t) i(n) lumine tuo videbim (us) lum(en)« — »Thi hos dig er livets kilde og i dit lys skal vi skue lyset« (SL. 36,10) (Mackeprang, D.45.216 ff. og flere steder – læsningen suppleret af E. Rump 1958).«

Det skal tilføjes, at omtale af lyshullet + det dertilhørende lys, som allerede beskrevet af mig i kronikken 1958 (1), ganske undlades. Jeg tror, jeg bedst kan karakterisere foranbeskrevne ved at citere et stykke af et brev skrevet af Mackeprang til mig dateret: »Ordruphøjvej 40, 10/12 (1958), »Til Lykke med Tydningen af Ø. Hornum-Indskriften«. Brevet var et svar på tilsendelse af kronikken i A.-B.

⁴⁰⁾ DT s. 358.

⁴¹⁾ DT s. 359 f.

⁴²⁾ HDKL, II: s. 263 f. Mere udførligt i TULChW, Cap. VIII: Lights in Baptism.

⁴³⁾ Courtois, Chr.: Sur un baptistere decouvert dans la region de Kelibia, KARTHAGO VI, 1955, s. 98.

⁴⁴⁾ Malling, Anders: Dansk salmehistorie, V, s. 40 f.

ABREVIATIONER:

B & D: Blume og Drewes: Lateinische Hymnendichter des Mittelalters.

DI: Danske indskrifter, Bæksted, Anders.

DLN: Dagligt liv i Norden: Troels-Lund, 1969.

DMD: Danmarks middelalderlige døbefonte: Mackeprang, M. 1941.

DT: Der Taufgottesdienst, Leiturgia V, 1970. (Johs. Stauda-Verlag.).

DTT: Dansk Teologisk Tidsskrift 1/1970, s. 31. Knud Ottosen: Danske middelalderlige dåbsritualer (Gad).

HDKL: Handbuch der katholischen Liturgik, Eisenhofer, Ludw., 1933.

HM: Hemsjömanualet, Johanson, Hilding. Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia: 24. Lund 1950.

KIR: Kristendommen og imperium Romanum: Christensen, Torben, 1969.

KLNM: Kulturhistorisk Leksikon f. Nordisk Middelalder.

LASl: Liber agendarum ecclesie et diocesis Sleswicensis, tr. i Paris 1512. (Ny udg. Freisen, Paterborn 1898.).

MA: Manuale Aboense, 1522, ny udg. Freisen, Paterborn 1904.

ML: - - - + - - - Lincopense, 1525, - - - + - - - + - - -

NM: Notmark Manualet, o. 1480. Ny udg. 1970: The Manual from Notmark, Bibliotheca Liturgica Danica Vol. I.

SMD: Skånes Medeltida Dopfuntar: Tynell, Lars. 1913-21.

TULChW. The Use of Lights in Christian Worship. S. P. C. K. Dendy, D. R. (London 1959).

Småtræk om bønder og sømænd i Helberskov i gamle dage

Af Carl Juul.

Foruden dem, man med rette kunne kalde originaler, fandtes der i gamle dages Helberskov blandt andre godtfolk visse typer, der ikke var helt almindelige og ved hele deres væremåde afveg meget fra deres efterkommere. Noget, man i datiden ikke hæftede sig meget ved, men som man i dag godt kan more sig over. Forholdene omkring i landsbyerne var anderledes i vore bedsteforældres tid, sammenlignet med vore dage. Dengang var det ikke problemer som skyhøje renter og skatters mangfoldighed, der kunne give anledning til stress og økonomiske bekymringer; det var først og fremmest kampen for det daglige brød, man måtte tænke på. I misvækstsår kunne det komme til at knibe for mange bønder; alene det med at bjærge føden kunne være et stort problem. Folk lærte at spare, og sparet blev der i en grad, som vi i vore dage kan stå helt uforstående overfor. De blev påholdende og forsigtige i pengesager. Det var simpelthen en nødvendighed for at klare enhver sit.

Min morfar, Axel Nielsen Lods, født 1823, død 1906, var ingen helt almindelig bondemand. Han var foregangsmand på forskellige områder, bl. a. var han den første i hele egnen, der begyndte at dyrke rodfrugter til kvægfoder. Gulerødder kendte man i forvejen. De havde været kendt i mange år, men Axel forsøgte sig med runkelroer, der var noget helt nyt. Foruden at tilså en ager i marken med disse roer havde han også nogle forsøgsbede hjemme i sin store have, som han gødede med møddingsvand (det var før man hittede på at opsamle ajlen i dertil indrettede beholdere), og resultatet udeblev ikke. Der blev nogle kæmpestore roer ud af dette eksperiment. En dag Axel gik og arbejdede i haven kom Laust Skov fra Budum kørende forbi med et læs sand, han havde hentet i Helberskov sandgrav, og de to mænd faldt i snak. Laust viste en levende interesse for

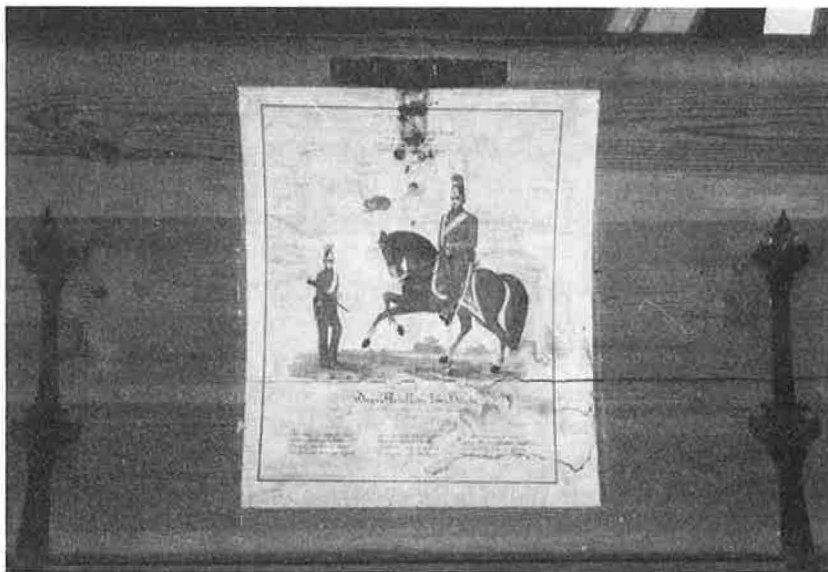
Axels planteavlsforsøg og var ikke karrig med lovprisninger og anerkendelse for hans dygtighed og initiativ. Om han ikke nok kunne overlade ham et par stykker af disse enestående roer til at tage med hjem og vise kvindfolkene? Det var en plante, de ikke havde set før. Jow da, Axel var lutter velvilje ved at høre al den virak, han kunne såmænd godt få en halv snes stykker med hjem, der var jo nok at tage af. Han udsøgte nogle af de største og pæneste, som Laust fik oven i sandlæsset, og med et farvel og tak agede han videre ad Buddum til. Et par dage efter blev der afholdt en stor planteavlsudstilling i Aalborg, hvor proprietær Laust Skov fra »Lykkegård« i Buddum havde opnået den højeste anerkendelse på hele udstillingen i form af både første og ærespræmie for nogle enestående fine runkelroer — et eksempel til efterfølgelse. Da bedstefar erfarede denne omtale af Laust Skovs hædersbevisninger, gik han næsten amok.

— Den skiderik, den slubbert, de æ minn rower han hår fot premi for. Han west et engång, hwa de var fo nuen, far han so dem enn i min haww, men a ska lær ham, skal a, a ska gi ham de bæjst law tæsk, han hår fot i hans daww, nær a træffer ham ijjen . . !

Denne advarsel kom Laust for øre, og han kløede ikke efter at komme indenfor rækkevidde af den iltre og galsindede Lods-Axel; han var kendt for at lade handling følge ordene, og det var gået ham ilde, hvis Axel havde fået fingre i ham. Han lod sig ikke se i Helberskov i lange tider, indtil han mente at Axels vrede var dampet af. Det gjorde den som tiden gik. Bedstefar var ikke af dem, der bar nag til nogen ret længe, og siden hen blev de meget gode venner.

Skønt bedstefar havde ord for at være meget påholdende i penge-sager, skal det nævnes, at han kunne være både retfærdig og velvillig over for småfolk og dem, der havde det økonomisk dårligere end ham selv, hvad følgende historie viser.

Dengang var det skik og brug i Helberskov, at der fra hver gård blev ydet et vist kvantum korn gratis til fattigfolk, det såkaldte »fattigkorn«. Det bestod i en skæppe rug til brød og en skæppe byg til malt. På en bestemt dato blev dette korn indleveret i skolen, hvor to af byens gode mænd tog imod og påså, at alt var, som det skulle være.

Axel Nielsen Lods. Kistebillede tilh. Carl Juul.

Fot. J. E. Tang Kristensen.

Nu hændte det, at bedstefar og Jens Vested — en anden gårdmand i byen — blev udvalgt til at varetage dette hverv, og alt gik gnidningsløst, indtil »Bjerre Jørren« mødte op med sit bidrag. Manden hed egentlig Jørgen Stenfeldt, men bjerrenavnet havde han fået hæftet på sig, fordi han ejede den gård, der lå lige op ad »Bjerget«. Han var en tyk og svær mand, der kun modvillig og meget fortrædelig kom for at aflevere sin andel af fattigkorn. Jens Vested sad ved pulten og førte regnskabet, og Axel tog imod og målte op i skæppen. Jørgen løste op for sækkene og hældte indholdet ud, den allerdårligste kvalitet, man kunne tænke sig, den man på himmerlandsjysk kalder »awttest«, til forskel for den bedste, der kaldes »frammest«.

Axel gloede olmt både på Jørgen og hans bidrag til de fattige.

— Hwa æ de for noed elendig skidt do møder op mæ, Jørren, de ka vi ett tå imued, go hjem å hent noed der er bejjer —.

Men det nægtede Jørgen på det bestemteste.

— Met kuen hår oltier wot godt nok, å de er i hver fald godt nok te DEM — (det var fattigfolk han hentydede til).

Ved denne bemærkning fløj Axel i flint. Han greb Jørgen i krøset og ruskede ham, så det bævrede i hele hans tykke krop.

— Nej, do ka trow de blywwer løwn, både i daw å heretter, så læng Jens West å mæ wi sedder her — å wi wel nok sedd her nuen oer ino — så hår do å levier de frammest, å de gjaller både i daw å i fremtien. No ka do ta de her mæ dæ hjem ijjen å hent noed, der er bejjer. A wel gi dæ tyw minutter te å hentet i, å er do ett tabag enden den ti, så skal a kom hen å stap olt de her skidt nier i din tyk hals, hwer jønneste kjan, så ka do sjel smag tepas poed — høt do hwa a såe — — ?

Jo, Jørgen havde hørt det og nølede ikke med at efterkomme ordren. Skrækslagen ilede den tykke bjerremand hjem, så rask hans ben kunne bære ham. Man kunne aldrig vide, om det towli, galsindede menneske kunne gøre alvor af sin trusel. Så var han tilbage til den berammede tid og hældte den rette sortering ud i skæppen, alt imens han omhyggelig sørgede for, at der blev strygmål og ikke én kærne mere. Da han endelig var færdig, stod Axel og betragtede ham med et ildevarslende smil og sagde truende.

— A so godt do pelled enkelt kjanner o å put tebag i sækken, men der ska top po, Jørren — —.

— Hwa — sagde den ulykkelige tyksak?

— Do høt ed godt å a behøwer wes et å gjentåed —?

— Nej, gjør no som Axel sejer — lød det fra den mere koldsindige Jens Vested — søen hår wi ajjer gjow å så ska do gjør de samm — —.

Med sort fortvivlelse og slet dulgt harme måtte Jørgen erlægge endnu en skærv til de fattiges vel, men det holdt hårdt. Han skulle dog nok dy sig for at komme med flere indvendinger — Lods-Axel var ikke til at spøge med, når han var i det lune. Både han og Jens Vested var begge mænd, der kendte pengenes værd og værdien af markens grøde, men i et tilfælde som dette udviste de ingen smålighed.

Bedstefar var veteran fra treårskrigen og havde sikkert været en både udholdende og tapper soldat. Han blev indkaldt som rekrut ved 5. dragonregiment i Randers 1845. Dengang var tjenestetiden ved rytteriet 3 år, og da han stod for at skulle hjemsendes i foråret 1848, brød krigen ud, og han var med der fra den første dag til krigens

slutning. Først i 1851 blev han permitteret efter at have ligget inde som soldat i samfulde 7 år.

Under krigen sendte han et stort koloreret billede af sig selv hjem til sine forældre i Helberskov. Man ser ham til fods og til hest på en vældig gangar, iført en uniform fra Frederik VI's tid — rød våbenfrakke og blå bukser og med den store dragonhjelms på hovedet. Ovenover billedet er der et vers, der lyder sålunde.

— Til erindring om mit Minde
vil jeg Eder dette sende
om jeg nogensinde her
kaldes bort fra Venner kjær.

Under billedet står skrevet med store flotte bogstaver.

Dragon Axel Nielsen Lods, Helberskov,

5. Dragonregiments 3. Eskadron Nr. 71.

Og nedenunder 3 vers, der nok skal fremhæve hans indstilling til krigen og tyskerne i det hele taget.

Her ser I mig tilhest,
en kort Galop jeg rider,
Charger der bliver blæst,
på Fjenden strax jeg skyder.

Men har mit Skud ej ramt,
da jeg min Sabel griber
og dækker mig mod ham,
og hugger så det piber.

Da skal det være vist,
hans Hoved det skal falde
for Sablen som en Qvist,
og da er han min Fange.

Naivt og enfoldigt kan man synes, men det er dog som om man ser et glimt af »hin ånd fra 48«. Trods nederlag og uheld opgav man ikke kampen.

*Kirsten Hansdatter (1824–1905) og
Axel Nleisen Lods (1823–1906).*

Fot. omkr. 1860.

Da bedstefar kom hjem fra krigen, klistrede han billedet ind på indersiden af låget på sin store halvkiste, som jeg arvede efter ham. Der sidder det endnu 121 år efter, hel og ubeskadiget, med farverne lige så pæne og friske som da bedstefar klistrede det på. Der var kun én ting, der kunne sætte skræk i ham, og det var ikke noget levende væsen, hverken mennesker eller dyr, dem skulle han nok klare, nej, det var elementernes rasen — storm og uvejr — mest det sidste. Al menneskelig magt forslog intet overfor naturkræfterne. Så var det kun hos de højere magter, man kunne påkalde hjælp og bistand, der var ingen anden udvej. Hvis

han en dag gik og arbejdede i marken og en tordenbyge trak op i betænkelig nærhed, tog han en træsko i hver hånd og kilede hjem på hosesokker og for ind i sovekammeret, hvor han altid havde en trofast ven i nødens stund i form af en gammel, tyk huspostil eller bønnebog, der indeholdt et utal af bønner for alverdens ve og våde, onder og trængsler. I en fart fiskede han den ud af en lille boghylde, lukkede øjnene og slog op på et tilfældigt sted i bogen, og mens lynene knitrede og tordenen rullede, læste han højt og lydeligt, det kunne være bønner for sømænd i havsnød og kvindfolk i barselseng — jeg ved ikke, om der stod noget om beskyttelse mod tordenvejr, men det var også underordnet, det var bare om at råbe højt nok, så var det lige meget, hvad ordene gik ud på.

Når der kom et stort tordenskrald eller et lyn i nærheden, råbte han af sine lungers fulde kraft, alt imens han skottede ud af vinduet for at se, om han snart havde manet uvejret bort. Når byen så endelig var dreven over og forsvundet ud over havet, klappede han

bønnebogen ind i hylden igen og stormede ud i stuen til bedstemor, betydelig lettet i sindet.

— De hjalp dævlen tå mæ illivaller, Kjesten, torrenvejred drøw øwwer — —!

Alle gårdmænd i Helberskov var på den tid også fiskere og drev et omfattende ålefiskeri i Mariager fjord, opdelt i forskellige fiskerlav. Bedstefar fiskede blandt andre sammen med sin svoger, Mads Hansen, der var hans nærmeste nabo. En dag Mads og bedstefar sad og reparerede garn ved enden af bedstefars stuehus, blev de uenige om et eller andet, og det udartede til et forfærdeligt skænderi — de var omtrent lige iltre begge to, i den retning havde den ene ikke noget at lade den anden høre. De brugte sprogets værste gloser og beskyldte gensidig hinanden for de forfærdeligste ting. Ord som slyngel og tyveknægt var nærmest milde udtryk! De ville ikke have noget med hinanden at gøre mere, men kunne dele garn og redskaber, så hver fik sit. Under meget mundhuggeri blev det delt i to lige store dele, og så var der kun båden tilbage.

— Wi ka saww en twat øwwer — brølede bedstefar — så ka do fo de hall, å a ka fo de åndt hall —.

Det gik Mads med til, og Axel hentede en stor skovsav i huggehuset, og derpå anbragte de sig på hver side af båden, parat til at gå igang med savningen. Men ingen af dem nænnede at lade savens tænder så meget som røre ved båden, de blev bare ved at mundhugges. Men nu optrådte bedstemor på skuepladsen. Hun havde stået indenfor og overvåret hele balladen og indvendig moret sig over dem, nu syntes hun, det var på tide at stifte fred.

— I må hejjer kom ind å fo en kop kaffe, far I gir jer i laww å saww boden øwwer, de wel ta jer hiele ettermeddan — sagde hun på sin rolige, stilfærdige måde.

Der undslap bedstefar et lettelsens suk. Tanken om at save båden over forekom ham efterhånden som noget af det vederstyggeligste, man kunne tænke sig, ja, ligefrem sindssygt, og Mads var lige så ulykkelig over den vending, sagen havde taget, men hvad skulle de stille op uden at tabe ansigtet og værdigheden. Nu optrådte bedstemor pludselig som en frelsende engel.

— De war en gue idé do der fæk, Kjesten, læ wos no go end å ta de kaffe, Mads — —. Og over kaffen og nogle gode mellemmadder

kom de to kamphaner ned på jorden igen, hvorefter de noget flove — gik tilbage til det afbrudte arbejde, og nu havde piben fået en anden lyd. De var som to turtelduer, og de tiltalte gensidigt hinanden med »bette Axel« og »bette Mads« til hverandet ord. Sådant var bedste-mor, på sin rolige, venlige men bestemte måde at være på, havde hun den iltre Axel i sin hule hånd og kunne altid sætte tingene på plads og glatte ud, når han somme tider havde forløbet sig. Han sagde hende aldrig imod, når hun havde sagt *sin* mening om dette eller hint og rettede sig derefter, og det var altid med den samme kommentar.

— A trowwer dævlen tå mæ, do håt ret, Kjesten —. Ja, Kjesten fik altid ret — altid. Min morbror, Hans Axelsen, har fortalt mig, at han aldrig har hørt sine forældre sige ét ondt ord til hinanden i deres lange ægteskab.

Bedstefar var som nævnt en foregangsmand på mange områder, særlig plantnings-sagen havde hans store interesse. Til gården hørte en parcel på 20 tdr. land, der strakte sig fra stranden til klitbakkerne øst for Odde by. Langs stranden var der nogle tdr. land af en marskagtig bonitet, der afgav en fortrinlig græsbestand, hvor køerne fandt føden det meste af sommeren. Længere oppe fandtes et stykke med løvskov, mest bestående af birk og elletræer. Derfra og op til klitten var der kun lyng, revlings-blåbær- og tyttebærris. Hele dette areal fik han tilplantet med nåletræer, et mindre stykke med skovfyr og østerigsk fyr på den bedst egnede jordbund, resten med bjergfyr, der er en mere nøjsom træsort og kan gro næsten hvor som helst. Dog var der et sted, hvor han havde utallige genvordigheder med sine plantningsforsøg. Dette sted gik under navn af »stienen«, og jordbunden her var den dårligst tænkelige, kun sten og gult sand, selv lyng kunne ikke gro der, ikke engang mos, men Axel havde nu engang sat sig for, at det skulle tilplantes med bjergfyr, et eksperiment, der kom til at koste ham mange kvaler. I tørre somre gik de fleste af planterne ud, men Axel gav aldrig op, skønt det var et møjsommeligt arbejde og aldrig kunne give økonomisk udbytte. Han blev til tider grebet af et sandt raseri, når han så sine planter gå ud lige så rask, som han plantede dem. Han kunne græde af skuffelse og harme, når han huggede de små bjergfyr ned i det golde, gule sand.

— Om a så ska plånt om i HUNDREDE oer, så skal a dævlen tå mæ nok fo dem te å grow — — kunne han sige gang på gang. Han var i besiddelse af en utrolig energi og stædighed og opnåede virkelig at få træer til at gro på »stenene«. Træer er måske for meget sagt. Det udartede nærmest til nogle buskagtige vækster, der kun nåede loftshøjde, men til gengæld bredte sig langt ud til siderne, så de dækkede undergrunden og hindrede sandflugt. Det er mere en 100 år siden bedstefar svor på, at han ville plante i HUNDREDE år, om det gjordes fornødent. De står der den dag i dag som et minde om en ukuelig, gammel jysk bonde, der aldrig gav op. Ved nærmere eftertanke kunne han sige sig selv, at et så langt tidsrum som hundrede år kom han aldrig til at opleve, men det tænkte han ikke på.

I bedstefars nærmeste familie var der en søskendeflok på tretten, ni drenge og fire piger. De fleste levede til de blev meget gamle. Da den yngste af flokken, Mads Nielsen, fyldte halvfjerds, var der stadig ni levende, den ældste søster var på dette tidspunkt fireoghalvfems. Bedstefar kunne godt være en hård negl, og nogle af hans mange brødre gav ham ikke noget efter i den retning. Enkelte af dem havde faret til søs i deres unge dage, men sidenhen gik de i land og blev landmænd eller håndværkere de fleste af dem. Mads Nielsen var lærer på Bornholm, én, der også hed Mads, var toldassistent i Randers. En anden bror, Christian, blev lods på Mariager fjord og senere lodsformand i Hadsund efter i mange år at have pløjet alverdens have som helbefaren sømand, mest med engelske og hollandske »windjammers« på Kina, Australien og Sydamerika. Det var i de store sejlskibes glansperiode, de stolte tre og firemastede fuldriggeres tid, de såkaldte »clippers«. Med alle sejl sat og med gunstig vind kunne de skyde en fart på over 18 knob, adskilligt hurtigere end datidens hurtigste dampskibe. Det var tit nogle hårde gaster, der bemandede disse stolte sejlere, og Christian Lods var ingen undtagelse. Det lå nok de fleste af disse brødre i blodet, deres far, min oldefar, Niels Andersen Lods havde som 17 årig deltaget i kampen ved Sjællands Odde ombord på vort sidste linieskib »Prins Christian«, undslap fra svensk fangenskab og kom derefter med på kanonbådene. I en træfning mod englænderne i 1812 blev han hårdt såret og fik derefter pension og bestalling som lods på Mariager fjord, en stilling hans far og farfar havde haft før ham. Deraf til-

Den gamle kinafarer Christian Nielsen Lods, født 1825, død 1914.

Fot. Ukendt.

navnet, som senere blev familienavn. Ifølge gamle beretninger skal han have været en hård flis, der ikke var til at spøge med, og nogle af hans sønner var sandelig heller ikke mælkebrød. Når Christian Lods kom hjem fra langfart, til tider efter flere års fravær, var det signalet til nogle grumme bataljer i en smugkro, der var beliggende øster i byen, hvor nu Chr. Lybecks gård ligger. Indehaversken var en dame ved navn Maren Beck, men hun blev aldrig kaldt andet end »Ma-Beckes«. Hun skal have været en stor, bomstærk pige, der nok kunne ordne to mand på én gang, hvis de blev for voldsomme. Kun én eneste kom hun tilkort over-

for. Det var Christian Lods, når han med års mellemrum dukkede op fra de fjerneste egne af kloden. Kun én gang havde hun prøvet på at sætte ham tilvægs, men det slap hun meget dårligt fra. »Lodsen« gav hende en ordentlig rutchetur og bedyrede, at næste gang hun irriterede ham, ville han smide hende over mønningen! En sådan himmelflugt turde Ma-Beckes ikke risikere og prøvede aldrig senere at agere kæmpedame, selv ikke når Christian Lods vendte op og ned på hele biksen. Byens mandfolk samledes tit i Ma-Beck's smugkro, når de skulle have tørsten slukket. Hun skal have haft god søgning, og den stedlige øvrighed gjorde ingen afbræk i hendes »lovlige« næring. Brændevin var billig og flød rigelig, og Ma-Beckes var ikke tilbageholdende med at skænke i glassene. Når Christian kom hjem fra de lange rejser, var han altid velbeslået med penge og så endte hans første besøg i byen gerne oppe hos Ma-Beckes sammen med gamle venner. Han var ikke karrig med at spendere, og når han havde taget godt for sig af de våde varer, blev han i krigshumør, og det endte næsten altid med et mægtigt

bråvalleslag, der kunne få det gamle hus til at ryste i sin grundvold. Christian Lods var helbefaren på mere end én måde, han forstod nemlig at slås efter alle kunstens regler, og så gik det hårdt ud over alle de tilstedeværende, venner og ikke venner uden personsanseelse. Når han derefter strittede ned ad gaden på vej hjem, slog han ud med næven og forkyndte højlydt.

— Her kommer *jeg* — af vejen for en kinafarer — — !

Så var det med at komme væk i en fart, hvis der tilfældigvis befandt sig andre mænd i gaden, ellers var der fare for, at de ville ende inde i en eller anden tjørnehæk, nede i stenkisten eller ude i »Tulsteddammen«. Den risiko turde ingen løbe. Gaden var mennesketom, hvor Christian skred frem. Men når han nåede hen til smøgen, der førte ind til bedstefars gård, var den stærke kinafarers mod og styrke fuldstændig forduftet, for derinde i disse stuer regerede bedstemor, og hende havde Christian en voldsom respekt for. Hun havde sin egen måde at behandle disse iltre og tit noget vanskelige »Lodser« på. Og det var ikke med store ord og højrøstede irettesættelser, hendes ro og ligevægt og stilfærdige fremtræden måtte selv Christian Lods bøje sig for. Overfor hende blev han så myg som et lam, når han skulle stå til regnskab for sine bedrifter i Ma-Becks's smugkro.

— Herregud, hå do no wot åp å slås ijjen, Christian? kunne hun sige, når han angergiven kom ind i stuen.

Det bar han tydelige spor af, så det kunne ikke nægtes.

— Hå do wot åp we Ma-Beckes å drek dæ fuld å kommen op å slås? Hwo møj hå do så slåed i støkker den her gång —?

— Ikke ret meget, Kirsten, ikke ret meget, kun en dør og et vindue, for jeg måtte gennembanke dem alle sammen og smide dem ud i gangen, og da *der* ikke var plads til flere, smed jeg den sidste ud af vinduet, og han tog både sprossen og karmen med — ja, sådan gik det til —.

Bedstemor rystede på hovedet ved at høre om al den kommers og spurgte stilfærdig.

— Hvordan kunn do få dæ te søen å bånk dem, Christian, nuen o dem war da dinn gue venner —?

— Gode venner, javel var det mine gode venner, men de irriterede mig, Kirsten, de irriterede mig, derfor fik de bank — —!

*Maren Becks smugkro i Helberskov. Skænkestue til højre for gangdøren.
Det tohundredårige hus nedbrændte engang i 1940'erne.*

Fot. Ukendt.

Der skulle ikke meget til at irritere Christian Lods, når han blev fuld og fik bersærkergang, så faldt der brænde ned, så det forslog noget, men bagefter, når de værste buler og skrammer havde fortaget sig, afstedkom det ikke noget varigt fjendskab. Hvad der blev begået i en rus, talte man ikke om bagefter, når man blev ædru igen. Og dagen derpå gik Christian hen til Vand-Jacob — den stedlige snedker — og ordrede ham til at reparere den forvoldte skade, som han betalte ud af sin egen lomme. Han var godt klar over, at det var ham, der havde givet anledning til hele postyret.

Det er over hundrede år siden disse tildragelser fandt sted, og de gamle fra den tid er forlængst under mulde. Jeg har disse beretninger fra min morbror, Hans Axelsen (Lods), der var ejer af slægtens gamle bindingsværksgård i Helberskov. Udseendet har ikke ændret sig stort siden bedstefars tid, undtagen der er kommen fast tag på udhusene. Morbror Hans var en enestående god fortæller om tildragelser fra såvel sin egen som fra sine forældres tid, og de var bestemt ikke kedelige.

Tiden står jo aldrig stille. Alting forandrer sig mere eller mindre fra den ene generation til den anden, det være sig selve naturen — landskabet, de gamle landsbyer, landbrugets dyrkningsmåder og alt muligt andet. Og folks hele adfærd, mentalitet, væremåde og indstilling til alle livets forhold har forandret sig gennem mere end hundrede år. Nutidens mennesker i Helberskov ville aldrig bære sig ad, som de gjorde det i vore bedsteforældres tid. En stor forandring skete, da afholdsbevægelsen fik indpas i egnen og det umådeholdne drikkeri blev stærkt begrænset. Smugkroerne forsvandt og de gæstfri indehavere forsvandt med dem.

Christian Lods havde været en hård negl i sin ungdoms dage. Der gik frasagn i Helberskov om hans styrke og indsigt i at bruge nærverne. De kom til udtryk, når han med års mellemrum kom hjem til sin fødeby ved »Bjerget« —. Druk og slagsmål — af vejen for en kinafarer — —! Men jeg kendte ham kun som en rar og venlig gammel mand, når han af og til kom på besøg hos familien i Helberskov, noget jeg så hen til med spændt forventning. Han var da over de firs, og jeg synes, jeg kan se ham endnu, som han sad der ved bordet med sit udprægede »lodsansigt« — skipperskæget, de noget dybtliggende øjne, de høje kindben og det karakteristiske drag om munden — træk, der har fulgt slægten gennem generationer og endnu kan spores i nogle af os.

Han kunne altid afse tid til at give sig af med en lille dreng som mig, når han kom på besøg — jeg kunne vel være en syv-otte år dengang. Jeg kunne sidde musestille i timevis og høre på hans beretninger om sine oplevelser som sømand trindt omkring på kloden. Men da vi i de første skoleår kun lærte en smule om Danmarks geografi, var det mig ikke muligt at følge ham, når han fortalte om alle sine oplevelser fra alverdens lande. Han fik derfor mor til at finde et atlas fra hendes højskoletid og så skal jeg love for, jeg fik lært geografi og var mere velbevandret i geografi end de fleste af drengene på fjorten, der gik ud af skolen.

Og det var den gamle kinafarer, der havde været min læremester. Hvad han fortalte, blev bogstavelig talt klæbet ind i hjernen, så det sidder der den dag i dag. Han gjorde sig stor umage for at anskueliggøre de emner, han fortalte om på sin egen interessante måde. Ind imellem kom der beretninger om orkaner på det stille hav, vold-

somme storme rundt Kap Horn og forlis ved adskillige lejligheder. Engang, han var forhyret som bådsmand på en engelsk bark, løb skibet på et undersøisk skær i Torres strædet mellem Australien og New Guinea, og hele besætningen omkom med undtagelse af styrmanden, tømmermanden og Christian, der havde vagt på dækket, da forliset skete. Det lykkedes dem at redde sig op på nogle vragestumper, og dagen efter nåede de ind til Torsdags øen, hvor de indfødte, der ellers var nogle slemme kannibaler, tog venligt imod de tre skibbrudne sømænd og gjorde dem ingen fortræd. De havde aldrig set hvide mennesker før, og det var måske grunden til, at de ikke omgående blev ædt. Her opholdt de tre sømænd sig i mange måneder, indtil de blev optaget af et forbisejlende skib, der tog dem med til New Zealand. Derfra tog han hyre på en handelsskonnert, der sejlede rundt og drev tuskhandel med de indfødte på øerne i det stille hav, et emne vi kom tilbage til gang på gang. På kortet udpegede han alle de øer og øgrupper, han havde besøgt, steder med mærkelige navne — Tongatabu, Tahiti, Hawaii, Samoa og mange andre, ja, jeg fik sandelig et godt indblik i Stillehavets geografi og glemte det aldrig. Alt dette skete i 1840'erne og først i 1850'erne. Engang i 1860'erne, da han var hjemme på besøg, blev han gift med en pige fra hjemegnen, og så var det forbi med de lange rejser. Da havde han været på langfart i mere end tyve år. Christian havde levet et stormfuldt liv som sømand rundt på verdenshavene i de unge år og afsluttede sin livsgerning på en mere afdæmpet måde som lods på Mariager fjord. I mange år som lodsformand med bopæl i Hadsund. Jeg har her kun forsøgt at beskrive nogle af hans oplevelser, dels efter hvad min morbror, Hans Axel (Lods) har fortalt og dels efter, hvad han selv fortalte mig som gammel mand. Jeg synes ikke, de skulle gå helt i glemmebogen. Både han og min bedstefar, Axel Lods, var ikke helt almindelige i deres samtid. Vi kan trække på smilebåndet, når vi hører om deres pudsigheder eller kan vi kalde det særheder. De var myreflittige og nøjsomme, velbegavede på mange områder og i besiddelse af både vid og lune. Men de levede i et helt andet miljø, i en anden tid — en tid, der gik i graven med dem, og jeg føler en vis stolthed og beundring for disse mennesker, mine forfædre. De var ukuelige og gav aldrig op, selv overfor de største odds, hvadenten deres livsgerning faldt på land eller sø.

Et tids- og kulturbillede fra Himmerland

Af Thomas Svendsens erindringer.

Disse erindringer fra Himmerland er dels fortalt og dels nedskrevet af gårdejer Thomas Svendsen, Sønderup, senere Søttrup, der levede fra 1858 til 1946. De beretter om hans bedsteforældre Christen Svendsen, født 1787, og Else Marie Christensdatter, som boede i et lille fæstehus ved Halkjær skov, men mest om forældrene Svend Christensen (1820-1906) og Ane Petrea Færck. Thomas Svendsens søn, den 86-årige pastor emeritus Kristian Svendsen, Rødding har samlet og redigeret faderens beretninger og sammen med andre af familien givet tilladelse til, at de offentliggøres her.

Fars far hed Kresten og boede i udkanten af Halkær Skov i et lille hus, der stod på lejet grund. Den hørte til Elbækgaard, og pletten, hvor huset har ligget, hedder endnu Svendsen-Marken efter Kræn Svendsen.

Farfar stammede fra Salling. Han var sammen med to andre brødre i sine unge dage rejst over til Himmerland for at søge lykken. De fæstede alle tre rod her, stiftede familie og fik hus og hjem.

Det er mit indtryk, at disse brødres hjem var i Lund ved Skive. Jeg mener, at min far fortalte det. Han har nemlig engang som lille dreng besøgt sin bedstefar der. Han var — hvad jeg senere skal fortælle udførligere om — tidlig bleven anbragt i pleje hos en fjerde broder, Thomas Svendsen, kaldet Thomas Tønning, boende i Sal kommune. Derfra havde han så besøgt sin bedstefar i Lund. Han hed også Svend, var meget gammel og gik krumbøjet. Far husker, han sagde til ham, da han gik, og de var ene: »Du skulle have haft nogle sølvknapper, bitte Svend, fordi du hedder Svend, men jeg kunne ikke komme til for de unge«.

Dette, at de havde sølvknapper, og den gamle havde del deri — muligvis hel ejendomsret — men at de unge ikke kunne tåle, han gav dem bort, kan tyde på, at de var velstillede folk, eller i hvert fald ikke helt fattige.

Farmor var fra Grydsted ved Nibe, hvor hendes forældre havde en fæstegård, men ud over navnet gårdmandsdatter fik hun ikke synderlig arv, måske dog lidt til at købe huset for ved Halkær Skov. På hendes side var far fætter til Tordenkalven eller Fylsiplagen, som han selv kaldte sig. Hans rigtige navn var Kresten Kristensen, Kræn Kristian, som de kaldte ham.

Farmor var vistnok en god og fornuftig kone. Far har altid omtalt hende som en god mor. Jeg mindes engang at have set hende. Jeg var med far i Nibe. Hun var da hos fars svoger, smeden i Byrsted, gift med fars søster Kirstine. Hendes mand var død for flere år siden. Nu var hun gammel, træt og sengeliggende. Hun var nu gået i barndom og kendte ikke min far, hendes søn, lige straks. Men da det gik op for hende, hvem det var, græd hun af glæde. Han gav hende en skillings hvedekage og lod hende smage en lille slurk af den pægleflaske, han havde i lommen. Så kyssede han hende og sagde farvel. Det var vistnok også sidste gang, han så hende, og for mit vedkommende tror jeg nok, det var både første og sidste gang. Mig lagde hun vist ikke videre mærke til af glæde over sin kære søn. Jeg holdt mig også beskeden tilbage og fulgte efter far, da han gik. »Herregud, hun har haft det ondt i sine dage«, hørte jeg far sige i bevæget tone, vist mere til sig selv end til mig.

Farmor havde en del gode ting med sig, da de blev gift. Hun havde nogle sølvsmykker: knapper, kåbespænder og nåle. Det var gammelt arvegods, men i tidens løb blev det afhændet på grund af nød og sult. Om hun selv eller hendes mand solgte det, ved jeg ikke, men at det har gjort hende bitterlig ondt, er givet, og det er udtrykt i det ordsprog, far så tit sagde efter hende: »Guld er aldrig så rød, det må dog ud for brød«. — Så havde hun en dragkiste, som rimeligvis var fyldt med tøj, da hun blev gift, men fra den tid, far kan huske, var den tom for det. De nederste skuffer brugte farfar til at putte døkkere i. —

Døkkere var nogle små tolde eller pinde, som han tællede med sin lommekniv og solgte til dem, der fiskede sild ved Nibe. I de tider var Nibe bekendt for sit store sildefiskeri. På den bedste tid af året kunne man købe en ol sild for en skilling (2 øre). Der fortaltes, at en gnier engang kom og ville have endnu bedre køb, idet han mente,

$\frac{1}{2}$ skilling kunne være nok. Han fik efter sigende en god dragt prygl til skræk og advarsel for andre, som også kunne ønske bedre køb. Som bevis på, hvad dette sildefiskeri havde at betyde for fattige folk som tilkost til det tørre brød, fortalte far, at når han og een af de andre brødre var ude at tigge, ofte måtte bruge den vending: »Vi har hverken sild eller brød«, — for børnene fra huset ved Halkær Skov måtte tidligt ud at tigge.

Far huskede een af disse ture hele sit liv og omtalte den tit: En kone, som lige havde taget brød ud af bageovnen, gav dem en hel »smo koving«. Den behøvede de ikke have sild til. På et dige i nærheden hvilede de sig lidt og sang højt af glæde. — Det kunne være så fristende at pille lidt i udkanten af den, men det måtte de ikke ved sådan en fangst. Derimod grovbrød, skorper og andre rugbrødsrundtenommer, de havde fået i posen, måtte de spise sig mætte i — forudsat, der var så meget, at de der hjemme også kunne få noget, thi reglen var, at de derhjemme ikke kom op før de, som var sendte ud, kom hjem med, hvad de havde fået. De blev så i sengene, nogle usle til-lukkede alkover, til henved middagstid. Først så kunne de få noget at spise.

Grunden til den store fattigdom var dog ikke tiden alene. Farfar var ikke så lidt drikkældig, og det skete, når han tog til Nibe med disse døkkere, at han drak de surt fortjente skillinger op og kom fuld hjem, hvis han da ikke blev dernede og sov rusen ud.

Om vinteren var nøden vel nok størst. Andre tider på året, når der var arbejde som daglejer på herregårdene, særligt Lundbæk, søgte han dertil, og var daglønnen end meget lille, fik han dog selv føden og ofte nogle levninger fra folkestuebordet med hjem. Jeg har — trods alt — alligevel den mening om ham, at han i sådanne tilfælde var glad for at komme hjem. Han drak ikke til stadighed. Der var mellemrum, hvor han kun tog den daglige dram. Det skete imellem, at han gav sin kone prygl, og hverken hun eller børnene turde mukke. De havde 3 døtre og 4 sønner, som alle, da de blev gamle nok dertil, måtte tjene deres brød. Så vidt jeg ved, har ingen af dem formet sig som vildskud, men har været flittige og agtede folk, hvad jeg tænker for en stor del må tillægges deres moders sukke æren for.

Ved den tid, da to af dem skulle begynde at gå i skole, blev de sendt op til Salling til slægten der for at opfostres. De hed Maren og Svend.

De skulle begge få det så godt, og da navnlig Svend, der kom til sin farbroder Thomas i Sal. De havde været gift nogle år og havde ingen børn. Nu skulle Svend tilhøre hjemmet, være som deres egen med udsigt til engang at arve dem. Et par år efter fik de imidlertid selv et barn, og farbror Thomas var da ærlig nok til at lade ham vide, at nu hørte den bestemmelse op med ham som arvtager. Men det var den lille Svend lige glad med. Han havde allerede fået nok af den hjemkærlighed at føle, thi hans dag gik med slid og slæb, med sult og bank. Da han blev noget større, stjal han for at tilfredsstille sin sult. Han opdagede nemlig, at når de bagte, og han måtte bære de mange grovbrød på loftet, kunne han godt rane en hel grovkage, uden at konen mærkede det. Hun kunne ikke så godt holde tal på dem. Det var bedre end at putte små stumper til sig nu og da og så alligevel ikke have noget. Kagen gemte han så gerne oppe på »raanen«, hvor han vidste, farbror ikke kom. Han dækkede den gerne til med hø. Var musene for slemme ved den, hængte han den i en snor i en mørk krog, men da med større fare for at blive opdaget, hvad der, så vidt jeg ved, aldrig skete.

Engang var det nær gået galt. Da hang den i en mørk krog i laden bag noget tag. Thomas Tønning, som den dag var i godt humør, kom ud til ham i marken for at give en ny ordre, og han sagde da, at han ville hjem at flytte taget i laden. »Herregud«, tænkte Svend, »hvad skal jeg dog gøre? Mon han virkelig giver sig til det, så finder han kagen«. — Så snart han så sin farbror forsvinde bag hushjørnet ind i gården, smed han tømme og løb alt, hvad han kunne bag efter ind ad en lem og fik sit forråd anbragt på et sikrere sted, og han kom tilbage igen uden at blive opdaget. »Og det var jeg glad ved«, sagde far, når han fortalte det, »for havde han opdaget det, så havde han slået mig ihjel«.

Ved en anden lejlighed havde hans farbror slået ham med et oprinket tøj med pæl og klaptræ i hovedet, så han blødende faldt besvimet om. Da var bøddelen alligevel bleven forskrækket, samlede ham op og tørrede blodet af ham. Da han kom til sig selv, sagde han: »Ja, slå mig kun ihjel, farbror, a har tit tænkt på at drukne mig i fjorden«. Efter den tid fik han ikke mere så mange prygl, men sulte måtte han fremdeles. Hans nærmeste lidelsesfælle her var hunden, der stod lænket. Den delte han undertiden en bid brød med, når det var ble-

ven alt for grøn og blå af mul. Han har fortalt, at den hund var så forsultet, at den, når den havde gjort sit naturlige behov, ofte vendte sig om og slugte det hele igen.

De klæder, han havde, bestod af et par, ikke altid hele, bukser og en trøje, der ikke altid kunne nå sammen. Skjorte og undertøj var der ikke tale om, før han blev konfirmeret.

Når han en enkelt gang kom i skole, ville de andre børn smække ham med kviste på den rand, hvor tøjet ikke kunne nå sammen. Denne rand rundt om ham var altid brunet af sol og vind. Hans kammerater drillede ham og kaldte ham Svend-Drengen. Han var helt uvidende om, hvad der foregik i skolen, kunne hverken læse, skrive eller noget andet. Af den grund fik han også prygl og ønskede derfor heller ikke at komme i skole.

Da han skulle konfirmeres, kunne præsten for sin samvittigheds skyld ikke indlade sig på at konfirmere en så uoplyst dreng, som ellers ikke manglede noget på forstanden. Men nu havde han fået tøj, der kunne nå over hele kroppen, og farbroderen havde andet til ham at bestille end vedblivende at gå til præst. Så fik præsten en fed gås, drengen fik en pæn plads på kirkegulvet og blev konfirmeret med glans.

Nu var han altså konfirmeret, men måtte fremdeles sulte og slide. Det eneste, han havde at glæde sig til, var, når han engang imellem med lange mellemrum fik lov til at besøge sin søster i Kisum. Den søster elskede han, men hun kunne jo ikke hjælpe ham. De længtes begge efter hjemmet og deres søskende på Himmerland og fældede tårer, når broderen atter drog af sted. Det eneste, der bandt ham til at blive i Salling, var hende. Han havde jo heller ikke penge til at komme over fjorden for, og han kendte ikke så megen geografi, at han vidste, der gik en vej syd om fjorden over Viborg.

Da han var henimod 18 år, fik han hjælp til at komme over. Folk på egnen, som altid havde vidst, han havde det ilde, gjorde Thomas forskrækket ved at meddele ham, at han kom i konflikt med loven, hvis han ikke straks lod drengen rejse hjem for at blive indmeldt i lægdsrullen. Sognefogden, som jo nok kunne få det ordnet på anden måde, var klar over stillingen og bekræftede de andres ord. Der var ingen tid at spille. Det kunne ellers blive ham en dyr historie. Så slog den lykkelige time, og drengen kom hurtigt af sted.

Når jeg skriver drengen trods de snart 18 år, kommer det af, at han var så lille, at ingen kunne anse ham for at være andet, men han var midt over maven næsten lige så tyk, som han var lang.

Det må imidlertid have været en god, sund mave, han har haft, for da han kom til herregården Lundbæk at tjene, og han der altid kunne få nok at spise — bedre end det pamperværk, han var vant til — da tog han til at vokse.

Han plejede selv at sige: »Da kom a te å gro, men de var osse gruli som a ku ede«. — Nu varede det ikke længe, før han var een af de stærkeste karle, der ikke lod sig byde spydige, næsvise bemærkninger.

På sessionen trak han frinummer og blev således ikke soldat. Kort efter udbrød 3 års krigen i 1848, hvor to af hans brødre var med, og kun den ene vendte tilbage. Det var ham, der foreslog degnen, som kom for at synge hans kone ud på begravelsesdagen, at de skulle synge: »Dengang jeg drog af sted —« anden og bedre salme kendte han vist ikke. Han levede i erindringer fra krigstiden og fortalte altid historier derom.

Far tjente flere år i Lundbæk, men tog så plads hos en fæstebonde i Tyrrestrup. Han skulle gøre hovdage på herregården. Den plads omtalte min far altid som god i alle måder. Manden hed Sang-Anders. Han var en lille, godt bygget og velnæret mand, der gerne ville have en god kost, men også undte sine folk det samme. Som far har skildret ham, kan jeg kende ham i hans oldebarn, min nærmeste nabo, hestehandler Kresten Tyrrestrup, idet Tyrrestrup, der er et bynavn, nu også er et slægtsnavn.

Som karl hos Sang-Anders måtte far møde på herregården på hovdagene. En høstdag, da der var meget travlt på hovmarken og ude i bøndergårdene, kom også Sang-Anders's karl til Lundbæk for at køre ind. At der var travlhed, forstås bedst ved, at selveste baronen, Juul-Ryssensten, den dag var med og ledede arbejdet ved indkørslen i laden, idet han dirigerede vognenes række. Nu var der helt faste regler at gå efter. Hans arbejde ville således komme til at bestå i at påse overholdelsen af dem, men her glippede det for den gode baron, idet han lod sympati og antipati være bestemmende for, hvem der kom først, og da Sang-Anders ikke kunne glæde sig ved at være i den høje herres kridthus, blev hans karl stadigt vist tilbage. Nå,

det var han ikke ene om, og der var en udbredt misfornøjelse med den måde, hovreglerne blev overholdt på. Nu var imidlertid Sang-Anders og hans karl bleven enige om, at det skulle have en ende. Så var det som sagt en travl høstdag, at far holdt med et læs korn fra hovmarken og ville efter tur køre ind i laden med det, men blev vist tilside for andre, som skulle først.

Men så sprang bomben: »Der står i hoverivedtægterne, at den, der kommer først til porten, skal først ind,« råbte far. — »Hvad siger du, din flab«, svarede baronen og gav ham en lussing. Far kvitterede med at sige: »Ja, den ta'r a imod, men a ta'r — så bandte han lyne og gale i sig — ikke flere«. »Nå ikke det« gensvarede godsejeren, greb en knudret skovraft, som lå derved, og gav dermed far et slag på armen. At blodet flød far ud over armen, mærkede han ikke. Han greb baronen i brystet, kastede ham til jorden på ryggen i en kokasse, kastede sig selv på jorden under vognen, og med benene væltede han læsset der, hvor det stod, hvorpå han kørte hjem, alt hvad remmer og tøj kunne holde.

Men baronen? — Han havde ingen skade taget, thi for det første faldt han jo blødt, og for det andet var han en velnæret mand. Han kom hurtigt op igen og råbte på assistance, for nu skulle den bondetamp have klø. Men hvem var der? De andre bønderkarle havde jo deres heste og vogne at passe, og forvalteren var inde i laden. Inden der kom hjælp, var far over alle bjerge.

Sang-Anders var ikke den eneste, som var stolt over den karl, han havde fået, og han fik ikke mere bud den høst om at køre korn til hove.

Baronen prøvede ikke på ad rettens vej at få hævn. Han havde jo nemlig to gange, før far greb ind, brudt loven, idet det ikke var tilladt at slå hovbønderne.

Da Sang-Anders mærkede det, prøvede han på ad lovens vej om ikke han kunne få nogen erstatning for karlens svækkede arbejdsevne nu i høstens tid, men herredsfogden i Nibe afviste sagen. Om de sår, der var at se på armen af slaget, sagde han, at det blot var noget knab (fnat) og bebrejdede ham hans uforskammethed mod baronen. For dog at få lidt mere ud af sagen, som hele egnen tog del i og morede sig over, besluttede de, at far skulle fremstille sig for baronen selv som invalid og kræve erstatning. Med den ene arm bundet

op kom han da en formiddag en sommersøndag og holdt for hovedtrappen på Lundbæk — ridende på en skikkelig hest. Det blev meldt baronen, at han holdt der, og hvad han ville. Baronen og et par andre herrer viste sig også straks i døren, men desværre viste der sig samtidig et par store, glubske hunde, og dem tog far sig ikke i agt for. Hesten blev bange og gav et spring til siden, og rytteren måtte i hast have hånden ud af klædet, idet han i øjeblikket havde hårdt brug for begge hænder. Herrerne i døren opslog en latter, og han hørte en af dem sige: »Nu kunne han sgu bruge armen«. Far så efter at komme hjem. Dermed endte så den sag, men fra den tid blev der ikke gjort forskel på dem, der kørte ind fra hovmarken.

Far var kun et år i Tyrrestrup hos Sang-Anders, skønt det var en rigtig god plads, og de også gerne ville have beholdt ham, men han kunne få pladsen som herskabskusk på Pandum, og det kunne han ikke sige nej til. Det var ikke altid så let for godsejer E. Cordes i Pandum, da han var tysker, eller rettere Holstener.

Han må vel have hørt om Sang-Anders's karl, måske gennem baronen i Lundbæk, da der var en del forbindelse mellem de to herresæder. Muligvis har Juul-Ryssensten ligefrem anbefalet ham for hans modskyld, og at Cordes heller ikke tog fejl, er der flere fortællinger om. — Således skete det engang i Nibe (under krigen i 48), at der blev drøftet krigspolitik, og tyskerens kusk, som havde taget sin herre i forsvar, skulle nu have klø. Han blev omringet ved et hus, hvor der var et par trappesten op til en dør. Der sprang han resolut til, fik fat i håndtaget med den ene hånd, og med en stok og træskostøvlerne slog og sparkede han om sig til angriberne blev kede af legen, og far slap uskadt ind af døren. At det havde været et blodigt slag, bar brostenene på valpladsen vidne om dagen efter. Cordes selv måtte den dag flygte ud af en bagdør med bart hoved. Der blev spændt for i en fart, og det gik i flyvende fart hjemad. At Cordes efter en sådan tur var glad for sin kusk, er så lige til.

Da krigen var forbi, og der blev mere ro i landet, tog far plads hos en købmand Wibroe i Nibe. Efter min opfattelse var han dengang langt ude i sjov og tummel, drik og slagsmål, men så meget kunne han alligevel med sin far som forbillede samle sig til at tænke: »Dette her går i samme retning«. Han blev bange for sig selv. Så meget mere som han på den tid var forlovet, og hans kæreste af flere end

ham var anset for en køn og god pige. Han var også kommet til at tænke på, hvad hjem de to mon kunne få. Han syntes, hun var mere fin i tøjet, end hun havde råd til. Frygt for armod og elendighed i fremtiden optog hans tanker. Han måtte atter bort fra Nibe og fra det liv, han var kommen ind i. Og kæresten, han havde erhvervet sig, skulle han egentlig have været gift med nu, da han var bange for, at der var noget særligt i vejen med hende. Var han endda bleven i Pandum, da havde det været helt anderledes for ham.

Så blev han da avlskarl på Pandum. Og rigtig nok: Hans kæreste fødte ham nogen tid efter i sit hjem i St. Aistrup en søn, som han havde forsørgelsespligt overfor, men han turde ikke gifte sig. Hans humør stod i den tid meget lavt. Han havde også fået en ny rival, og hans kæreste — anede han — ventede en ny arving, som han ikke kunne være far til. Pigen benægtede dette forhold, da hun helst ville have far.

En lørdag aften overraskede han dem, men så blev rivalen vist ud med skældsord af pigen, at hun ikke kunne holde døren lukket for ham. — Og hun forsikrede højt og dyrt far, at der ikke var noget mellem dem. Far var vantro, og medbejleren stod udenfor og bankede på døren, ude af sig selv, idet han sagde, at hvis hun ikke ville foretrække ham, ville han tage sig af dage. »Fanden hvilken,« svarede den elskede. Dog ikke engang det bevis på fars forret kunne bevæge ham til at gå i tøjet. Han tog af sted, idet han sagde til rivalen: »Ja, vil du have hende, så skal du have drengen med«. Han svarede, at det gik han gerne ind på. Dermed var de enige.

For dog at være på den sikre side, talte far med herredsfogden i Nibe derom. Han kendte godt far fra hans ophold i Nibe og ville nok hjælpe ham. Hvordan det blev lavet sådan, at det fik retsgyldighed, bliver vel alle dage en hemmelighed, men det kostede far en god, fed gris, som han forærede herredsfogden.

Nu følte han sig lettet og fri. Han kastede sig over arbejdet, og der var nok for ham at gøre, idet han var både forvalter og avlskarl, og når ejeren, Cordes, nu og da rejste til Holsten og blev borte i længere tid, var det hele overladt til ham, men ikke alene han selv, også andre har fortalt mig, han var karl for at holde folkene i respekt, så arbejdet kunne gå. Var der nogen, som gjorde vrøvl eller var dovne, så var der en eftertrykkelig lussing altid til rede. Nu vogtede han sig

for drikkeri ud over den daglige dram til maden, for ikke at tale om letsindig omgang med pigerne. Han vidste af erfaring, hvad det kunne føre til. Han havde omsindet sig — vel ikke i religiøs retning, men af frygt for at blive fattig, om han engang fik hjem og familie. Det var hans skræk at tænke sig, om han eller hans nogen sinde skulle gå med betlerstaven. Og han indså, at han var kommen godt ind på den vej, som førte dertil.

Nu gik der så på den måde nogle år, hvor far var avlskarl på Pandum, samtidig med, at han også virkede som forvalter, da ejeren fandt en sådan overflødig. Værst var det for far, at han var helt ude af stand til at kunne skrive hverken tal eller bogstaver. Han skulle have det hele med folk og daglejere i hovedet, som han sagde. Var der på gården en dreng, som kunne skrive tal, fik han ham med ind på sit eneværelse, hvor han så skrev efter fars diktat, men nogen mønster-værdig bogføring kunne det selvsagt ikke blive. — Med hensyn til regning med hele tal, og hvad der skulle huskes, var far altid en mester. Der lod han sig ikke dupere, og ingen vovede at gøre forsøg på at narre ham. Selv som gammel mand beholdt han den evne. Tit når jeg ville eller skulle skrive op, havde han facit i hovedet, før jeg fik begyndt at regne.

I høsttiden havde de flere — også faste folk, både karle og piger på gården end ellers. Blandt dem var der et år en ganske ung, køn pige på 18 år. Hun tiltrak sig særligt forkarlens opmærksomhed. Når det var fyraften, og de andre folk morede sig i haven, tog hun ikke del deri. Hun havde været i sylære, og mens de andre morede sig, syede hun og tjente lidt extra derved. Det hændte nok, at hun i sin glæde derover kunne sige: »Nu har jeg tjent så meget, mens I har rendt rundt derude. Hvad har I tjent?«

Far har tit fortalt mig: »A tent ve mæ sjel: Der ka blyv en dygti kone af hende«. Og skønt han nok syntes, hun var temmelig ung, varede det dog ikke så længe, inden han lod en bemærkning falde om, at han beundrede hendes flid ved høstarbejdet om dagen og ved synålen om aftenen, og han tilføjede nærmest for sjov, at den, der fik hende, tog ikke fejl, men fik en dygtig kone, og at han egentlig godt kunne tænke sig at blive den heldige.

Svaret, han fik, blev afgørende for hans bestemmelse: »Aa, Herregud, Svend. Du har holdt så mange for nar. Skal det nu være mig,

der skal holde for?» — »A gik min vej,« fortalte han, »men tent ve mæ sjel: hon ska nok fo aa vid' de er min alvor«. — Næste dag troede hun det da også, og næste forår holdt de bryllup. Hendes far var embedsmand, d. v. s. jordemormand. Så er med det samme fortalt, hvad hendes mor var. Han hed Kræn Færk, og hans kone hed Gjatre (Gertrud). Jeg har det indtryk, at hun var den regerende, og at manden måtte lystre og adlyde. Min far har fortalt, at når det blev alt for galt med hende, sagde Kræn Færk: »Det vil a sej dæ, Gjatre, do ska tie stil', ellers bliver a pinnede forlejn«. — Hun var ellers efter, hvad der fortaltes i egnen en god kone. Hendes bedsteforældre skal, efter hvad der er mig fortalt, have tilhørt natmandsfolket.

Mor har fortalt, at de i hendes hjem gerne holdt gudelig andagt om søndagen, når der var bleven gjort i stand, fejtet og skuret og strøet sand på gulvet. Alt af træ: borde, bænke, stole, ja selv træsko skulle skures.

Træskoene var kramtræsko, og når krammen var af kobber, måtte den være særlig blank, og det var de i mors hjem, hvor de fleste af børnene var piger. Når de så også selv var bleven vaskede, kæmmede og håret flettet, og de havde fået ren søndagskjole på, så blev de bænkede, far kom med sin bønnebog, og de holdt andagt. Han begyndte med at spørge børnene: »Hvem har skabt os? Hvem har genløst os? Hvem har helliggjort os? Hvem har lært os at bede Fadervor?« Så hørte han dem på de 10 bud og læste tilsidst et stykke i bønnebogen. — Jeg har altid næret en dyb ærefrygt for det. Vi får hver for sig bedømme det, som vi nu kan, men så meget er i hvert fald klart, at der har været en stor forskel på fars og mors barndoms-

Svend Christensen (1820–1906).

Fot. Ukendt.

hjem. Og jeg er klar over, at trods al verdslig tummel er det puls-åren, der fra mors hjem fandt vej til os børn, når hun som små lærte os at bede til Gud. Hvor lidt eller meget det slog rod og blev benyttet af hendes andre børn, ved jeg ikke, men jeg for mit vedkommende ved, at det var deri, jeg fandt glæde og trøst, da jeg som lille pusling gik ene med fårene i heden.

Da far giftede sig, ophørte han en tid med at være avlskarl på Pandum og blev daglejer — så vidt muligt akkordarbejder, da han derved kunne tjene mere, og Cordes havde ham altid først i sine tanker. I de år blev gården merglet. Mergelen blev kørt ud om vinteren. Et sædskifte var på ca. 20 tdr. land. Far havde akkord på at sprede den, men et år holdt frosten for længe ved, og ejeren anså det for umuligt, at een mand kunne få arbejdet udført i rette tid, og han lod så tre mand komme i arbejde dermed foruden far, men ved aftenstid havde far spredt mere, end de tre andre tilsammen. Forvalteren måtte ud og tælle om igen, da godsejeren ikke kunne tro det muligt, at een mand kunne udrette så meget. Efter den dag var far alene om resten. »A gik osse krombøjet fra den ene roge til den anden,« fortalte far siden. Det gjaldt for far og mor om at få tjent så mange penge, at de kunne bygge et hus uden at få gæld. Mor sled dag ud og dag ind med sin synål, ofte tog hun også natten til hjælp. Hun fik kun den allernødvendigste søvn og hvile. Symaskine kendtes dengang ikke. Belysningen var en lille tranlampe med marv af siv som væge.

De samlede sig på den måde en lille formue, for hvilken de lejede sig en lille hedelod på 2 tdr. land. Lejemålet gjaldt 49 år, og de betalte hele lejen een gang for alle forud. Ved hjælp af arbejdskraft, som far altid kunne få på Pandum, tog han straks fat på opdyrkningen af jorden. Det var især om søndagen, han sled med det, men husly skulle der til straks, og bygge hus, før de havde penge dertil, turde de ikke, og sætte sig til leje, ville de ikke, så kunne de aldrig blive til noget, mente far, og den mening holdt han alle dage, når der var tale om andre, der begyndte på den måde. De blev da enige om, at de ville bo i en jordhule, indtil de fik bedre råd. Jordhulen lavede de sig ved at grave ind i en lille høj, som fandtes på lodden, de havde erhvervet. Forsiden byggede de sig op med digetørv om døren og et fag tilsvarende vinduer. Loft og tag var stænger, ravte, som de kaldtes, og flade lyngtørv. I det ene hjørne var der en lyre, et skor-

stenshul, hvor røgen måtte se at finde ud. Nogle staver med halm viklet om og tilsmurte med ler beklædte jordsiderne. — Far har tit fortalt, at de begge to græd af glæde, da huset var færdigt, og de ikke var i gæld til nogen, hverken for huset eller jorden.

Far arbejdede bestandigt på Pandum, og mor syede. Det gjaldt nu for dem om at få samlet et byggefond, så de engang kunne bygge et nyt og bedre hus lige så gældfrit som det, de havde. På den måde samlede de sig, inden mor fødte sin første søn, godt 100 rdl. Efter den tid kunne de ikke samle så meget, men da de et par år efter atter fik en dreng, kunne byggeriet ikke udsættes længere. De havde nu boet 4 år i jordhuset, jorden var opdyrket, og de mente også, de havde kapital nok til at bygge for. De havde også en ko, som mors mor havde foræret dem. Det var en lille pæn ko, som havde kostet 7 rdl. Det havde knebet med at få føden til den de første år, men fra plænerne i herregårdshaven og fra små hjørner i marken havde far fået lov til at bjerge det nødvendige. Den boede også i kanten af højen i et særligt hus, men ikke så fint som »herskabet« ved siden af. Ja, sådan var mine forældres første hjem. Mon nogen af os har været gladere ved hjem, vi har fået, end de ved deres? —

De var så ved at forberede bygningen af deres ny hjem, men det blev alligevel ikke til noget. På en lille landejendom inde i Byrsted boede der en mand, som hed Simon. Han var i armod og kunne ikke blive der. Der var rimeligvis ikke synderlig gæld på ejendommen ud over aftægtsydelse, men Simon skulle og ville derfra — også af den grund, at den tidligere ejer gik igen. Det var der beviser nok på, mente flere end han der i egnen. De byttede lige op, og fars og mors sammensparede skillinger blev så anvendte til at sætte deres ny ejendom lidt i skik. Mor var dengang 23 år, far 32. — Far var i tiden mere glad for handelen end mor. Han så et økonomisk fremskridt deri. Han syntes, han var rykket længere bort fra den fare, som han ville værge sig imod: at hans børn skulle komme til at gå fra dør til dør og betle. — Spøgeriet, som han fik med i handelen, lo han ad. Det var jo medvirkende til, at handelen blev så god, som den blev. Mor, der var så ung, kunne nok blive lidt betænkelig, når det var mørkt, og hun skulle ud at fodre. Hun mente da somme tider at have hørt noget foruroligende. Det var vel ikke så underligt, når vi tænker på, hvilken

tid det var. Der er mennesker, som endnu kan fortælle hårrejsende historier om spøgeri.

Der gik ikke så lang tid efter, at far var bleven gift, inden han igen rykkede ind som avlskarl på Pandum. — For nu at komme over sit arbejde hjemme hos sig selv, fik han da ofte om søndagen — foruden det par heste, han selv brugte — også en karl og endnu et spænd. Den forsømte ejendom trængte hårdt dertil. Karlen fik en dram og en mellemmad og anså det gerne for en ære, at han var bleven spurgt, om han ville med. »A fik på den måde megen hjælp fra Pandum«, sagde far altid. Gennem mange års erfaring vidste godsejeren, at Svend var en tro tjener. Derfor fik han meget at sige på gården. De øvrige folk måtte lystre ham. Blev der klaget over ham til Cordes, fik klageren ingen medhold, selvom der havde vanket et par tørre lussinger. På den måde fik far også misundere. Der var dem, som sagde, at når det gik ham så godt, så var grunden den, at han stjal på Pandum, men det gjorde far ikke.

Ingen af deres 8 sønner har i årevis været så længe hos far som jeg. Og fra al den tid, jeg kan huske, kan jeg ikke tænke mig nogen mere retlinjet, ærlig og redelig end ham. Men det var vel nok især, når Cordes i længere tid var i Holsten med sin familie, at sådanne rygter kom ud. Da stod far for bedriften, og Cordes havde mange gange sagt til ham: »Du ved, Svend, at hvis du mangler noget derhjemme af arbejdskraft eller foder, så har du lov at tage med dig hjem så meget, som du har behov«.

Aftægtsbyrden på ejendommen trykkede ikke så hårdt, da det var en flink gammel kone, som hed Kirsten Dalsgård. Når mor havde travlt, kunne hun godt sende den mindste af børnene ind til hende. Som drengene voksede til, kom de ud at tjene allerede i 7-8 års alderen, men om vinteren var de hjemme, og så havde mor ikke så lidt ekstra ulejlighed med dem. Hun lærte os også at stove og læse. Det var anset for en stor skam for en mor, om børnene kom i skole uden at kunne det. Men hun kunne jo ikke være alle steder, og hendes skrædderforretning kunne hun heller ikke lægge til side, hvad der førte med sig, at hun ofte sad oppe om natten og syede, når børnene var kommen i seng. Som familien voksede, steg også kravene til føde og klæder, så der måtte hænges i både tidligt og sildigt, og det kunne mor som ingen anden. Men så den første marts eller april måtte de

største drenge ud på hyrdeuren, som mor sagde, og det var hende som sagt på mange måder en lettelse, for sådanne belse kunne jo nok hitte på mange spilopper. —

Sådan var det en vinterdag. Der var falden megen sne, og nu var drengene netop ved at lave en snemand lige udenfor Kirstens vinduer. De fik da øje på hendes brændevinsflaske, som stod på dragkisten, fik lyst til at få en dram, og da Kirsten ikke var hjemme, tog de nøglen, gik ind og smagte på varerne, men da de var bange for, at det skulle blive opdaget, fyldte de op igen med, hvad de på naturens vegne kunne undvære, og Kirsten fik rigelig erstatning. Men kunne hun nu alligevel ikke smage det? — Der gik en dag, og de mærkede ikke til noget. Men så fik de små syndere en stor forskrækkelse. Kirstens fordør var føjet til med sne om natten, og far kastede den fri. Så vidste de, det var en selvfølge, når han var færdig, skulle han have en dram. Den fik han og drengene frygtede det værste. Der skete dog ikke noget. Da han kom ind, sagde han: »Kjesten var »hård« i dag. Hun gav to drammer«.

De samme to fyre, der jo må have haft en vis lighed med Knold og Tot, spillede også nu og da mor et puds. Når hun sendte dem hen med et færdigsyet klædningsstykke, kunne de godt forlange en skilling eller to mere i syløn, end mor havde opgivet. Det var da ikke mere end rimeligt, at de fik det i budløn. Det blev opdaget, og mor fik dem vænnet af dermed. Engang havde degnekonen i Øster Hornum givet dem et sigtebrød med hjem til deres mor, da de bragte hende noget sytøj, men det fik hun ikke. De gemte det under en stor seng og åd det selv. Den ene af drengene, Kresten, har fortalt: »Da vi siden sagde det til mor, græd hun, at hun ikke havde kunnet sige degnekonen tak derfor.

I ca. 10 år boede vore forældre i den ejendom, og det gik — om end med små skridt — bestandig fremad, men det var i betydelig grad deres udenomsslid, der skaffede de bedste indtægter. Drengetallet steg i den tid med 4 til, så de havde nu seks. Ejendommen var efterhånden kommen bedre i drift. Far kunne ikke mere så godt være borte hver dag, hvorfor han havde opgivet den faste stilling som forkarl på herregården, men så arbejdede han så meget som muligt som daglejer, mest på akkord. — Far havde tre år før de flyttede fra Byrsted købt et lille magert fæl, som ingen regnede for noget. Det

kostede kun nogle få rigsdaler. Dette lille føl fik en stor plads i hjemmet, næsten som hørende til familien. Mor passede det, og det blev snart forkælet og kom i fortroligt venskab med hende og børnene. Det var et år gammelt, da han købte det, men under mors pleje, hvor det fik et stykke brød nu og da og en slant mælk, skød det ham, begyndte at slå op og lagde sul på kroppen samtidigt med, at det voksede, så da efteråret kom, var det en nydelig plæg.

Allerede samme efterår købte far en pæn lille sele og vænnede den til at gå i tøj for en lille pæn, stiv vogn, som de havde. Ja, fjedervogne havde selv ikke de velhavende bønder dengang. — Den lille blå, som vi kaldte den, var livlig, from og god. Den ville som far og de andre ville og betragtede det hele som løjer. Noget strængt arbejde blev den heller ikke budt, så længe far kunne hente arbejdskraft i Pandum. Med den lille befordring kørte far og mor, da der yderligere var gået et årstid, ofte en lille lysttur til Nibe en søndag eftermiddag uden at have andet ærinde end det samme. Så fik de på en beværtning en kop kaffe, vel at mærke med forskellig »fløde«. Far regnede i mange år derefter ikke kaffe for noget, hvis han ikke fik en dram deri. »Hvor var vi glade for det køretøj«, sagde far tit. »Hvilken fremgang fra jordhytten. Og når a så lod tanken gå længere tilbage til mit eget hjem, hvor mor måtte sende os ud med tiggerposen og far ofte var fuld og slog hende«.

Når far for os børn fremdrog sådanne minder, var han altid bevæget og sluttede gerne med at sige: »A har aldrig nok kunne takke den gode Gud for den jordiske lykke, han har givet mig«. Når far kørte en sådan tur, tænkte han: »Nu får svogrene og flere, der spæde mig ilde, da jeg giftede mig med den jordemodertøs, nok øjnene op«. Ja, sådan en tur var dejlig. Den kunne nok holde mod og lyst oppe til at tage fat.

Som den lille blå var velnæret og godt plejet af mor, sådan var det med alt, hvad der kom under hendes omsorg. Hun var ikke specialist, så hun gik op i et og forsømte noget andet. Hun sendte heller ikke sine smådreng ud på hyrdeturen uden at de havde godt med tøj på kroppen og en tilsvarende bylt under armen til at skifte med. Men de vidste også, at hun krævede noget igen. De vidste, at det nyttede ikke, de kom og klagede sig, om der var det eller det ved pladsen, som skulle holdes ud. Vi skulle gøre vores pligt og være vakre, så de ikke

skulle spørge andet om os. Hun havde fra vi var små — før vi kunne stave eller kende bogstaver — læst vort Fadervor med os, så vi kunde det udenad. Hun havde forklaret os om Trosartiklerne (vor Dåbs Pagt) og De ti Guds Bud, som alle skulle adlyde, om det skulle gå dem godt i verden. Det var ikke alene om aftenen, når vi kom i seng, men ofte også når hun sad ved spinderokken, at hun forklarede os, hvad vi skulle, måtte eller ikke måtte for at være et Guds barn og leve ham til velbehag. Jeg mindes så tit, når hun havde puttet den lille i vuggen — og den var jo for lille til at kunne læse Fadervor — at hun da sagde: »Put dig så i Jesu navn«.

Far lod sig nu og da leje til at køre tur for andre. Således var han engang kørende med sin broder Jens Svendsen hen til dennes svoger Niels Færk i Knolde ved Sønderup. De skulle blive der til dagen efter. De havde dårlig natteplads til så mange, hvorfor far gik over til Peter Tøgersen i Sønderup, hvor der den nat var legestue med drik og dans. Naturligvis fik de sig nogle puncher, og værten kom da til at sige i samtalens løb, at han gerne ville sælge sin gård eller bytte den bort med en mindre. »Det kan du komme til med mig«, sagde far uden rigtig at mene noget med det. Men snakken skulle jo holdes ved lige. Det tog sin tid. De skulle jo hver give sin omgang. Og far fortalte så om sin ejendom. Den var da sådan og sådan. Peter Tøgersen anbefalede også sin, men far havde allerede, før han kom der, hørt fra dem, hvor han var i besøg, at det hele var i en sølle forfatning og Peter, der mest havde lyst til at køre i byen, kunne ikke blive der. Far regnede samtalen for at være noget punchesnak. — Men et par dage efter fik han besøg af Peter Tøgersen, som kom til Byrsted for at se på hans ejendom og forhøre far, om han ville handle. — Det mente han ikke, han kunne, og mor langt mindre, ja, hun betegnede det hele som noget meningsløst brændevinssludder for dem at tænke på, men Tøgersen ville gerne handle, og far måtte love ham at komme hen og se på hans ejendom i Sønderup. Da han kom hjem fra den tur, tilstod han for mor, at han nu så gerne ville handle, og at de allerede var enige om betingelserne, hvis han da kunne skaffe penge. Mor mente, det var umuligt og bebrejdede far, han kunne være så tåbelig at tænke på sligt. Men han kunne nu ikke lade være at tænke derpå. Det kunne mor for resten lige så lidt, og hendes tanker gik i modsat retning. Dagen gik i tavshed. Spørgsmålet kunne

ikke forhandles. Aftenen kom, og de gik til ro. Mor faldt i søvn. Far kunne ikke sove. Så hen på natten kunne han ikke længere holde det ud, men måtte kalde på mor. »Petrea«, sagde han et par gange. Hun afbrød ham med de ord: »Aa, Herregud, Svend. Slå de tanker af hovedet og læg dig til at sove. Det er jo vildt med de gårdmandsnykker. Vi kan måske få det, vi har slidt for, sat til, — og hvorfra skal vi få de penge, der skal gives i bytte? — »Det er netop det, jeg vil sige dig«, svarede far, »jeg har tænkt på min morbroder Ole Stenild i Barmer. Han har jo penge. Mon han ikke vil låne os dem?« Nu fik far ørenlyd. Mor blev vågen. Først hen på morgenstunden fik de en lille søvn.

Ja, morbror Ole lovede dem så den sum, det drejede sig om, 2000 Rdl., og dermed var den sag i orden. Tidligt på foråret 1861 flyttede de til Sønderup. De havde handlet på den måde, at hver beholdt sin besætning og sit foder. Far indså, at han havde mere foder end Peter Tøgersen, og hans besætning var også mere værd. Han havde to køer, en kvie, det blå øg og et par føl. Den blå trak flyttelæsset. Det meste havde de med på en gang: allesammen nødvendige ting — senge, bord, stole, kar og gryder. Med dette læs var også mor og de mindste af børnene, deriblandt jeg. Far gik ved siden af og kørte. Mor gik også noget af hensyn til den blå, som havde nok at trække. De holdt hvil i et grønt hul ved siden af vejen mellem Sønderup og Suldrup og spiste de medbragte mellemmadder. Den blå fik også sin del. Pladsen kaldte vi siden mellemmadsstedet, og jeg kan påvise det endnu. Mors tanker gik tilbage til hjemmet, de havde forladt. Det gjorde mine også. Jeg husker min far løb bagefter mig. Jeg var på vej til Byrsted igen. Som gammel mand huskede far endnu det løb. Da han fangede mig, græd jeg og sagde til ham: »Det er et skidt hus, I har fået, far«.

At jeg sagde det, kan jeg ikke huske, men jeg husker tydeligt den hjertesorg, det var mig, at jeg ikke kunne klare mig i løbet. Jeg var 3¹/₂ år dengang. Sorgen gik vel snart over for os børn, men den var langvarig for mor, der jo var flyttet fra sin hjemegn og fra sin kundekreds. Og selv om hun fik nok at bestille også her med at sy, så gik der alligevel lang tid, inden hun følte sig helt hjemme.

Gårdens bygninger var kun stuehus og lade. Stuehuset var ret rummeligt, stærkt og så nogenlunde anseligt ud, men i det boede også

folk og fæ. Den vestre ende var indrettet til kreaturstald. I den østre ende var der en stor stue med fjælegulv — dansestuen, — og et lille kammer ved siden af til dem, der hellere ville spille kort end danse, når der var legestue. Midt i huset havde de så en lejlighed med to stuer, køkken og et lille spisekammer. I køkkenet var der en bageovn, der kunne lukkes med en løs lem af træ. Når brødet var kommet ind i den for at bages, blev lemmen tilklistret med ler, mergel eller våde pjalter, og så blev den sat for.

Foran ovnen var arnestedet — »aanstejet« — som de sagde. Det var den tids komfur. Det var en blok, muret op med rå lersten. Fyrrummet stod ovenpå. Det var en trebenet jernfod, hvor gryden kunne stå, og hvorunder der så kunne fyres.

Dagligstuen var ikke ret stor. Her var gulvet af kampesten, pikket som ude i stalden. Den indre stue var noget større. Den havde lergulv. Den blev benyttet til både daglig opholdsstue og til soveværelse. Derfor skulle træskoene helst sættes i yderstuen, når de var alt for våde og beskidte.

Der blev fejlet og strøet sand på i begge stuerne hver dag. Der var noget at feje efter dengang, »fejemoget« kaldte de det. Det var noget andet end nu om dage med en vaskeklud og en vandspand eller en støvsuger. Men kom de lettere over det med gulvene, så var der andre ting, de havde det så meget sværere med. Alt træværk i stuer og køkken var umalet, og det kostede arbejde at holde det hvidskuret altid. Det blev betragtet som magelighed, når noget af det var malet. Klit Hanne, en flink, gammel kone, der boede tæt ved os i Sønderup, kunne derom et par linier, som er karakteristiske for datidens opfattelse:

»Bonden, den flab
lod male sit skab,
konen, den so
det ej ville to«.

Nævnte gamle kone var altid mor til hjælp i huset, når der var legestue i gården. Det havde der jo været før fars tid, og den skik var han og mor glade ved at fortsætte. Det var i deres første tid deres bedste indtægt.

Når der skulle være legestue, måtte far og den blå til Nibe efter drikkevarer, sukker og kaffe, selv om der var levninger fra forrige gang. Lageret var vist sjældent helt udtømt, især ikke for våde varer, for helt fri for handel dermed i det daglige var de ikke. En og anden af de mest tørstige kom nu og da med en tom flaske, og så var det jo ikke så let at sige nej. Men jeg husker, at Kresten Brastrup og Kræn Sønnek holdt mor igen med. Skønnede hun, de allerede var anløbne andet steds fra — der var jo dengang allevegne brændevin på gårdene — så fik de ikke noget. I det tilfælde var beholdningen sluppet op, eller også sagde hun helt ud nej. De to nævnte var krigere fra 48, var flinke, og navnlig Brastrup var meget begavet. Jeg husker, han tit fortalte krigshistorier. — De sov i lade og stald, hvor de kom. Man kunne se lusene kravle på deres pjaltede tøj. Det kunne mor ikke skille dem ved, men hun gav dem ofte et par mellemadder med en dram til. — Mor havde nemlig, som man siger, et godt spisekammer. Det var far og hun enige om. De ville og skulle slide hårdt, men så ville de også have noget for tanden, som far udtrykte sig, når han talte derom. Det var jo også en betingelse for, at de kunne holde ud. Det var en stor, gentagende begivenhed for os drenge, når der skulle være legestue. Vi så op til far som en helt, der ikke var bange, om nogen ville øve klammeri eller slås. Såvidt det var muligt, forsøgte han at mægle de stridende parter imellem. Lykkedes det, skulle der drikkes forlig, og det var jo i hans favør. Men en væsentlig grund til, at han blandede sig i stridighederne var tillige, at han ville, de unge skulle more sig på en pæn måde.

Var der en særlig urostifter, som havde lyst til at gøre sig bemærket, kunne det tit komme til en ordstrid mellem ham og far. Jeg tror aldrig han slog på nogen, men han lod sig ikke byde næsvigheder med lang snak. I så tilfælde betænkte han sig ikke på at smide en sådan fyr på døren efter først med et fast tag i nakken at lade ham forstå, at det var alvor, og synderen fik ikke lov at komme ind igen, før han afgav løfte om at være skikkelig.

En af dem, der fik den medfart, og som regnede sig blandt de mest ansete, stævnedes far, fordi han sammen med eftertrykket ud ad døren havde sagt om ham, at han var en »snattet knejt«. Nu ville han have æresoprejsning. Det fik han nu ikke noget ud af, idet far fik en kompliment, fordi han selv kunne være politi og holde orden i sit hus.

Engang senere kom der en aften en stor, stærk mand til legestue. Formodentlig kom han efter opfordring fra een, som ville have hævn over far. At han ville lave spektakel var tydeligt nok. Han var højere end far, så her skulle han nok finde sin overmand. Far var i køkkenet, da der kom nogle ud til ham og klagede over en stor, stærk stodder, som var kommen i et par store slæbbundede træsko, og nu dansede de andre til side, så der næsten ikke var til at være på gulvet. Far fulgte straks med. Han stod og så lidt på det og så, at det forholdt sig, som der var klaget. Så standsede han den fremmede med de ord: »Du skal danse ordentligt«. Han vendte sig mod far i truende stilling og sagde: »Skylder a dæ nøj«. »De taaler a et om«, sagde far hårdt, »men a sejer, do ska dans ordenli«. — Igen lød det: »Skylder a dæ nøj« — Men så med et greb far ham i frakken på brystet, svang ham rundt som en vejr mølle, så træskoene fløj af og søgte efter hjørnerne i stuen, rystede ham med så stor kraft, så hovedet fløj dybt nikkende frem og tilbage, idet han sagde — her brugte han nogle grimme ord: — »Hvis du ikke færdes skikkelig, så skal du blive pyntet så godt, som du aldrig har været før«. Jens Sønderholm lovede det til stor morskab for tilskuerne — ikke mindst for en lille knægt som mig, der stod midt iblandt dem.

Marken og bygningerne var meget forsømte. Laden var opført som bindingsværk og faldefærdig. Den ene ende var skredet ned og stod med spærene på jorden. Ved hjælp af et par mand fik far dem hævet op på stolper. Som løn fik de et par kaffepuncher. Derefter klinede han selv muren, sådan stod det nu i flere år. Det var værre med marken. Det blå øg kunne ikke ene trække ploven i den stærke med kvik og senegræs sammengroede jord. Derfor måtte han have en kamper eller krikke — for ikke at sige en gammel helmis til at hjælpe den. En bedre hest kunne der slet ikke være tale om, han kunne få. Nu gjaldt det så om at være heldig med at få en til lidt penge. Den blå kunne jo godt gå for den korteste ende af hamlen, men hjælp skulle hun have.

Han rejste så til Hobro Marked med 12 Rdl. i lommen og fik akkurat en hest købt til den pris. Markedet varede i 2 dage, og det var først om aftenen den sidste dag i måneskin, at handelen fandt sted. Han så jo nok, at den var noget halt, men det havde han set så tit i Pandum, at en sådan nok kunne gøre sin tur også.

Hesten blev sat ind, og far fik sin mellemmad og en dram og kom til at sove lidt — vistnok der i købmandsgården, hvor hesten var staldet ind. Han skulle jo op tidligt den næste morgen og hjemefter. Glad sov han ind ved tanken om nu at kunne få noget rigtigt udrettet i marken, — men om morgenen, da han kom op og så hesten ved dagslyset, forsvandt glæden så brat, at han nær var besvimet. Hesten stod med det ene bagben løftet op under bugen. Materie dryppede ned fra tåspidsen af den bare hud. Hoven lå bag ved. Den havde om aftenen været bundet til med strikker . . . — Stakkels far. Jeg synes, jeg kan se ham stå der, så det næsten gør ondt, når jeg nu sidder og skriver derom. Hvad skulle han gøre? Ja, ud af stalden skulle han jo. Den var købt og betalt, og kæltringen, der havde solgt den, var borte. Men så lod politiet ham vide, at han ikke måtte trække den på gaden. »Hvad skal jeg da gøre«, sagde far. »Jeg blev den snydt på i aftes, og bære den herfra kan jeg ikke«.

Så var det, at en tilfældig tilskuer bød ham i hans vånde 6 Rdl. for den, sagtens for hudens og fedtets skyld, da den var godt i stand. Manden fik den med det samme, og far gav sig på vej hjemefter 6 Rdl. fattigere og uden hest.

Da han kom hjem, gik han til sengs af sorg og bekymring og blev der til dagen efter. Mor kærtegnede ham og sagde: »Ja, bitte Svend, dette her fører jo ikke til noget. Du må op og have fat igen og lave, hvad du kan med øget, vi har«. Mor var altid så god og kærlig mod far, når han fejlede noget.

Der kunne nu slet ikke være tale om at få en hest, men på en eller anden måde fik de fat i en stud, som skulle gå i spænd med den blå. Det gik nu ikke så godt i den første tid, skønt studen var så villig, som en stud kunne være. Den var og blev jo en stud og kunne — navnlig i den første tid — ikke udrette så meget, som far og øget ville have, så de måtte lempe sig frem. Men efterhånden som den blev tilrykket, gik det bedre, og omsider kunne den trække sit læs på lige hamle med den blå.

Der blev for lidt foder til kreaturerne det forår, men ved arbejdet i marken havde far samlet store hobe af fede senegræsrodde. Ved dem opholdt så dyrene livet, til de kom ud.

Peter Tøgersen i Byrsted var også kommen i fodertrang. I henhold til handelsaftalen, at hver skulle beholde sit eget foder, mødte han så

en dag og ville hente nogle knipper hø, der stod ude i engen, og som han ikke havde fået bjærget om sommeren. Herimod protesterede far: »Det ude i engen kalder a mog, og det skal du få lov til at lade ligge«. Så henviste han ham i stedet til senegræsrodderne i marken. Dem brugte han selv. De var friske og gode. Dem måtte han tage så mange af, som han ville, når han selv lod dem kratte op. — Han tog ikke nogen af delene.

Sædekorn var der ikke noget af. Der var blot en lille smule rug til brød og lidt foderkorn. Men det fik far ordnet hos købmand A. C. Petersen i Nibe på den måde, at han gav 1 Rdl. i bytte pr. tønde af ny høst mod at få sædekorn.

Så snart sæden var i jorden, skulle der graves mergel. Det var hårdt arbejde for dem, især for mor i forhold til hendes kræfter. Det var tungt stangmergel, som der var nok af ved kærside under en alens overjord. Mor skulle kaste det fra graven. Et sådant mergelhul fik de ikke altid lige meget op af.

Der skulle slides uafsladeligt, for så snart der var gravet et par spadestik ned i merglen, begyndte vandet at komme, og da det ikke var den dårligste mergel, der var længst nede, måtte der skyndes. Mor døjede ofte med at klare sig. Mærkeligt nok ved jeg ikke af, at hun nogensinde besvimelede.

Hun fortalte tit om — selv på sine gamle dage — at det ofte var sort for hendes øjne. Ved middag eller aften var mor i regelen den, der først kom hjem.

Det var et stort lin for mig, for mens de var ved mergelen, skulle jeg passe på Jens, og han hylede gerne den sidste tid, før mor kom, for at få bryst. Jeg var så helt fri for ham, mens han fik det, og bagefter var han mere medgørlig.

Vi var kun små til at være alene hjemme, og vi ville så gerne besøge Klit-Hanne, som boede tæt derved, men det måtte vi ikke så gerne for ikke at misbruge hendes godhed. Alligevel var det ofte for fristende for mig, for når vi kom derned, tog hun sig gerne af Jens, der knapt var 1 år gammel, og jeg var helt fri. Når vi så gik derned, kneb det, for jeg kunne ikke bære ham, og han havde først lige begyndt at gå alene. Der var ellers en god fast sti derned, men en dag havde far pløjet og harvet stien, hvor den gik over en ager. Vi var på vej derned og stod just nu ved den opløjede sti. Det var slemt. Jeg

vidste ikke, hvordan det skulle gå til med at komme over den pløjede jord. På jævn jord kunne jeg nok hæfle af sted med ham et par skridt, og han selv kunne så gå det næste par, men her i den løse muld var det lige umuligt for os begge.

Så hittede jeg på råd: Jeg lagde mig på knæene foran Jens, og med hænderne klappede jeg en ny sti ved at banke knoldene ned, og så snart jeg var kommen en alen eller to frem, sagde jeg: »Kom nu, bitte Jens«. Han adlød og stylprede af sted og standsede atter, til jeg igen var nået et stykke frem med mit planeringsarbejde og påny kunne kalde på ham. På den måde kom vi over ageren og ned til Hanne, som fra vinduet havde fulgt vor færd og straks tog Jens på skødet, så jeg kunne lege med kattekillingen.

Når mor havde fået den lille tilfredsstillet, skulle der laves mad til far, som havde rømmet jord af til det næste hul. Der blev ikke anden hvile til mor, end den hun nød, mens hun madede den lille. Når far havde spist, hvilede han sig lidt, til mor var helt færdig med at rydde det nødvendige til side, og så gik de atter sammen på mergelarbejde. Men det var blot ved selve opgravningen, mor var med. Udkørslen og spredningen besørgede far selv. Der blev allerede det første år sået rug i en vang, som de havde merglet, og sådan merglede de hvert år en ny vang, til de var færdige.

Fra dette første år har jeg et minde, som prentede sig så dybt i min barnesjæl, at jeg kan føle det endnu. Et af de to får, de havde med fra Byrsted, lå og var kvalt i tøjret. Da græd mor så stærkt, og det gjorde mig inderligt ondt. Det er for mig, som havde jeg en følelse af, at de ikke kunne bære tabet.

Jeg må også fortælle om den første juni termin. Der var handlet således, at pengene først skulle ordnes til den, og de 2000 rdl., som fars morbror Ole Stenild havde lovet at låne dem, først skulle udbetales til den tid. Men nogle dage før terminen kom han og meddelte, at han kunne og måtte ikke låne dem disse penge. Hans kone og børn var imod det.

Far blev bleg, og han og mor sagde til hinanden: »Så bliver vi sat ud og har mistet alt det, vi har slidt for«. Hvad far sagde til sin morbror, ved jeg ikke, men jeg ved, at der tilfældigt var en mand fra egnen til stede. Han hed Iver Mortensen. Det rørte ham at se på, at det tog så hårdt på far og mor, og så sagde han: »Hør Svend, jeg vil gå hjem og

hente min befordring. Så kører vi hen til smeden i Lillearden og hører, om han ikke kan og vil lade dig få disse penge. Jeg vil godt, om han er bange, kautionere for dem«. Far mente, det blå øg godt kunne gøre turen, og snart var de ude af gården. Far sagde ikke farvel til sin morbror, som han vist ikke så siden. Jeg tror dog, at mor gav ham en dram og en mellemmad, men deres samtale blev ikke stor, og han tog straks af sted.

Iver og far vendte glade tilbage. Smeden havde straks sagt ja, og på Ivers tilbud om at kautionere, havde han svaret, at det behøvedes ikke. Ejendommen var god nok for de penge. At mor også blev glad og havde mere lyst til at varte op for dem, er let at forstå. Nu var der gildestemning, og den punch de fik, før Iver tog hjem, blev nok ikke den eneste, han fik for den tur. Ja, sådan blev det pengespørgsmål ordnet, og de blev ved gården.

Det andet år, de var i Sønderup, var der en vel lang tørkeperiode, men det var ikke så galt for far, der havde megen våd eng, så høet fyldte godt. Det gjorde også rugen, den første afgrøde efter merglingen. Da ellers høsten gennemgående var lille, faldt kreaturpriserne om efteråret, og far, der havde for lidt besætning, købte nogle gode kreaturer for små penge. Det lysnede, og allerede de påfølgende år byggede de af kampesten et solidt muret kreaturhus, så kreaturerne kom ud af stuehuset. Den Blå fik også en standsfælle til makker i stedet for studen, et ældre brunt øg, der var lidt halt, men ellers et godt øg. Jeg husker tydeligt, hvor glad far var ved hen ad vinteren at opdage, hun var med føl. Hun fik føl både det år og året efter. Da det sidste føl om efteråret kunne undvære moderen, blev hun solgt, og det ældste, som var 1½ år gammel, kom i moderens plads. Da det næste føl også var trukket til, skred også den blå ud af gården. Det kneb, men de havde ikke råd til at beholde den, til den gik fra pengene. De to unge plage gik det med som med drengene: de blev vænnede til at arbejde i tide.

Året 1864 husker jeg meget tydeligt. Far havde været i Nibe efter varer til legestuen. Han kom, mens mor sad og malkede den grå ko, og fortalte at kongen var død, og at vi nu nok fik krig. Jeg var kun fem år dengang, men forstod, at det var et alvorligt spørgsmål for dem. Som I ved, kom krigen, Dannevirke blev rømmet, tyskere og østrigere trængte ind i landet, og rygterne, der gik forud om, hvad

de måtte eller ikke måtte, var skrækindjagende. Dengang havde almindelige bønderfolk ingen avis, så det gik fra mand til mand. Slet så galt, som de værste røster lød, var det jo ikke, men folk var alligevel bange . . . Jeg mindes så tydeligt, da vi første gang så dem. Vi børn stod på en gammel halmstak, da vi begyndte at kunne skimte bajonetter og pikkelhuer blinke i solen ude på landevejen ved Lille Binderup. De marcherede hele tiden. De kom nærmere og nærmere. Vejen var helt opfyldt. I 3 timer blev de ved med at gå mod Aalborg. Hele vejen, så langt vi kunne se tilbage og frem, var nu fyldt med dem. Eftersom de kom frem, blev de indkvarterede. Sønderup fik samme dag sine: 2 - 4 - 8 - 12 efter ejendommens størrelse. Som regel skulle vi have 4. De kom selv med indkvarteringssedlen, og det gik i flere dage meget godt. Eftersom folk blev vant til forholdene, forsvandt også skrækken en del. Dog holdt mor mest af, at far var til stede, når de kom — særligt ved indtrædelsen. De var ikke alle lige medgørlige. Og det kan vi vel godt forstå. De vidste jo godt, at de ikke var kære velkomne gæster, men de var jo nødt til at komme alligevel. Når de så mærkede, at de trods det fik deres ret og blev ordentlig behandlet, var de næsten altid flinke og omgængelige. I et enkelt tilfælde kunne det endogså udvikle sig til gensidig medfølelse og personligt venskab. Jeg skal fortælle noget om det.

De var alle komne i senge. De fremmede lå på gulvet i halmsenge med tæpper på. Døren ind til vort soveværelse stod på klem. Far lå nærmest ved døren, så gik samtalen bedst. Der var en af soldaterne, der kunne forstå det meste af, hvad han sagde. Denne soldat kunne også nogle få ord på dansk, så samtalen gik ved hjælp af gloser fra begge sprog. Far havde jo i flere år tjent en tysker, og ham omtalte han som en god mand. Det bandt også sammen. Tyskeren — egentlig en østriger —, far talte med, var gift og havde familie. Han var så bevæget, da han fortalte derom og sagde: »I danskere kan tro, det er hårdt for os at være i krig, borte fra hjemmet, hvor vi savnes«. Ellers gik aftenen gemytligt. Far sang: »Når tysken kommer her o. s. v. . .«. Han kunne ikke hele verset. Østrigeren var tolk for sine kammerater, og de lo og morede sig.

Da de drog af sted dagen efter, tog de en rørende og venlig afsked med far og mor. Men de havde også nydt en forplejning med en god madpakke og en dram i flasken.

Næste indkvarteringsdag kom der slet ingen til os, og den følgende gang derefter gik det langt op ad dagen, uden at der kom nogen, så far gik i marken. Men i nabogården, hvor der var 12 soldater indkvarterede, var der mindre plads end hos os, og da soldaterne opdagede, at der ingen var hos os, kom de alle derover. Mor var dog ikke mere bange, end at hun stillede sig i døren, før de kom ind og bad om indkvarteringsseddel. Hun havde set dem rykke ud fra naboens gård og havde en anelse om, at det var der, de hørte hjemme, og i så fald var indkvarteringsseddelen jo bleven afleveret allerede.

Vi børn rystede af forskrækkelse, da vi så mor blive puffet til side med bøssekolberne, idet hun råbte til os: »Hent far«. Vi løb og »skæfte«, og jeg tænkte: »Mor er vel allerede slået ihjel, inden far kommer«.

Da han så os således komme løbende, smed han tømme og kom os i møde hjem efter, og farten blev ikke mindre, da han kom forbi os og hørte os skribe: »Tyskerne slår mor«.

Tyskerne var imidlertid trængt ind i stuen, og mor tog grædende mod far. Han gav sig ikke tid til at høre, hvad hun havde at sige, men rasende for han ind i stuen midt iblandt tyskerne og råbte, hvem af dem det var, der havde »hans Fraue slagen«. De pegede leende på een, og lige i eet nu lå han på gulvet. Latteren standsede og ved forenede anstrengelser fik de far sat ud.

Så blev de største drenge, Søren og Lars, sendt ud i marken for at spænde øgene fra. Der skulle ikke harves mere den dag. Far vaskede sig skyndsomt ved vandtruget, tog en trøje på og gik til præstegården for at klage hos den derboende officer over, at soldaterne var gået ind uden at fremvise indkvarteringsseddel, og at de havde puffet hans kone til side, da hun havde bedt om den.

Den overordnede var der før far. Mor og han mente, at det var tydeligt at se, de fik en irettesættelse for deres opførsel. Sammenstødet mellem dem og far hørte han ikke noget til, skønt officeren også havde fået det at vide gennem præsten ved far. Om soldaterne havde anklaget far, vidste han ikke. Måske fandt de det uværdigt for tyske soldater i flertal at have set en kammerat blive slået i gulvet af en dansker. Det blev nu ordnet således, at de skulle blive, hvor de var.

Hvorfor, vidste far og mor ikke, men de sluttede, at officeren for den tyske æres skyld ønskede så lidt opsigt som muligt. Den antagelse delte også Lars og jeg, især efter at vi var bleven voksne.

Nok er det: de blev . . . Og mor havde for en sikkerheds skyld allerede med den store gryde over ilden begyndt at gøre forberedelse til middagsmad. Hun havde bestemt flæsk og kål.

Nu er det måske med tyskerne som med os. Alle er jo ikke lige glade ved kål, men jeg ved, det var mors livret, så hun kunne ikke tænke sig andet, end at det var godt. Men blandt soldaterne, som vel alle var sultne, var een gået gennem køkkenet og havde opdaget, de skulle have kål. Ondskabsfulde som de alle var blevne over, at far havde anklaget dem, klagede de nu — før mor fik sat maden frem — over, at de skulle have kål. Officeren ventede så, til maden var bleven færdig, tog selv en ske, smagte på kålen og erklærede den for at være meget god, og tyskerne måtte tage til takke — atter et bevis på, at han ønskede ro. Far og mor var klare over, at soldaterne var under streng disciplin. Officeren hilste og gik, og soldaterne gjorde honnør. Nu var deres opførsel upåklagelig. De fik deres ordinerede forplejning, og der ud over intet. Storstuen, hvor de lå, blev lukket af til vort sovekammer. Der blev ingen passiar den aften.

Næste morgen skulle de drage videre. De var ikke behagelige gæster. Deres vrede kunne de ikke holde skjult, og det var klart, at de ønskede hævn, og måden det skulle ske på var aftalt mellem dem: De ville have ekstra mad med, især ville de have brændevin i flasken. Men far afviste deres krav lige så stejlt. I dag havde han brug for de enkelte tyske gloser, han kunne, men på en anden måde end sidst. Det var naturligvis »pluddervælsk«, men for resten tror jeg, han forstod mere af, hvad de sagde, end de anede, og iblandt dem lagde han ikke skjul på sin tyske sprogvidenskab. Han tog mod deres knurrerier i bevidsthed om, at de havde fået en forsvarlig forplejning. De fik ikke mere, og da det blev på tiden, de skulle af sted, gik de elleve, men den tolvte blev tilbage, netop ham, som far havde slået i gulvet. Han trak sabelen af skeden, og vi børn gav os til at skribe og mor med, men far tyssede og kommanderede stilhed, hvad der i øjeblikkets forskrækkelse blev adlydt. Han trådte nu klods op ad sin modpart, og så ham lige ind i ansigtet, der hyppigt skiftede farve fra blegt til højrødt. »Slå du kun«, sagde far, der holdt godt

øje med armen og sabelen. Tyskeren forstod vist far bedre ved tegn og miner end ved ord. Tog han et skridt til side, tilbage eller fremad, gjorde far ligeså. Bestandigt holdt han sig så nær til for bedre at kunne afværge et truende sabelhug og samtidig gribe tyskeren i struben, så han glemte at slå.

På den måde gik de stuegang et par minutter, indtil den kamplystne ved døren vendte ryg og smuttede ud. Men i skyndingen gennem gangen huggede han sabelen i en anden dør til dagligstuen, en ældre sammenlimet dør, der gik i splinter, så stykkerne fløj langt ind i stuen. Dermed var han borte. Mor var glad, at det kun var en dør, det gik ud over, og det syntes vi børn, hun havde ret i, men far bandede på, at han rigtigt skulle have haft tærsk, — dog, nu var han borte, som vel var. Døren blev gjort i stand, men mærket af sabelhugget sad der i flere år, inden der blev råd til at få en ny dør.

Bror Lars og jeg, som begge var til stede, talte ofte siden om den begivenhed, så længe han levede, og det var ikke fri for, at vi var stolte af far og beundrede hans heltemod.

Siden kom der flere soldater. Engang havde vi fire dragoner, hvis heste stod i vognskuret. Jeg husker så tydeligt deres flotte uniformer og kønne heste. Lillebror Jens snakkede tysk med dem på sin vis og red hest på deres knæ. Han fik også dragonhjelm på, om det kunne passe. Jeg var noget betænkelig ved dette forhold i førstningen, men det varede ikke længe, før jeg var helt fortrolig dermed og følte lettelse ved at være fri for ham så længe. De fik ekstraforplejning, proviant i madposen og en dram i flasken, da de tog af sted.

Der var flere hold soldater indkvarteret, men dem jeg nu har nævnt, kan jeg særlig huske.

Da der blev sluttet fred, var der jo nok landesorg, men mit indtryk er dog, at jævne bønderfolk, der ikke læste aviser, ikke var klare over, hvad det havde at betyde med et stykke land mere eller mindre dernede mod syd, når blot hver enkelt kunne have fred i det lille rige, de havde skøde på. Far var ikke den eneste, der manglede oplysning om folk og fædreland og danskhed, og for hans vedkommende, der havde nydt mere godt af en tysker, end af nogen anden, er det forståeligt, at det ikke udelukkende var et slag for fædrelandet, han slog, da den tyske soldat blev slået i gulvet. Nej, han gjorde det for det hjemlige familielivs skyld, det lille rige, hvor han regerede

som hersker og konge. Hvis det var danske soldater, der havde opført sig på lignende måde, var det ikke gået dem bedre, måske værre.

1865 fik de dreng nr. syv — Kristian — men han kostede mor et langt sygeleje. Hun og den lille blev så kørt til Byrsted til hendes søster Kirstine, som var gift der, for at plejes af hende. Hun og hendes mand Laust Ullits var ikke velhavende, men hun var en god søster, der gjorde alt, hvad hun kunne for at passe mor og den lille godt. Det tog lang tid, inden mor kom hjem med små kræfter, men hun kunne dog passe sin lille dreng, og med vi andre drenges hjælp til nød passe det allernødvendigste i huset. Hun var ikke rask, da hun kom hjem. Der var noget i vejen med brystet, men moster Kirstine sagde: »Lad endelig den lille blive ved med at få bryst. Det er den eneste måde, mor kan blive rask på«.

Far og mor var vel nok enige om, at der var mere fare for drengen ved at få mælken end for mor ved ikke at give ham den, men det var jo da ham af de to, der bedst kunne undværes, og så fulgte de rådet.

Den lille var allerede ved at få grimme bylder og sår på kroppen, i ansigtet og hovedbunden. Det tog til, og tilsidst var han over det hele besat med bylder, at den ene nåede den anden, runde toppe som halve hønseæg. Så snart der gik hul på een, kom der en anden. Det var synd for ham. Mor græd og — ikke underligt — drengen skreg. Jeg tror nok, han fik levertran og fjordvand. Men efterhånden som mor kom sig, forsvandt byldeerne, og omsider blev drengen helt rask, fik et dejligt krøllet hår, og kønnere dreng havde mor ikke.

I den tid, mor lå syg i Byrsted, havde far travlt med at bygge om derhjemme. Han flyttede skillemure, byggede ny ovn og skorsten, og i dagligstuen blev der opstillet en ny »vindovnskakkelovn« i stedet for den gamle bilægger, der var opbrændt i falserne og ville ryge. Ja, helt ny var den nu ikke, men pæn var den, som den stod på sine tre høje støtteben. Den var købt hos købmand Petersen i Nibe og havde kostet en specie. Den første nat efter, at den var opstillet, kunne far ikke sove af glæde, men måtte op og se på den og tænke på, hvor godt han havde fået det i sammenligning med, som han havde haft det i sin barndom og sin ungdom. Først længe efter, at alt det var færdigt, kom mor hjem.

Som det år for år skred frem med merglingen, kunne far i stigende grad køre korn til Nibe og få blanke dalere i lommen. Hø og halm til kreaturerne havde han i overflod. Alt var i fremgang, og som krone på værket byggede de en kørelade, ikke med langlo, men port og lo på tværs, så der kunne læsses af til begge sider. Nu beholdt de den dreng hjemme, som sidst var konfirmeret. Han lærte så at tærse slag om slag med far på den nye rummelige lo, og de fik en lille rensesmaskine. Før de fik den, rensede de med håndsold. Det var ikke hver mands sag at gøre det. Mor måtte tit ud og hjælpe far. Så stod de da med hver sit sold. Men nu havde de altså maskine. Hvilket forunderligt fremskridt. Nu kunne en dreng trække og far skovle på og fra, og mor kunne være helt fri.

Efterhånden var nu gården bygget op med lade, fløjhuse og et fritstående stuehus, og alt sammen var det betalt. Dette punkt fastholdt de hele tiden; ikke at koste noget, før de havde pengene at betale med.

Far havde fået et nyt pengeskab med lås, nøgle og mange små skuffer til et og andet, men inderst inde var der et hemmeligt, kunstigt indrettet rum, som det ikke var hver mands sag at lukke op. Der vidste han til hver termin, at han kunne hente rentepengene, og en ekstra skilling til et og andet. Jeg husker, far forhandlede med mor, om han ikke skulle gå til Kragelund, hvor der — efter hvad der var oplyst ved kirkestævne — var auktion blandt andet også over en lille fjedervogn. Men mor sagde bestemt nej. Der kom til lidt ordstrid. Far mente, den kunne købes meget billigt, men lige meget hjalp det. Mor erklærede, at han aldrig skulle få hende til at sætte sig op i den. Det var finhed, som ikke passede for dem. Der holdt mor altid tilbage, og havde hun ikke været syg og borte, da far fik den moderne kakkelovn sat op i dagligstuen, var det vist gået på samme måde med den. Resultatet af forhandlingerne om stadsvogn blev dog, at de fik lavet en helt ny, men stiv vogn, malet, stafferet og lakeret, og mor udførte sadelmagerarbejdet med betræk på agestol og sædehynder, og far måtte give hende ret i, at det også passede bedre for bønderfolk, men billigere end fjedervognen blev det nu ikke.

Legestuerne var ophørte. Far og mor havde nu andre og bedre indtægter. Mors hårde slid med mergelarbejde blev også indskrænket til fordel for hendes sytøj og spinderøk. Fremmed syning sagde hun

sig også stedse mere fra. Ulden af fårene — vi havde henimod en snes — lavede hun selv til vadmel og syede tøj deraf til hendes mand og drenge.

Det varede længe, inden mor fik symaskine. Det var jo utænkeligt med en maskine, der kunne sy, så det duede. Først i 50 års alderen fik hun en, og det blev efterhånden en mageløs lettelse. Jeg husker, det af alle blev betragtet som en vidunderlig opfindelse. En gammel mand udrød, den første gang han så en i brug: »Det er jo ligefrem heksekunster«.

Med hensyn til lyset, mor havde at sy ved, oplevede hun også store fremskridt fra de begyndte i jordhytten med en lille tranlampe. Ved deres næste hjem i Byrsted kunne de årligt slagte et par får. Deraf smeltede de talg til væger — kun væger, fordi beholdningen af talg var så lille. Siden — i Sønderup — hvor de havde flere får, kunne vægerne få flere dukkerter ned i den smeltede talg, efterhånden som de afkøledes, og blive til lys. En sådan beholdning af hvide lys til vinterforråd blev om efteråret lagt i dragkisteskuffen og hørte såvel som saltkarret med til det, der skulle vises frem, når slægt og venner kom i besøg for ikke at tale om de andre dragkisteskuffer, som kunne være stoppet med godt hjemmelavet lærred, vadmel, dyner og andet af den slags.

Trods den økonomiske fremgang kom vi drenge alligevel tidligt ud at tjene. Men så snart een skulle gå til præst, blev han med det samme ophøjet til at være karl hjemme, indtil den næste kom. Sådan opdrog far sine drenge til at blive karle hos fremmede.

Første november 1875 flyttede jeg, 17 år gammel, fra Jens Agerbo i Astrup til Sønderup præstegård for at tjene pastor Peder Jessen Bertelsen som 2den karl. Det var en dejlig plads. Forkarlen hed Povl Færk. Præsten havde kun været der to eller tre år og var interesseret i landbrug uden dog at have større indsigt i bedriften. Han havde været lærer på Testrup Højskole hos Nørregård, siden kapellan hos Svendsen i Jelling. Han var udpræget Grundtvigianer, og han vandt hele egnen for sin forkyndelse. Præstegerningen optog hans tid så stærkt, at han omgikkes med tanker om at forpagte præstegården bort. Jeg kunne nok ønske, at Povl Færk forpagtede den, men han havde ikke noget at overtage den med. Jeg fortalte det hjemme, og så fik far noget at spekulere over, om han skulle forpagte den, og

mærkelig nok hørte mor til uden at gøre indsigelse. Far gav tilbud, og der blev skrevet kontrakt. Og så skulle far have gården besat, og det kunne han ikke uden at skulle låne pengene dertil. Og da præsten skulle sælge og var henvist til at holde auktion, hvad han nødigt ville, henstillede han derfor til far, om han ikke kunne tænke sig at give bud på det hele, som det stod og var. Præsten skyldte ikke noget derpå, og far kunne få det hele på kredit. Da Povl Færk fik det at vide, blev der lidt misundelse hos ham og hans forældre i den anledning, og de sagde da også til præsten, at så kunne han jo lige så godt have ladet Povl få det. Men præsten svarede: »Svend har noget at vove, og det har Povl ikke«.

Den tillid, far blev vist, misbrugte han ikke. Han var nok klar over, at der var ting, han fik rigeligt af som vogne, heste og arbejdsredskaber, da vor egen gård var nogenlunde godt besat, men efter et par dages betænkningstid gav han tilbud på 8.000 kr. med det forbehold, at præsten skulle vælge to andre mænd til at taksere det. Far havde, som han sagde, det hele i hovedet. Skrive og lægge tal sammen kunne han jo ikke, men til hovedregning var han en mester. Præsten mente, det var overflødigt med de mænd. Han havde jo også været ved at regne ud og ville slå til straks, men far holdt på sit. Han ville ikke, at nogen bag efter skulle sige, han havde snydt præsten.

Så blev der en dag bestemt. Præsten fik svogrene Jens Otte og Brams Jens tilkaldt for at taksere. De gjorde deres pligt som tillidsmænd for præsten, og resultatet blev knapt 100 kr. over fars tilbud, hvilket de foreslog, at far skulle lægge til. Men inden der blev tid til at svare, sagde præsten: »Nej, Svend skal ikke give mere. Det var godt gjort, at han har ramt det så nær«. Han slog til, og dermed var handelen i orden. Far tilbød så præsten pant i hans ejendom, hvad de to mænd, som var tilstede, fandt rimeligt, men hertil sagde pastor Bertelsen bestemt: »Jeg har god tillid til Svend. Noget skriftligt bevis fra ham er overflødigt«. Og derved blev det.

Nu var far inde i en stor bedrift. Og mor var draget med uden at tænke på, at nu havde de blandt andet også en meget fin fjedervogn og tilsvarende seletøj. Den stive stadsvogn gik over til fragtkørsel, og mor satte sig glad op i den fine vogn — dog ikke ret tit, og helst når der var møde i Halkær Skov eller Torstedlund, når far kørte, og præsten var med. Til familiebesøg som i Byrsted ønskede hun ikke

at køre så fint. Og så brugte de endnu den stive vogn. Det lå ikke for dem at prale eller bramme. De betragtede det mere som betroet gods, hvad det jo i virkeligheden også var, så længe gælden ikke var betalt. Dog husker jeg engang, far var glad og stolt over sit pæne køretøj. Han kørte til Pandum for dér at følge sin gamle madmoder, fru Cordes til graven. Der var mange bekendte, som næsten havde kendt far og mor hele tiden fra de boede i jordhytten. Man kan vel nok forstå, han ikke var ubemærket til stede iblandt dem. En velhavende gårdmand i Byrsted, Hans Pinstrup, — han ville ingen hunde have i gården for ikke at jage fattige folk fra dørene — var også til stede. Han kom nu også og hilste på far, hvad han forresten aldrig havde holdt sig for god til, idet han udbrød: »Det er forunderligt, Svend, den usle tiggerknægt, du var. Og som I begyndte i jordhytten. Og nu har du sådant køretøj.

Hans Pinstrup var nok ikke den eneste, som fandt det underligt, men den, der undrede sig mest med glad taknemmelighed, var dog vist far. Han blev sat til højboards hos sin gamle husbond, og da han tog afsked, trykkede han hjerteligt fars hånd og sagde dybt bevæget: »Farvel Svend og tak for gode gamle dage«. Far følte, at han ikke havde mindre grund til at sige tak, men han kunne ikke rigtigt få ordene frem, for han var også bevæget.

Det blev noget sent med forårssæden i præstegården det år, fordi det trak vel længe ud med kontraktordningen. Først i maj kunne vi tage fat, så der var ingen tid at spille. Der stod i stalden et par plage, som ikke før havde været i tøj. De måtte herut, så de skiftevis med de andre kunne være tre spænd. Det var liv og travlhed, og de vide markudsigter var rigtig noget for far. I mindre stil mindede det ham om Pandum, men her var han selv herre. I det daglige tror jeg også, at præstefamilien mindede ham om herskabet i Pandum, og navnlig præsten antog han for Cordes og behandlede ham med samme ærbødighed.

Far og mor kunne nu godt gå noget uden om det værste grovslid, og navnlig havde far vel stået sig derved. Drengene vidste alt for godt, at når han var kommet til et stykke arbejde med skovl og spade, forlod han ikke den plads — og så kunne de jo godt passe deres private interesser og nu og da glemme kreaturerne. Lars og jeg

holdt ikke af at sladre, når vi opdagede noget, der havde fortjent et par lussinger.

Der var langt mellem kær og mark og præstegårdens hedemark. Det var ikke så let at kontrollere, og så var der jo også — efter hvad de fortalte — aldrig noget forsømt.

Broder Kristian var især en spilopmager. En aften vi alle var til stede, færdige til at gå hjem fra præstegården, efter at vi havde fået hovedet skyllet i vandtruget, faldt det en af os ind, at et par kalve, som stod lige øst for gården, skulle trækkes ind i stalden, da det var temmelig koldt. Kristian løb efter dem, så ville vi vente så længe. Og han af sted. Om nu kalvene ikke var vant til at se ham i så stærk fart, eller hvad grunden så kunne være, kalvene sprængte tøjret og løb deres vej. Nu var gode råd dyre. At han alene skulle rende efter de kalve og på den tid af døgnet, mens vi andre kunne gå hjem og spise vor aftensmad, den tanke var for væmmelig. Mens han nu stod og spekulerede over en udvej, var kalvene havnede i kornmarken, så han ikke kunne se dem. Og han tilbage og fortælle, at kalvene var borte. »Hy, hy, hvor kan de da være rendt hen, de stod der dog for lidt siden«. Ja, så måtte vi alle af sted, — og det var jo netop det, drengen ville. Men nu skete der noget, som han ikke havde regnet med: Dejn Niels, en nabosøn, gik og flyttede deres heste, og han havde set både Kristian og kalvene løbe. Far råbte så til ham: »Du har vel ikke set to kalve, som nylig stod her og nu er løbet bort? — »Da skulle S . . . gale i den knægt«, lød det. »Han stod lige og så på, de rendte«. Kristian brød sig ikke om at høre mere, nu vidste han, hvor kalvene var.

Endnu en af hans skarnsstreger vil jeg også fortælle. Præstegårdsengen grænsede til Haverslevgårdens engarealer. Peter Jørgensens Jens tjente der. Hans far boede i Sønderup, så de to kendte godt hinanden som kammerater fra Sønderup skole. Proprietæren på gården havde en stor fåreflok, som Jens skulle passe, og når så Kristian var i nærheden for at flytte vore kreaturer, skulle han gerne en tur over til Jens.

I fåreflokken var der en stor, men ellers når den ikke blev drillet, fredsommelig væder, som de kunne få fat på. Den skulle gøres ride-tam. De skulle skiftevis prøve. Og med et stykke reb havde de lavet hovedlav og tøjle. Rytteren holdt sig fast i den tætte uld. I et nu tog

Kristian bidslet af, da hans kammerat var blevet sat godt til rette på væderen. Og så gik det ham lige som bjørnen på den lille hest: Han turde ikke lade sig dumpe ned. Væderen søgte i susende galop efter fårene, og fårene gik helt fra sans og samling og løb alt hvad de kunne hjemefter, og rytteren på væderen fulgte med.

Kristian kom senere i karetmagerlære og blev en dygtig håndværker, og Otto, den yngste, rykkede op i pladsen som første dreng . . . Som sagt, det ville ofte have været klogere af far, om hans virksomhed ikke havde været så ensidig med grovslid. — De to sidstnævnte brødre kom ikke ud at tjene, før folks børn nu om dage, og fars og mors regler for børneopdragelse var vel også med tiden blevet ændret en del, som det jo ofte sker med de sidste. Karlearbejdet kom ingen af dem til at udføre hjemme, og de tre ældste, Niels, Kresten og Søren havde selv stiftet hjem, så det blev Lars, Jens og mig, der skulle hjælpe til, og som de regnede med som egenhjælp, da de forpagtede gården. Uden at prale blev det mig, der holdt ud hele tiden, men vi havde alle tre en skavank, som far og mor ikke syntes om — selv om mor holdt sig mere stille dermed, fordi hun vistnok havde en anelse om, at pastor Bertelsen var en god del skyld deri, og han havde en stor plads hos alle uden hensyn til, om de forstod, hvad han ville eller ej. Han havde en sjælden medfødt evne til at samtale med folk i hjemmene. Og sine konfirmander vandt han med sin bløde, venlige stemme, hans dejlige sang og ordets indhold bidrog til, at mange uden at mærke det voksede fra barndommen ind i et lyst og dejligt ungdomsliv, som senere satte frugt i manddomsår og hjemmeliv, så det er kendeligt den dag i dag.

Min yngre bror Jens var den første, der gik til præst hos Bertelsen. Og han var den første i vort hjem, der fik et opladt øre at høre med. Jeg mindes, at han nu og da — skønt jeg var i lapseårene — kunne sige et ord, der ikke var så let at blive kvit igen. Men naturligtvis skulle det jages bort. Jeg var jo snart en voksen karl, der kunne danse og måske blive blandt dem, pigerne syntes bedst om o. s. v. . . Men hvordan det nu var eller ikke: Jens's bemærkninger og måde at være på overfor mig tiltalte alligevel, så jeg ikke havde lyst til at svare igen, endmindre til at le ad ham. Det dæmrede for mig, at han ejede noget, som jeg havde manglet, da jeg var fårehyrde, men som han på en måde helst ville være ene med. Blandt de salmevers han

havde indlevet sig i, mener jeg første gang at have hørt: »Lille Guds barn, hvad skader dig —?« Jeg var så tiltalt deraf og tænkte på, hvor ofte jeg som barn havde gået ude i heden og grædt, fordi jeg var bange, jeg ikke var et af Guds kære børn . . . »Lille Guds barn, hvad skader dig« . . . Måske havde jeg hørt den før, men aldrig som nu, da Jens sang den og flere andre, som også blev ny, når han sang dem. Men så kom det igen, at jeg var voksen, 16-17 år, var ved at få skæg på hagen, havde ikke endnu fået lært at skrå, skønt jeg også syntes, det hørte med. Men derimod havde jeg fået lært at ryge. Det fandt jeg var helt nødvendigt for at nyde ære og anseelse blandt de andre. Lars tjente dengang hos Brams Jenses, og han tænkte på at læse. Men måden, han skulle forberede sig på, hvad det ville koste, og hvor pengene skulle komme fra, det var hvad han måtte tænke over. Så rådede Brams Jenses ham til at tage på Lundby Højskole. Og sådan blev det, da det meste af hans løn var i behold, og far gav ham resten af, hvad et ophold ville koste. Lars var efter fars mening, som også var rigtig nok, et lyst hoved.

Det var kundskaber, Lars tragtede efter. Han skulle nok vogte sig mod — som han sagde — at komme til at sidde og vande høns over en salmebog, som han havde hørt noget om, at de gjorde på Lundby Højskole, og det var far enig med ham i, og også jeg syntes, det var godt sagt. Han tog derfor dertil med den bagtanke at prøve med to måneder til jul. Lærte de for lidt, kunne han tage et andet sted hen de sidste tre måneder. Men i julen priste han sin lykke over, at han var kommen der. Han opholdt sig i juleferien mest hos Brams Jenses, som jo havde virket for, at han skulle på skole der.

Far og præsten var på den tid enige om forpagtningen, hvis det kunne bevilges af ministeriet, og Larses tanker om at læse videre var opgivet, da han vidste, at fars tanker ikke mindst regnede med ham, hvis forpagtningen gik i orden, hvad der jo måtte vise sig inden første april, når skolen sluttede.

Som før nævnt tjente jeg hos præsten som 2den karl og skiftede såvel som den øvrige besætning husbond. Længe kunne Lars ikke være hjemme denne gang, da han skulle ind som soldat i 1¹/₂ år.

Jeg husker endnu den første morgen, efter at han var kommen hjem fra højskolen. Jeg kom hjem fra præstegården, som vi allerede dagen før havde overtaget. Lars lå endnu i sengen. Han var kommen sent

hjem fra højskolen, hvor han var bleven, til vi overtog gården. Jeg gik og tænkte undervejs: »Hvad mon han nu har ud af det? Mon det ikke er, som da vi var små, når far kom fra Nibe og havde en hvedekage med til os? Det var rart, mens vi spiste den, men bagefter måtte vi jo igen have daglig kost. Værsgo' Lars, spis! Nu kan vi følges ad på bønderlid. Dine fine fornemmelser om at blive lærer er nok røget i lyset«.

Sådan noget gik jeg og lavede et helt foredrag om på vejen hjem. Men jeg kom ikke længere end til indledningen med spørgsmålet om, hvad han havde haft ud af det hele, for Lars lod sik ikke forskrække af arbejdet, selv om det ville sætte vabler på hænderne.

Vi skulle den dag have bygget en kreaturfold, inden vi kunne komme i marken med hestene for at få tilsået. Det var småt med foder.

Selvfølgelig var Lars værre stillet end jeg med vabler i hænderne og ømhed i kroppen, men han ænsede det ikke. Han var frejdig og glad, og jeg følte mig vel tilpas ved at være i hans nærhed, skønt det nærmest kneb for mig at arbejde så hårdt som han, men vi glædede os ved tanken om, at når vi var færdige med dette, kunne kreaturerne komme ud og vi komme i marken med hestene.

Ved dette jordarbejde sammen med Lars står det for mig, som det var første gang, det gik op for mig, at der var bedre sange — når undtages dem i salmebogen — end dem, jeg kendte: markedsviser, kæresterviser og legestuesange. Ofte var de grimme og fulde af det sjofle. Far kendte jo en del af dem, sang dem imellem, men jeg mindes aldrig, at han sang noget sjofelt. En af dem begyndte således:

»Når vi i spunsen tager, er der ingenting i vejen, er der ingenting i vejen. Men ligger vi i rendestenen og snager, er der mange ting i vejen«.

En gang gjorde hans sang stor lykke, samtidig med at han reddede en stor forsamling i en pinlig situation. Kraas-Povl havde talt om afholdssagen, og nu syntes degnen, der som skik og brug var skulle synges noget, og han foreslog så: »Alt står i Guds faderhånd«. Men så sagde far: »Nej, lad os så synge: Svinebæst, det kan vi blive —« og så stemte han i. Det fremkaldte en rungende og befriende latter, og snart var salen tom

Det varede 3-4 dage, inden vi var færdige med dette byggearbejde, og jeg erfarede, at Lars ikke var for fin til at tage fat. Han var den

samme og dog alligevel forandret. Samtalen under arbejdet gik ikke i stå. Mest overrasket blev jeg ved at få at vide, at et højskoleophold også var noget for mig. Jeg mente, det skulle der større medfødte evner til, end jeg havde, og som bonde var det jo heller ikke nødvendigt med de mange kundskaber. Jeg fik så for første gang at vide, at kundskaber er godt, men det er ikke det største. »Ja«, sagde Lars, »du vil blive så glad ved at komme på højskole, langt mere end du kan tænke dig«, og han tilføjede: »Far gir vel nok lov. Jeg vil godt tale med ham derom«. Hvor det overraskede mig, at Lars virkelig mente, at jeg havde godt af at komme på højskole.

»Løft dit hoved, du raske gut« kan jeg huske, han sang for mig. Og han sagde: »For rigtigt at få noget ud af at være på højskole, gælder det om at have et godt øre at høre med«. Lars var mig overlegen i viden og kundskaber, hvad han tidligere nu og da havde ladet mig mærke. Efter at han havde været på højskole, tænkte jeg mig ham yderligere ophøjet over mig. Men han var så god og rar, at jeg slet ikke mærkede noget til dette, tværtimod: hvad jeg tidligere havde mærket i den retning, var nu helt forsvundet — og nu ville også jeg gerne på højskole, og jeg kom der da også allerede vinteren efter. Og det gik sådan til:

Det år, vi overtog præstegården, var både forkarlen Povl Færk og jeg fæstede hos præsten fra november til november. Men Povl, som var noget misfornøjet med, at det ikke blev ham, der blev forpagter, krævede hele årets løn af præsten. Hertil sagde præsten: »Skal den ene have det, så skal den anden også«, og derved fik jeg penge til at komme på højskole for, så far ikke behøvede at give synderligt tilskud. Jeg kom så på skole, Lars var soldat, og vi havde den vinter en fremmed karl, som hjalp far at tærsk. Jeg kom hjem 1ste april og betragtedes som forkarl, så længe Lars var i trøjen. Far var selv sæde-mand. Han var i slutningen af 60erne og endnu i fuld kraft.

Jo, Lars havde haft ret: Højskolen var også noget for mig. Jens og jeg blev — hvad vi vel i grunden altid havde været — rigtig gode venner. Vi holdt morgen- og aftenandagt på vort kammer, hvor Lars også var med, når han var hjemme, og vi brød os kun om at komme sammen med forstående venner. Derfor blev vort kæreste udflugtssted Lundby Højskole, hvor der i skoletiden var møder hver anden søndag. Vi tog af sted søndag formiddag og var atter hjemme

sent om aftenen efter at have spadseret seks mil såvel, da der var godt tre mil fra Sønderup til Lundby og akkurat lige så langt tilbage. Kunne vi nå at komme i seng et par timer, før far kaldte mandag morgen, så var alt vel. Vi havde hvilet ud og glædede os ved, hvad vi havde oplevet. Når en uge så var gået, glædede vi os til snart atter at komme af sted.

Selvfølgelig var det til tider kun skiftevis, at vi kunne komme til Lundby. Men i reglen var far og mor ikke uvillige stemt over disse Lundbyrend, som far kaldte dem. Han var klar over, at det var de eneste forlystelser, vi søgte, men alligevel syntes han, vi gik glip af det bedste: Legestuerne, hvor andre unge søgte hen, og han gav nu og da en sidebemærkning om hellighed og indbildte forestillinger i forhold til egnens øvrige ungdom, som vi ikke søgte kammeratskab med ud over dem, der sammen med os interesserede sig for Lundby og hvad, der forplantede sig derfra.

Far og mor havde som sagt ikke noget imod, at vi havde den omgangskreds, skønt de ikke altid var glade for den ensidige særstilling, vi indtog overfor egnens øvrige ungdom.

Det var en åndelig opvågningstid. Skellene blev trukket skarpt op. Der var modvind udefra, hvor det lød: »De hellige, der holder sig bedre end andre med fornem indbildskhed«, og hvad der kunne hittes på.

Når far og mor ikke greb ind, var det vel noget, fordi pastor Bertelsen støttede os, og ham og hans hjem satte de så højt for deres venlige, jævne omgang. Men engang blev det dog for meget, så bægeret blev fuldt og løb over: Præsten havde en søndag sagt til vi unge: Niels Færks, Brams Jenses og os, om vi ikke kunne have lyst til efter kirketid at komme ind til ham. Han havde tænkt at ville læse noget for sin husstand, og hvis nogen af os havde tid og lyst til at være med, var vi velkomne.

Det faldt os ikke ind at lade far og mor det vide, langt mindre at spørge derom, da det var på så nær hjemlig grund som i præstens stuer. Men her skammede far sig over vor adfærd: At vi ikke holdt os for gode til at følges med disse hellige Færk-knejte og Brams-unger ind til selskab og tillige lade os traktere i selskab med præstens. Kunne vi da ikke forstå, at sådanne gæster måtte være dem en plage, vi bønderknejt, der bildte os ind, at de regnede os for noget . . .

Vor kære, gamle far. Det var ham en virkelig sorg, at vi var så uopdragne. Vi skulle ikke genere præstens med vort overhæng, og så netop i selskab med *de* unge, hvis hjem han ikke kunne lide, fordi de efter hans mening gav sig ud for at være mere, end de var, for at være ansete hos præstens — og der ville vi traske bagefter, nej! Det var dog for meget.

Præstens børn havde fortalt ham om besøget i går, og vi kunne mandag formiddag nok mærke, at der var noget i vejen. Vi blev færdige med at tærskte et gulv byg til middag, og da vi gik hjem for at spise, — sultne til maden, som vi var efter et hårdt slid, — var kornet kastet sammen til at rense, så snart, som vi havde spist. Far og Jens var gået forud, mens jeg blev helt færdig med at feje loen. Jeg nåede dem da så nær, at jeg kunne høre, de snakkede højt, og da jeg kunne forstå, det ikke var helt blide ord, der faldt, holdt jeg mig tilbage i samme afstand, klar over, at der var stormvejr, der ville rase ud. Det var så højrøstet, at jeg var bange for, det kunne høres hen i byen, men kendt med far, som jeg var, fandt jeg ingen anledning til at hægle på, at de for skams skyld skulle dæmpe røsten. Det ville bare gøre ondt værre, og det fik jeg da også erfaret, da jeg lidt efter blev nødt til at tage raske skridt derhen, thi med eet standsede de, og Jens fik en ordentlig kindhest af fars flade hånd, så han faldt. Inden jeg nåede derhen, var han atter på benene og stillede sig ansigt til ansigt med far og sagde: Slå kun, far«.

Jeg kan altid se Jens stå der, når jeg tænker derpå, som en kæk yngling, der kæmpede for, hvad han havde kært. »Men skam jer dog! Det kan jo høres langt borte«, med den indledning blandede jeg mig i striden. Det anså jeg i øjeblikket som det værste.

Da vi nu var to, sagde han, den gamle far, som var bragt til raseri, og hvad han længe havde samlet på, kom nu rigtigt til udbrud. Jeg var klar over, det var fælles sag for os alle tre — Lars var endnu soldat — et livsspørgsmål for os. »I skammer mig«, sagde far, »I bilder jer ind, I er bedre end andre og slår følge med de hellige knejt og bliver foragtet i hele egnen. I kan rejse. Jeg vil hellere have fremmede. I tror, præstens bryder sig om jert underhold —« og så bandede han, så det rystede. Vi svarede ham ikke derpå.

Vi gik hjem for at spise. Nogen almindelig bordskik blev der ikke den dag. Maden havde allerede stået længe. Jeg kom først ind. Der-

efter kom far. Jens var gået ind på den modsatte side af gangen i vort kammer forpint af gråd og elendighed.

Maden var kærnemælksvælling og flæskepandekage, hver sin lod tildelt på plads. Drengen og pigen havde spist. De vidste ikke grunden til, at vi ventede så længe. Nu var der altså kun os tre tilbage, og vi blev snart færdige. Jens kom slet ikke. Jeg havde lige begyndt. Far fik også læsset skeen, men inden han fik den til munden, smed han den hen ad bordet, så der fløj vælling til alle sider efterfulgt af et næveslag i bordet, så tallerkener hoppede, idet han sagde: »A kan aldrig æd' en bid. Rejs væk, I knæjt! A vil heller' ha fremmede eller slet ingen. I skammer mig«. At jeg også var færdig med at spise er selvsagt. Jeg gik ind til Jens, og der blev forhandlet. Noget skulle der gøres, men hvordan? Vi var vist bort. Det var klart og tydeligt. Men vi vidste også, at far havde gjort det i raseri, og at han ikke troede, vi gik. Vi var rådvilde og oprevne i sindet.

Hvad ville folk i byen sige — og præstens, når de hørte, vi var rejst. Vi vidste at mange øjne i byen var rettet på os i forvejen med vor særstilling, og far havde jo forpagtet gården i tillid til, at han havde sønner til at hjælpe sig. Om vi nu gik vor vej, ville det rigtigt give dem vind i sejlene, og de kunne ordentlig bombardere os med hellighed og Lundbyrend. Og gik vi, ville det yderligere vanskeliggøre vor stilling for at vinde vore forældre for, hvad vi havde kært: Vejen til evigt liv og frelse. Men på den anden side: Gav vi nu efter og gik over for at rense byg, ville slaget være tabt, og vi ville komme til at gå her hjemme og være underkuede og bange for at søge derhen, hvor vi helst ville være, hvor vi kunne høre og synge og være glade over, at »Himmerig på jord vi ejer i vor frelsers kærlighed«.

Men vi skulle jo tage stilling — med det samme. Så fik jeg den tanke at spørge Vorherre. Jeg sagde til Jens, som var mest forstemt: »Vent lidt. Jeg kommer snart igen«. Da jeg kom tilbage, var jeg klar over, hvad vi ville, skønt det var det, vi mindst tænkte, vi skulle og måtte. Men nu var alle hindringer ryddede til side, og folk fik tænke og sige, hvad de ville. Jeg havde været inde i tørveskuret, hvor jeg havde bøjet mine knæ, bekendt vor tro, bedt vort Fadervor og derefter i egne valgte ord sagt til Gud, vor Fader, at nu måtte han klare for os, hvad vi skulle — også for fars og mors skyld, for at ikke kløf-

Tre generationer. Christen Svendsen, Thomas Svendsen og hans 6 børn.

Fot. Ukendt.

ten mellem os skulle blive endnu dybere. Jeg tryglede og bad: »Du må, kære Herre, give mig besked lige nu«.

Og med et var jeg klar. Røsten var ikke højlydt, som når vi taler, og dog var den så klar og tydelig, så den ikke var til at tage fejl af. Jeg tvivlede ikke et øjeblik. Jeg gik derfor trygt ind til Jens og sagde: »Vi skal gå«. »Skal vi gå«? sagde han. Dette svar kom også uventet på ham, men den bestemte måde, jeg sagde det på, bragte ham bort fra al tvivl, fordi også han vidste, hvor det kom fra, og i løbet af 5 minutter forlod vi hjemmet syd på uden endnu at have lagt nogen bestemt plan om hvorhen.

Ingen af os havde spist. Sulten mærkede vi heller ikke noget til. Jeg havde en tikroneseddel i lommen. Måske kunne vi få brug for den. Far var allerede gået over til præstegården. Vor mad stod på bordet, som jo var oversprøjtet med vælling. Jeg greb i skyndingen vor tilkost, Jenses og min. Det var — som nævnt — flæskepandekage. Jeg lagde 3-4 stk. rugbrød derom.

Endnu kunne jeg ønske at se mor, som under det allerværste uvejr havde holdt sig skjult i sovekammeret. Jeg åbnede døren for at få et ord fra hende til farvel, eller hvad det nu kunne blive, men hun smuttede forbi mig. Jeg greb efter hende, men hun rev sig løs uden at sige noget, og det var også tilstrækkelig besked fra hendes side. Der var ikke mere, der bandt. Vi tog af sted som rejsende svende i vort arbejdstøj. Vi tog Triers sangbog i lommen. Vi følte os som hjemløse og ejede ikke andet end det, vi havde med. Jens følte sig som den mest skyldige. »I dag jævner du atter vejen for mig med at klappe knoldene, som da vi var små«, sagde han.

Vi søgte ikke lige straks efter at komme på alfarvej, for så meget som muligt at blive fri for at møde folk, som kendte os. Vi satte tværs over marken og køret. Det foreløbige mål var at komme hen på en plet, hvor vi kunne spise vor mad i ro, og en sådan havde jeg allerede tænkt mig på sydsiden af en høj i Smorup Hede, og det stiledede jeg efter. Jens gjorde i det hele ingen indvendinger, men lod mig være den ledende.

Solens magt havde de sidste dage smeltet sneen bort på sydsiden af høje og tuer med is og sjap imellem. Vejret var henrivende. Solen skinnede, og lærkernes glade forårstriller, som jeg kendte så godt fra hyrdetiden, lød lifligt. En enlig hjejle klagede over vor nærværelse, som ville den sige: »Hvad vil I her«? Det samme tænkte viben vist. Den mødte os straks, da vi uden vej eller sti kom ind på heden. Den fløj os temmelig nær om ørerne og skældte ud, som ville den sige: »Har I ikke andet at bestille end at forstyrre vor ro herude«?

Vi satte os på sydsiden af højen, som sol og vind havde gjort tør og god. Der sad vi ubemærkede af mennesker i den dejlige natur med lyng til alle sider.

Da vi havde spist den sidste bid — hvis vi havde haft mere, var det gået med — sagde Jens: »Nu har vi ikke mere, før vi får tjent noget«. Vi følte sandheden deri, mens vi på een gang både græd og lo. Vi opholdt os der vel et par timer og havde det godt, men nu begyndte det at blive køligere, og vi tænkte så på at tage til St. Binderup Kro og overnatte der. Det var trist, da vi traskede derfra, om vi end havde

tro på, at der nok banede sig en udvej for os. En tanke om, hvordan far og mor nu var stillede meldte sig nu og da, men blev vist tilbage. Alligevel bragte den tyngsel med på vejen.

Mens vi gik, kom jeg til at tænke på, om vi ikke skulle gå til Giver til Peter og Kathrine i stedet for til kroen, og så sige det hele, som det var. De hørte jo til vore gode venner. Så snart jeg havde sagt det til Jens, var vi enige. Efter den bestemmelse følte vi os lettere til bens og mindre sultne og trætte. Det tog vi som bevis på, at vi var kommet på det rette spor.

Ved sengetid nåede vi til Giver. Peter og Kathrine var oppe endnu. Der havde været flere til stede om aftenen, men til alt held var de gået, før vi kom, og børnene var i seng. Det kunne jo ikke passe bedre.

Selvfølgelig så de spørgende på os, og så fik de at vide, hvordan det hang sammen. Kathrine gav sig til at græde og udbrød: »Ja, men Eders mor? I kan tro, det er tungt for hende og vel også for Eders far. I må være visse på, at de har fortrudt det«. Hun havde oplevet lignende brydninger i sit hjem på Fyn og havde let ved at forstå det hele. Hun mente, det var bedst, vi gik hjem i seng og tog fat i morgen, som om der intet var hændt.

Det ville og kunne jeg ikke, så ville det hele være tabt. Der måtte et opgør til, og det var Jens helt enig med mig i. Vi fik så noget at spise, og efter en længere samtale kunne de godt forstå, der måtte forhandles, hvis hjemmet atter skulle blive navnet hjem værd for os. Men en sådan forhandling havde jeg ikke stor tro til, i hvert fald ikke før der var gået længere tid. Vi måtte have plads straks.

Peter Nielsen havde netop brug for en mand til at hjælpe sig med dræningsarbejde. Han agerede selv dræningsmester og havde arbejde nok til en mand hele sommeren. Den plads fik så Jens.

Klokken var nu bleven 1, og der skulle tages stilling til spørgsmålet, om vi skulle i seng eller følge Kathrines råd og gå hjem og forhandle med dem derhjemme. Nattesøvn regnede jeg ikke med og foreslog dem, at de skulle gå i seng og lade os have lov at blive siddende på et par stole, og sådan var det nær ved at være bleven, men så kom jeg til at tænke: »Vor stilling må vel kunne forklares, hvis far og mor er til at tale med, ellers kan vi jo gå igen. Vi har da et resultat at vise

hen til, da Jens har fået plads og skal møde straks, og vi kan jo da lige så godt gå resten af natten. Sove kan ingen af os alligevel.

Så traskede vi da atter af sted ad Sønderup til. En time før jeg plejede at stå op og fodre hestene i præstegården listede vi stille ind i vort kammer. Vi gik i seng, men beholdt tøjet på. På slaget 4 hørte vi far stå op. Det var på den tid jeg ellers plejede at rejse mig for at fodre hestene, men i dag måtte han altså selv. Vi lå lydløse i spænding. Han åbnede døren ind til os, men lukkede den atter i med et smeld, da han så, vi var der — næsten som havde han brændt sig. At døren blev smækket så raskt i kunne jo betyde både det ene og det andet. Det kunne være udtryk for vrede, men også for glæde og sejrstolthed ved tanken om, at så måtte de alligevel bøje sig. Det vidste vi ikke, men jeg vidste tal på minutterne, da far kunne være hjemme igen, og så følte jeg mig pligtig til som den ældste at gå imod ham og tage den første tårn.

Jens og jeg var belavede på det værste — dog ikke at ville skændes og langt mindre slå igen, om der kunne være optræk til en frisk skalle, men vor bøn om, at deres sind måtte være mildnet, så vi kunne forhandle, blev ikke en skuffelse.

Vi hørte far komme. Jeg trådte ud og stod under det gamle kirsebærtræ tæt øst for huset. Da far var mig 3-4 skridt nær, sagde han god morgen. Også jeg mumlede godmorgen, men så ikke op. Så tog jeg ordet og sagde: »I må ikke misforstå os far. Vi er vendt tilbage for at prøve, om vi ikke kunne skilles på en anden og blidere måde end i gård og ikke for at trygle eller bede om lov til at være her. Jens er henfæstet, og jeg skal nok blive det inden aften«.

Mere brød far sig ikke om at høre, og jeg havde også sagt, hvad jeg ville foreløbig. »Å, Herregud«, udbrød han, »er Jens henfæstet. Det må gøres tilbage, ellers bliver a aldrig glad mere, om vi skal skilles på den måde. I har jo i grunden ikke gjort noget slemt —« Og så brast han hulkende i gråd. »Hvor er Jens«, stammede han. Jeg kaldte på ham, og nu var det hans tur. Til ham sagde far: »Det må gøres om igen, Jens, jeg kan ikke være tjent med, at I vil rejse«.

Jens tøvede med at give svar, for bortset fra dette her, ville han gerne med Peter Nielsen på dræningsarbejde. Far opfattede dette som bekræftet bevis på, at vi ville bort, og så vendte han sig til mig: »Det har jo da ikke været noget mellem os som grund for dig til at ville

Thomas Svendsen med sine 6 børn.

Fot. Ukendt.

rejse«. — »Jo, far«, sagde jeg, »det er netop det, der har. Det, som gav anledning til sammenstødet mellem Jens og Jer, er også min sag — og Lars' med. Skal vi forbydes at søge derhen, hvor I ikke synes om: til Lundby og Trængstrup til møder sammen med vore venner, som kommer der, og i stedet efter Jert ønske søge legestuer og selskab med dem, som bander og spotter, så kan vi ikke være hjemme«. Far svarede blot: »Jeg skal aldrig mere lægge jer hindringer i vejen for dette«.

Jens havde ikke givet svar — han ville jo gerne med Peter Nielsen — men så sagde jeg til ham: »Her er ikke noget at betænke sig på, Jens. Dette her kan vi ikke sige nej til«. Jens adlød, og vi var glade sammen med far, som nu sagde til os: »Kom så ind, drenge. I kan nok trænge til en mellemmad og en dram«. Og det fik vi.

Mor havde været lige så tidligt oppe og erfaret, vi havde opnået forlig. Vi havde ikke set hende endnu, men den hurtighed, vi fra stuen kunne høre kaffemøllen gå med i køkkenet, gav os god besked om, hvordan hun var stillet. Og snart sad far og mor til bords med os

ved gode mellemheder, kaffe og dram, og så fortalte vi om dagens begivenheder. Jeg husker, mor sagde grædende: »A gik næsten hele eftermiddagen nede mellem træerne, for dem mente jeg, at du Thomas ville komme til at længes efter«.

Alt dette foregik, før nogle af de andre på gården kom op. Det var en dejlig familieforeningsfest, og for far og mor et vendepunkt, selv om de ikke helt ud kom til at forstå os. De lagde os aldrig hindringer i vejen siden, og kom nogen af vore venner til os, tog de venligt imod dem. Far og mor voksede sig i deres ydmygelse så store for os, så vi blev små ved siden af. Vi elskede dem, som de der holdt fest med os to. Ord kan ikke udtrykke, hvor velsignelsesrigt det var.

Folk i byen fik ikke noget at snakke om. Vi stillede ved vort arbejde i god tid. Præstefamilien havde anelser om, at der havde været »storvask«. Da jomfru Jensen havde spurgt far om, hvor vi var, siden drengen skulle rense korn, havde far i en tone, som ikke behøvede nærmere forklaring, sagt: »De er rendt, de knejt«. Jomfru Jensen var en klog og god kvinde. I flere år havde hun været hos pastor Svendsen i Jelling, hvor Bertelsen var kapellan, og da fru Bertelsen var svagelig, fulgte hun med dem som husbestyrerinde til Sønderup. Hun gav os en lille bemærkning i forbindelse med et forstående, venligt nik, der kunne tyde på, at hun havde anelser, som ikke var helt ved siden af. Det var det eneste, vi mærkede både her og andre steder i byen. Alt var, som om intet var sket, og ingen fik at vide, der var sket noget, men for os var det store ting, der var sket.

Lars' ophold efter soldatertiden hjemme blev ikke langt. Han opholdt sig på Askov Højskole det meste af 2-3 år og tog uddannelse som lærer. Foruden den hjælp, han fik hjemmefra, fik han amtsunderstøttelse, og jomfru Jensen skaffede ham en gave på 100 kr. fra gamle Morten Jørgensen i Fløjstrup.

Jens kom i smedelære i Kjølby. Jeg var den eneste, som blev hjemme hele tiden med undtagelse af sommeren 1883, da jeg var i Støvring Planteskole på høsttiden nær, hvor jeg måtte hjem og hjælpe med den.

Far måtte have fremmede til at udfylde pladserne. Og det gik i regelen godt. En gang var han dog uheldig. Far havde fået lyst til at få en herregårdstamp — vel nærmest for at opfriske gamle minder fra Pandum. Jeg havde foreslået ham en anden, jeg kendte fra Lundby,

men ham ville han ikke have. Engang gav far ham et par velfortjente lussinger, og så løb han sin vej. Far kom om morgenen og sagde til mig: »Andreas er rendt«. Jeg mente, at tabet kunne tåles, men far var alligevel ærgerlig, da han havde givet ham forskud på lønnen. Nogle dage senere kom Ivar Hansen fra Brorstrup og krævede betaling for mergel. De penge havde far for en måned siden sendt Andreas hen med. »Hy, hy«, sagde far, »den snatte knejt. Og vi gav ham endda et sæt ny klæder. Ja, sådan kan vi blive taget ved næsen«. Efter den tid snakkede far ikke mere om at få karle af den slags, som da han var i Pandum. At jeg i mellemtiden havde hørt om den karl, jeg havde anbefalet, at også han var skidt, tav jeg med overfor far og var glad, det gik som det gik, når det ville gå skævt.

Da omtrent den halve forpagtningstid var udløben, fik vi en slem skuffelse. Efter opfordring fra Hvejsel ved Jelling, hvor pastor Bertelsen var kendt, søgte og fik han det ledige præsteembede der. Det var ikke alene en skuffelse, men ligefrem en sorg, at de rejste. I de ca. 5 år, som var gået, var der ikke faldet et skævt ord mellem far og præsten. Og hele familiens omgang med os, havde været til gensidig glæde og tilfredshed, så det havde været en dejlig tid.

Far var dengang invalid og måtte gå på krykker, så ledelsen af bedriften var i længere tid overladt til Lars og mig — mest til mig, da Lars den længste tid af året læste i Askov. At far blev invalid gik således til:

Det var i juni måned henimod Sct. Hans. Vi hentede mergel i Brorstrup enge godt og vel en milsvej borte. Hvert år merglede vi et sædeskifte af præstegårdens mark. Vejen gik tværs over heden om ad Smorup. Lars og far kørte den dag, det gik galt, hver med sit spand. Der skulle graves nogle lange tørv til at mønne hus med. Imod sædvane overlod far dette grøvslid til mig, men det kom af, at han havde byttet en plag bort og fået en ny, som nu skulle prøves, og det betroede han som gammel kusk bedst til sig selv.

Mine kørehopper blev helt fri den eftermiddag, for far havde fået den ide at ville køre med tre: to yngre plage, som han syntes stod hjemme og bestilte for lidt, og så nu den ny, som var sky og bange. Det vidste far nu ikke. Havde han vidst det, var den bleven sat i midten, men da den så så from og god ud, blev den spændt nærmer.

Thomas Svendsen (1858–1946).

Fot. Ukendt.

Ude på Smorup mark blev den bange for nogle store sten tæt ved vejen og kastede sig ind over de andre. Far kunne ikke afværge, at den tvang de andre til side, så vognen gik i grøften og væltede, hvor den blev liggende og far med. Hammelen gik op, og plagene løb ind over marken. De var ikke mere løbske, end de straks gav sig til at græsse.

Lars kom bagefter med sin befordring og så det hele. Da han nåede derhen, var far ved at ville hæve sig op ved hjælp af vognen trods store smerter i det ene ben, men så opdagede han, at lårbenet var knust, for benet var dinglet rundt, så hælen sad frem og tærne tilbage.

Lars havde foder med i sin vogn til hestene. Vi havde altid noget med til hestene, mens vi læsede mergel. Hvordan Lars fik far læsset op i vognen, ved jeg ikke, men nu kom grovfoderet den dag til nytte som leje for far, der blev lagt bag i vognen. Klogeligt kørte de om ad Haverslev, hvor

de også var så heldige at træffe dr. Schmidt hjemme. Han gav far noget, som dulmede de værste smerter. På vejen hjem til Haverslev, hvor der på den dårlige vej måtte køres i skridt for skridt, var far ikke hele tiden ved bevidsthed, og Lars var ikke klar over, om han ikke var død. Doktoren satte sig så op ved siden af Lars og kørte med hjem.

Ude i præstegårdskæret ikke langt fra vejen fra Haverslev til Sønderup stod jeg og gravede mønnetørv. På vejen traf de en mand, som

Lars bad om at gå hen og sige til mig, at far var kommen til skade. Jeg smed spaden og nåede dem, så jeg gik ved siden af vognen det sidste stykke vej. Hvor gjorde det ondt at se den kære fader ligbleg og i stærke smerter, og man kunne vel ikke tænke, ja næppe ønske, han skulle leve. Disse tanker bekræftede lægen, før han tog af sted ved at sige til Lars: »Det må anses for godt, om han nogensinde kan komme til at gå på krykker«.

Da far og Lars var af sted efter mergel, gik mor ud i engen for at stakke tørv. Både Lars og jeg havde hørt, at de forlod hinanden i bitter vrede. Hvad striden mellem dem drejede sig om, husker jeg ikke, og det er jo også lige meget. Noget lignende havde vi hørt før, og vi blandede os aldrig i, hvad der kunne opstå mellem dem. Dette her må nu ikke misforstås. Det meste af dette kan godt regnes ind under begrebet: hjemmets pulsslæg i travlheden. De var begge flittige og ville fremad. Slid og slæb havde de været vant til trofast at dele med hinanden, og Lars og jeg var enige om, at vort hjem hørte med til et af datidens bedste.

Lars og doktoren havde også sendt bud til mor i kæret, men ikke så tidligt at hun kunne være i gården tillige med os. Vi holdt for fordøren, da mor kom hjem, men hun smuttede ind ad bagdøren uden at komme hen til os indenom og lukkede fordøren op for doktoren — endnu uden at komme hen til far. Hun og lægen havde travlt med at ordne et sygeleje. Lars og jeg tænkte ikke på at spænde hestene fra. Vi stod på hver sin side af vognen, hvor far lå.

Endelig var de færdige derinde, og mor kom ud foran doktoren, som blev stående i døren. Mor klynkede og græd ikke, men hendes ansigt var præget af sorg. Kraftig og stærk gik hun hen til vognen, og vist uden at hun selv tænkte derpå, satte hun krampagtigt sine udstrakte hænder ind i fars blege kinder og så ham lige i øjnene. Hun blev ved med at holde fast længe, som om hun ikke kunne komme derfra. I den tid hun stod der, var der ikke en lyd, der kunne høres ud over nogle store vanddråber fra Lars's kinder, der sagde dryp, dryp ned på agefjælen. Der blev ikke gået i rette om det eller det. Der var ikke det allermindste imellem. Alt var udslettet, som om der aldrig havde været bitterhed imellem dem. Lars og jeg var enige om, at det, vi så, var ren og lutret guld. Det var ægte kærlighed mellem far og mor.

Det var ikke nemt for os — selv med doktoren som rådgiver — at være forsigtige nok med at bære far ind. Vi kunne høre benstumper rasle og en enkelt spids stak ud gennem tøjet, som blev klippet af, da han lå på lejet. En stor sten blev bundet på foden ved to huller gennem sengen for at holde benet i balance . . . Værsgo fatter — den stilling må du nu holde i seks uger uden at vende eller dreje kroppen. Stakkels far! Og i den sommervarme.

Alle vore tanker drejede sig nu om ham. Nu hastede det ikke så stærkt som før hverken med merglingen eller med tørvæne. Nu kunne far og mor godt få tid til at underholde hinanden og overlade det hele til Lars og mig.

Det blev på en måde et nyt systemskifte eller vendepunkt for de gamle. Mor var så optaget af at pleje far, og han skønnede derpå med tak. Lars og jeg følte ansvaret for bedriften. Vi vidste, at manges øjne var rettede på os. De tænkte: »Lad os nu se, hvad højskolekarlene kan, nu den gamle ligger«, men det var alligevel det, der var drivkraften.

Sommeren blev god. Far ville knapt tro, når vi sagde ham, hvor godt det så ud. Han mente, vi overdrev for at glæde ham, og naturligvis gjorde vi det ikke ringere, end det var, for det blev en virkelig god høst.

Far kom sig igen og blev rask med tiden. Mors trofaste pleje i forbindelse med fars ellers så stærke helbred, næst Guds vilje, bevirkede det. De levede mange år efter den tid, men aldrig siden kan jeg mindes, der var trætte eller ufred mellem dem.

Skønt mor var ni år yngre end far, kom hun dog til først at mærke alderdomstryk og afmagt, og nu var det far, der måtte hjælpe hende, og det gjorde han med en rørende omhu og kærlighed, hjalp hende op, listede fremad med hende, altid venlige ord — alt som hun i sin tid hjalp ham, da han måtte øve sig i at gå med krykke.

Her kunne jeg egentlig godt slutte med at fortælle om far og mor, men ikke uden en følelse af, at det skulle og burde være gjort meget bedre. Dog må jeg endnu tilføje, at da pastor Bertelsen flyttede, tilbød far at give ham pantebrev på restgælden 4.000 kr. for besætningen, men det ville præsten ikke høre noget om. Hen imod slutningen af forpagtningstiden kunne far og mor da også rejse til

Hvejsel og betale dem. »Ja, Svend, der er jo ikke for mange, sagde præsten, da han havde talt dem. Den bemærkning grundede far over. Det var som om præsten mente, der var knebent nok. Først da de var kommen hjem, gik det op for far, at han jo også skulle have haft et halvt års renter med. »Hy, hy«, sagde far og følte sig flov. »Det var da skammeligt«. Han fik skrevet derned vist nok ved Jens Otto, men fik omgående svar, at den sag var i orden, og at præsten var godt tilfreds.

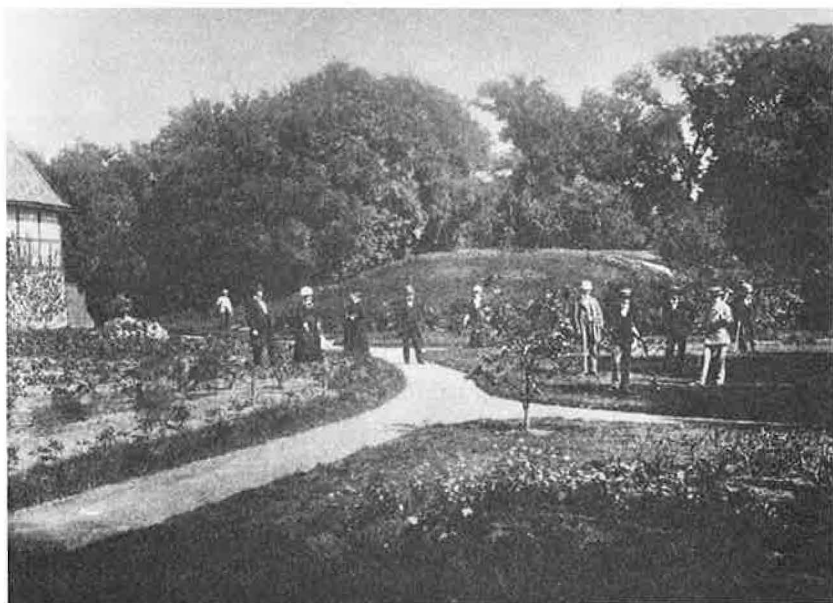
Nogle år senere, efter at vore forældre var flyttede til Søttrup, døde fru Bertelsen, og far var da ikke mere blind, end han alene kunne rejse til hendes begravelse. Han var glad ved alt, hvad han oplevede på den tur, dog mest over at han kunne mærke, han var velkommen. Han kom som æresgæst til at sidde ved siden af præsten, der i sin tale også henvendte en tak til far, fordi han var kommen, og for alt hvad de havde delt sammen. Far skulle hilse mor og os alle med tak for gode fælles minder.

Et Tønnies-billede fra H. C. Andersens besøg i Aalborg i 1859

Af Svend. B. Olesen.

I 20. bind af Fra Himmerland og Kjær herred 1957-58 har afdøde rektor Kjeld Galster, tidligere Aalborg Katedralskole skrevet en afhandling om H. C. Andersens ophold i Aalborg i året 1859 på grundlag af digterens egne optegnelser. Besøget i Aalborg er således vel oplyst. Mindre kendt er det vistnok, at der under dette besøg, hvor H. C. Andersen boede hos stiftamtmand Frederik Dahlstrøm og frue på Aalborghus, blev optaget et fotografi i slotshaven af H. Tønnies, der på det tidspunkt havde virket som fotograf i Aalborg i tre år. H. C. Andersen kom til Aalborg den 23. juli 1859, og han skriver selv følgende om ankomsten: »Klokken 4 kom jeg til Aalborg, hvor Mathilde Ørsted og Fru Dahlstrøm tog mod mig, ligesaa den unge Ki(e)rkegaard, Præsten Schou med Kone, samt Fru og Frøken Bjerring. Excellensen Ørsted er her. Jeg er træt og gaar ikke ud i Dag.« Besøget varede til den 30. juli og igen fra den 21. til den 25. august. I det mellemliggende tidsrum rejste H. C. Andersen i Vendsyssel. Her skal ikke gentages, hvad rektor Galster har skrevet i sin afhandling, men kun omtales det nævnte fotografi og dertil føjes nogle data om de personer, som findes gengivet derpå.

Yderst til venstre i billedet ses lidt af østfløjen på Aalborghus. Denne og den beplantede østvold midt i optagelsen stedfæster fotografiet ganske nøje. Med østvolden som baggrund for personerne er billedet taget. Personen længst til venstre i baggrunden er nok slottets have-mand, der tilfældig er kommet med i det fine selskab. I blomsterbedet står stiftamtmand Frederik Dahlstrøm og frue. Han var født 1815 i Roskilde og blev stiftamtmand i Aalborg i 1856. Hun hed Sophie Ørsted og var født 1821 som datter af fysikeren, professor H. C. Ørsted (1777-1851) og Inger Birgitte Ballum (1789-1875). I 1843 blev Sophie Ørsted gift med Frederik Dahlstrøm, der på det tidspunkt var ansat i Danske Cancellie. På billedet står hun i samtale med moderen, som da var enke. Midt på havegangen ses excellensen, den

kendte statsmand Anders Sandøe Ørsted (1778-1860) med høj hat og krocketkølle. Derefter følger fru Dahlstrøms søster Mathilde Ørsted. Disse fem personer udgør en familiegruppe, mens en anden gruppe ligeledes på fem personer er samlet på krocketplænen til højre. Den høje mand med den rundpuldede hat og det løsthængende tøj er H. C. Andersen, og den helt unge kavaler i forgrunden er efter al sandsynlighed »den unge Kierkegaard« Poul Egede Kierkegaard (1842-1915). Han var søn af P. C. Kierkegaard, der i 1857 var blevet biskop i Aalborg. Da billedet blev taget, var Poul lidt over 17 år og elev i Aalborg Katedralskole, hvorfra han året efter blev student og påbegyndte et teologisk studium. Hans senere sørgelige skæbne er velkendt. De tre øvrige herrer har det ikke været muligt at identificere.

Personernes opstilling viser, at H. Tønnies allerede på det tidlige tidspunkt i fotografiens historie og i sin egen virksomhed havde øje for god komposition. Et forhold, der senere kom ham til god nytte og gjorde ham kendt som en mester i gruppefotografering i det store atelier på Nytorv 8.

Årets gang på en bondegård i Himmerland 1908-09.

Af Laurids Stigsen.

Den 1. november 1908 kom jeg til at tjene som dreng på en gård på 60-70 tdr. land i Østrup i Vognsild sogn. Gårdens ejer var en enke-kone, hvis voksne datter var pige på gården.

Første november var almindelig skiftedag, så der kom også en ny forkarl. Andenkarlen, der var 16 år, havde været der året før. Forkarlen skulle have 425 kr. og andenkarlen 225 kr. i løn for et år. Jeg skulle som løn have det nødvendige tøj, og så var det en nåde, at de ville have mig om vinteren, da det i almindelighed kun var om sommeren, man havde brug for en dreng.

Gården var firelænget med fritliggende stuehus. Der var gule teglsten som gulv i forstuen og dagligstuen, og i sidstnævnte var der indbygget alkove. I den pæne stue var der bræddegulv og bilægger kakkelovn. I bryggers og køkken var gulvene af natursten (pikning). Vort første arbejde var at få de sidste roer bjerget. De bestod mest af turnips, og blev rykket op med hånden. Toppen snittedes af med en almindelig bordkniv, der var slebet skarp. Både på- og aflæsning foregik med håndkraft. Derefter skulle der pløjes en del. Forkarlen kørte med hestene, andenkarlen med studene. Plovene var begge svingplove. Jeg blev sat til at grave i haven, ellers skulle jeg hjælpe med at fodre kreaturerne, der bestod af ca. 8 køer, kørestudene og en del ungkreaturer, samt en halv snes får, der var blevet klippet i oktober, og derefter skulle ind om natten, og ud igen om morgenen. Det var svært at holde tøjrene fri af hinanden, når de skulle langt ud i marken. Det var mit arbejde at feje staldgulvet, der var af kampesten. Ligeledes skulle jeg bære hø og halm op til dyrene. Forkarlen skulle give mig en passende portion til 2 dyr ad gangen. Der var ingen fodergang, og heller ikke ajlebeholder.

Om middagen skulle dyrene vandes. Andenkarlen, Karl, trak vand op af den kampestenssatte brønd ude i gården. En stor træspand hang i en jernlænke, der var fastgjort til en bom med et sving, hvorved spanden hejstes op, og via en trærende løb vandet ind i et trætrug, hvor dyrene drak, når Niels og jeg jog dem ned fra båsene to ad gangen. I dette trug kunne karlene også vaske sig om aftenen.

Om aftenen foregik fodringen delvis i mørke, vi havde kun en enkelt lygte hængende. Mens dyrene åd roer, skar vi hakkelse til hestene, ja studene fik også hakkelse, når de arbejdede. Niels lagde neg i maskinen og hjalp så at trække i et sving på siden, mens Karl og jeg trak sammen i en stang, der var anbragt foran maskinen. Malkningen var kvindearbejde. Der malkedes altid tre gange om dagen.

Datteren passede også svinene, der fik mange raspede kartofler. Omkring 1. november slagtedes på en sådan gård gerne 2 får og 2 lam. Det var drengens bestilling at hjælpe konen med dette arbejde. Kort før jul blev der slagtet et svin, og dette blev gjort af gårdens folk i forening.

Svinet blev bundet med alle fire ben sammen og lagt op på et omvendt kar, hvorefter hovedet blev skåret halvt af fra nakkesiden. Aftenen før sad karlene og snittede pølsepinde til at lukke de mange pølser, der efterhånden lavedes.

Alle gårdens folk blev også sat til at ribbe fjer. Det kunne vare en hel uge. Hele årets høst af hønse- og andefjer skulle efterses. De store fjer blev ribbet og øverste ende klippet af, de mindste blev kun den tykke ende klippet af. Dunene blandedes imellem.

Ind mod jul skulle der bages masser af brød og sigtekage. Det var min bestilling at kravle ind i den store ovn og sætte tørv og lyngknipper efter konens anvisning. Forinden var jeg derinde med en eller to spande sand og fyldte rottehuller. Når brødet blev taget ud af ovnen, blev det lagt på karlens seng, for at det ikke skulle afkøles for hurtigt. Karlene syntes, det var dejligt at komme i seng sådan en aften.

En hel dag gik med at støbe tællelys, ligesom der også blev brygget øl. I stalden skulle der køres roer ind og skæres hakkelse til hele julen, der jo varede i 14 dage.

Så snart det blev vinter, gik karlene i gang med at tærsk kornet. Det foregik med plejl, og det var et ensformigt arbejde hele vinteren, kun afbrudt, når kornet skulle renses. Så var det min bestilling at trække rensemaskinen. Kornet blev båret op på stuehusets loft, hvorfra det igen blev båret ned, når der skulle køres til mølle — en vandmølle ca. 5 km borte.

Det var også en afveksling, når vi skulle ud at kaste sne. Der fandtes ingen læbælter dengang, så det var enorme driver, der kunne samle sig ved gårdens huse og haver. Det var gerne kærkommen, når snefogeden kom og beordrede et par mand ud, da det var en afveksling. Konen og pigen sad om aftenen og kartede og spandt af fårenes uld, eller strikkede strømper.

Når foråret kom, skulle tærskningen være overstået. Karlene begyndte at køre gødning ud. Der brugtes kun ganske lidt kunstgødning dengang.

Jeg skulle ud og sprede muldvarpeskud, det var et dejligt arbejde de første dage. Når solen skinnede gik jeg med bare fødder i marts måned. Fårene skulle igen på græs med deres små lam.

Efterhånden fik karlene sået havren. Byg kendtes ikke på denne gård. Niels såede kornet med hånden, og Karl harvede med hestene. Det var han svært glad for, da det var rarere end at køre med studene. Roerne blev sået på kamme med en enkelt rækket maskine, der i et reb blev bundet efter ploven. Når sæden var i jorden, skulle der graves tørv. Niels gravede, og Karl trillede ud med børen.

Nu blev der også mere at bestille for mig. Alle dyrene stod tøjret og skulle flyttes mange gange om dagen og trækkes til vands kort over middag. Køerne skulle trækkes i marken om morgenen, flyttes en gang, og hjem til middag, derefter ud igen om eftermiddagen, flyttes en gang og hjem til aftensmalkningen kl. 20. Men tiden for at hente køerne hjem om formiddagen, og for at få dem ud om eftermiddagen bestemtes delvis af oksebremserne. Når de var rigtig slemme, var det slet ikke til at holde styr på kreaturerne. De kom styrtende hjem med eller uden tøj, eller en lagde sig ind i kornet, hvor det var højest. Så kunne man forgæves gå og lede efter dyret, det kom ikke hjem før aften.

Lidt hen på sommeren blev lammene også tøjret. Men til gengæld kom ungkreaturerne ned i engen, hvor de gik løse, når høet var

bjerget. Når tørvene var lidt tørre skulle de vendes. Det var pigens og drengens bestilling. Senere skulle de sættes i små stakke, og helst køres hjem inden høst. Det var også arbejde for studene, ligesom de også skulle trække hølæssene op fra engen, fordi hestene ville synke ned i den bløde engbund. Der var ellers mange steder, man allerede havde slåmaskine og hesterive, men det havde vi ikke. Så karlene slog først kløveren på marken, siden engen. Når græsset havde ligget nogle dage i fint vejr, gik vi alle fem i gang med at rive høet sammen. Jeg gik først, det var lettest, derefter konen, så kunne hun samtidig se, om jeg rev rent og drive lidt på mig. Karlene skubbede høet sammen i stakke.

Når vi kørte hø hjem, blev læsset væltet udenfor en luge, derefter forket ind og igen forket op på loftet. En regnvejrsdag var vi oppe og fylde efter, hvor der var blevet lidt mere plads efter at høet var sunket sammen.

Der var ikke noget, der hed sommerferie. Når en af karlene ville have fri en søndag, måtte han pænt spørge konen om lov.

Vi skulle være færdige med roerne inden høsten. Udtyndingen og senere rensningen for ukrudt foregik med hånden, idet vi kravlede mellem rækkerne. Man havde ellers en trekantet roehakke, men det var ikke alle steder, man fik lov at bruge den.

Når rugen var moden, begyndte høsten. Karlene havde hver sin le. Først skulle de slibes, det var drengens arbejde at trække slibestenen, både konen og datteren var med at binde op, og jeg skulle også hjælpe til, imellem jeg passede kreaturerne. Bagefter hjalp vi hinanden med at sætte negene i skok, helst 12 neg i hver hob, så var det nemmest at tælle dem i traver, 120 neg. Det var hårdt arbejde, især for andenkarlen, der kun var 16 år. Der var ikke tale om at holde op før kl. 20, når der var malketid. Ved hjemkørslen med kornet kunne man godt arbejde til kl. 23.

Kornlæssene blev også væltet udenfor laden. Der var en luge for hvert korngulv, som negene blev stoppet ind ad. Der skulle helst være fire om at sætte kornet ind. Når laden var fyldt, blev der sat stakke udenfor langs med laden, så var det nemmest at få kornet ind om vinteren.

Der blev naturligvis omhyggeligt lagt sække udenfor lugerne, så der ikke skulle spildes korn. Stubmarken blev omhyggeligt revet

med en slæberive på et par meters bredde. Det var Karls bestilling. Jeg prøvede også dette arbejde, men det var svært for en dreng.

Efter høst blev stubmarken pløjet helt tynd. Det var let arbejde, så her blev de unge stude gjort kørevant. Niels skulle køre og styre ploven, men jeg skulle hjælpe til ved at trække den ene i et stykke reb. De første dage så denne pløjning forfærdelig ud.

Senere skulle rugen sås i brakmarken. D. v. s., den ældste græsmark blev pløjet først på sommeren, når den havde været afgræsset et par gange. På en del af denne jord blev sået spergel, som kørerne blev tøjret på, når det var langt nok. Blev den øvrige brakmark for grøn, blev den afgræsset med fårene. Men hen i september blev det hele pløjet dybt og jævnet med en harve. Derefter såede Niels rugen, og Karl harvede den ned.

Det næste arbejde var at tage kartoflerne op. Det var der på egnen skik at have mange kartofler. De blev meget brugt til svinefoder. De løsnedes med en svingplov uden muldplade, og så var vi alle fem med til at samle op i kurve og lægge i kuler på stykket. Når marken bagefter skulle pløjjes, gik jeg bagefter ploven med en spand og samlede rester op. Når vi var færdige med kartoflerne var det tid at begynde med roerne, som jeg har beskrevet. Så var året gået. — Hvis en karl ikke ville blive til næste år, måtte han sige op inden 1. august, men da havde de fleste gårdejere også allerede lejet folk for næste år.

Jeg må hellere skrive lidt om kosten:

Morgenmaden bestod af såkaldt øllebrød, rugbrød kogt i vand med mælk til. Det blev serveret i et fad, som vi alle spiste af med vore hornskeer. Hver havde sin letkendelige ske. Disse blev ikke vasket, men vi skulle nok lære at slikke dem ordentlig rene, inden de gik i bordskuffen. Ellers sad der jo tørt øllebrød på dem, når vi igen skulle bruge dem om middagen til grød eller vælling.

I sommertiden fik vi mellemmad, om formiddagen et stykke rugbrød med salt fårekød og en sigtemad med ost. Til middag fik vi først grød eller vælling, også i et fad, derefter for det meste kartofler og stegt, saltet flæsk. Kartoflerne måtte vi selv pille og dyppe i panden, der stod på bordet med meldyppelse. Naturligvis fik vi også grønnskålsuppe, kogt på fårekød og med masser af gulerødder i. Eftermiddagskaffe med mellemmad fik vi ofte i marken ca. kl. 16. Aftens-

mad ca. kl. 20, næsten altid med saltet fårekød, stuede hvidkål o. l. Der stod altid en kande øl i bænkehjørnet, men det var gerne så surt, at vi ikke kunne drikke det.

Mange unge, som læser dette, vil måske tro, at jeg har overdrevet. Men det er akkurat, som det gik for sig på en gård i 1908-1909, hvor man ikke rigtig ville være med i tidens fremskridt, som rigtig satte ind lige efter århundred-skiftet.

Løgstør Grunde og Frederik d. 7.s Kanal

Af N. H. Lindhard.

I Snorres »Heimskringla« fortælles om den norske konge Harald Hårderåde, at han var på et plyndringstogt til Limfjorden med nogle få skibe. Da hans spejdere rapporterede, at kong Svend (Estridsen) nærmede sig med en flåde, reddede Harald sig ved om natten at slæbe skibene over et smalt »eid«, en lav landtange, og stikke af mod Norge. For hundrede år siden blev det ivrigt diskuteret, hvor dette eid lå, og professor Japetus Steenstrup udgav et lille skrift »Harald Haarderaades Tog til Limfjorden og Limfjordens Tilstand i det 11. Aarhundrede« 1875, hvor han forsøgte at påvise, at eidet var Løgstør Grunde.

Hvis han havde ret, kan vi altså følge grundene over 900 år tilbage.

Alle ældre beretninger om Limfjorden og de vestlimfjordske købstæder kommer tilbage til Løgstør Grunde som en af årsagerne til deres trængsler, fordi de fik en meget stor del af deres forsyninger ad søvejen, og en rejsefører fra 1671, der har en liste over byerne og hvad de er kendt for, nævner ud for Løgstør det ene ord: Grunde.

Løgstør Grunde er en stor sandbarre, som i århundreder har ligget umiddelbart vest for Løgstør som en spærring for sejladsen på Limfjorden. Da den består af finkornet sand, er den udsat for stadige ændringer som følge af vind og strøm.

Grundene betød ikke blot en hindring for sejladsen, men delte i virkeligheden fjorden i to halvdele med meget forskellige naturforhold. Den østlige del, der er forholdsvis smal, lignede mest en østkystfjord med ret højt saltindhold, der i Nibe Bredning kunne variere efter vindens retning fra 8 til 24 promille, altså helt op til Kattegats saltholdighed. Vest for Løgstør bestod fjorden af en række større eller mindre bredninger med et temmelig konstant saltindhold på ca. 6 promille, altså et brakvandsindhav. Disse forhold satte også deres præg på fiskebestanden, og betegnende er en skrivelse, som

Udsnit af P. Schoustruphs kort over vestlimfjorden fra 1741.

Grundene er meget tydeligt markeret.

(Nat. Mus. fot.)

Nibefiskerne afleverede til Limfjordskommissionen i 1736, her citeret efter Holger Rasmussen: »Limfjordsfiskeriet«:

»Løgstørs grunde gør ligesom skel imellem 2 fjorde, thi derpå falder et meget grundt vand, og derfor ikke kan flyde uden små fartøjer med nogen ladning over dem og til Tisted og de andre købstæder der oven for beliggende. Vel kaldes det tilsammen Limfjorden fra Hals tønder og langs op igennem landet forbi Lemvig til Harboøre, men fjorden vesten for Løgstørs grunde er snart som et hav at regne imod fjorden østen for grunden og ud til Hals, formedelst det hule og dybe vand overalt, så der ikke nogetsteds i særdeleshed er at kaldes Kongens sejldyb således som østen og neden for grunden til Hals, hvor fjorden ikkun falder ganske smal. Og deres fiskeri både af ål og sild vesten for Løgstørs grunde er snart ikke lig det fiskeri, der falder her neden og østen for, thi der fiskes aldrig een ål her i Nørlå eller såkaldet Nibe fjord af den art og natur som vesten for Løgstør i bredningen. Vores almindelige og meste sildefiskeri, som kaldes

fuld sild, er ikke heller af den art og natur, de sild er af, som fiskes der oppe i fornævnte bredning med deres sildevodder, ikke heller gives på de tider, her fiskes sild«.

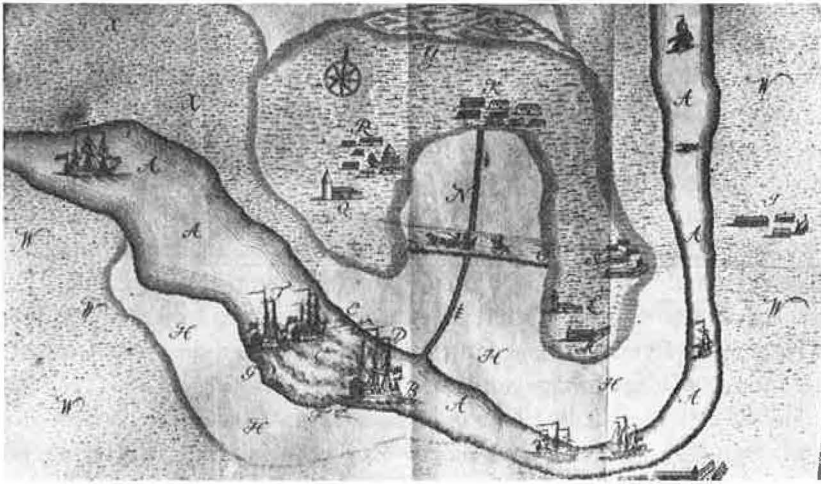
Østpå var den dominerende fisk silden, »Nibesild« eller »Aalborgsild«, mens man vest for Løgstør mest fiskede ål og »gråfisk«, en fællesbetegnelse for en række ferskvands- og brakvandsarter med Helt i spidsen. Selv bådene, specielt kågene, kunne deles op i en vestlig og en østlig type.

Disse naturforhold ændrede sig afgørende i 1825, da vesterhavet gennembrød Aggertangen og gjorde hele fjorden mere saltholdig, men for sejladsen danner grundene stadig skel. Farvandsafmærkningen, der er delt i en bagbords- og styrbordsside i forhold til den, der er for indadgående, skifter ved Løgstør Grundes lysbøje, så man altså er for indadgående fra begge sider af fjorden.

I 1637 fandt Chr. 4 forholdene så dårlige, at han bad rigsråd Jørgen Urne indkalde til møde om sagen:

«. . . eftersom hans kongl. Majt. kommer udi Forfaring, at den Grund ved Løgstør er menige Landsens Indbyggere, som oven Løgstør grænser, samt den søfarende, som den Egn søger sin Næring og Traficke, til mærkelig Skade og Afbræk, Thi beder og naadigst befaler Hans Ko. Ma. mig, at jeg menige Stænder paa Limfjord boendes oven Løgstør Grunde, baade Adel, Gejstligheden, Borgere og Bønder, sammen lader kalde og samtlige og særdeles deres Betænkende forhøre, hvorledes de formener, forskrevne Grunde bekvemmelig og bedst kan afskaffes, og en Sejldyb der igennem bekomme, saa et Skib paa 80, 100 eller mere Læster derigennem ulosset kunde løbe, saa og hvad enhver dertil vil kontribuere, om det til Veje kan bringes«

Mødet fandt sted i Viborg den 24. januar 1637 og svaret blev efter en indledning: ». . . saa er vi da til benævnte Tid underdanigste mødt og os med hverandre saaledes forenet, gerne dertil af vores Formue at ville kontribuere med de andre Stænder, om 1) en kvalificerte Person kan findes, som sig samme værk forstandeligen ville paatage, og han 2) nøjagtiglig assecu(re)rer Stænderne, at det dermed skal have Bestand, og at 3) den søfarende Mand, som saaledes til os indkommer, ikke ved nogen Købsteds Frihed formenes at sælge med de

Skitse fra Danske Magazin, 1760.

A er Limfjorden. C. er Løgstør Grunde eller »Skiden«. N er Bygholms Vejle.
U er Løgstør By. S. er Aggersborg. Ø er Lemvig Fjord.

gejstlige, som bor paa forskrevne Limfjord, begærendes denne vor underdanigste Erklæring i det bedste maatte optages.«

Der kom dog ikke noget ud af mødet, og et nyt møde 1647 endte lige så negativt.

Det har sikkert heller ikke gavnet forhandlingerne, at alle forslag til at fjerne hindringen blev mødt med massiv modstand af Aalborgs handelsstand, der jo havde et vældigt forspring for de vestlige limfjordsbyer i den lette adgang til Kattegat og videre til havet, mens varer til og fra de andre købstæder blev forsinkede og meget dyrere, fordi de skulle omlades.

I Villads Christensens bog »Nykjøbing paa Mors 1299-1899« side 118 beskrives det sådan:

». . Vest paa var der i tidligere Tider ingen Udgang fra Fjorden at søge, og øst paa laa som en spærrende Bom de berygtede Grunde mellem Aggersborg og Løgstør. Talrige Klagesuk og utallige Forbandelser har disse Grunde aflokket de Nykjøbing Skibsredere og Sømænd. Det var umuligt, selv for de smaa Fartøjer, der kunde løbe ind i Nykjøbings Havn, at gaa lastede over disse Grunde. Naar Skibet

kom dertil, maatte Ladningen udlosses for at lægtes over Grunden i Pramme, det tomme Skib blev saa slæbt over og Ladningen indtaget paany. Man forstaar, hvilken Tidsspilde, Ulejlighed og Bekostning al denne Omstændelighed maatte give Anledning til; i stærk Blæst turde man slet ikke nærme sig Grunden af Frygt for Stranding, og mange Dage blev spildte med at vente paa stille Vejr. Hertil kom, at Lægtningen over Grundene var bortforpagtet til en Entreprenør, der havde Eneret paa at besørge dette Arbejde, og at det ved kgl. Resolution af 26. April 1690 var forbudt Borgerskabet i Limfjordsbyerne at besørge Lægtningen ved egne Pramme. I de saa jævnlige Klager over Byens Tilbagegang og Armod danner da ogsaa Løgstør Grunde et stadigt tilbagevendende Omkvæd.«

I Hald Lens regnskaber kan man årligt fra 1610 finde afgifter for omladning af kongens skattekorn. Her er måske en forklaring på kongens iver for at få gravet en sejlrende!

Almindeligvis regnede man med, at et fartøj, der lastede o. 400 tøn-der (18-20 læster eller knap 40 registertons), måtte af med 30 rdl. for at slippe forbi. I 1760 blev det oplyst, at der hvert år blev fragtet over 6000 læster varer frem eller tilbage over grundene, så det har ikke været småpenge, der gik ud af købstæderne.

Landets første søkortdirektør Jens Sørensen rejste på fjorden i 1694 og 95 for at foretage opmålinger til brug for korttegningen. I hans dagbog for slutningen af maj 1694 finder vi antagelig den første nøjagtige beskrivelse af grundens tilstand: »Foer med en Lods fra Lykstør ud paa Bredingen. Renden did ud strækker sig V5S, $\frac{1}{4}$ M. til Prikkerne, som staar paa det grundeste. Iml. Lykstør og Grunden er dybt 5 a 4 Fv. i Renden, og bred over 100 Fv., gaar alt smal til udad, 6 a 5 Fv.; paa Grunden er ikkun 6-7-8 Fod og 7-6-5-4 $\frac{1}{2}$ -4-3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{4}$ -4-4 $\frac{1}{2}$ -5 Fod . . .« Det vil altså sige, at i 1694 var der ikke mere end 1 m vand over grunden.

Fiskeriet, som var Løgstørs eksistensgrundlag, var gået meget tilbage, og forklaringen ses bl. a. i en indberetning til regeringen fra herredsfoged Jens Toftebjerg 21.10.1735:

»Fiskeriet som i forrige Tider har været Byens Opkomst, har som meldt ganske aftaget. Aarsagen dertil har været Overskyllelse af Sand og Grunder . . . og som Byen ligger ved Limfjorden og er ganske bekvem til Seilatz, saa haver da Indvaanerne paa nogle Aar lagt

sig derefter selv med Jagter og Baade at føre Vare fra et til et andet Sted i Limfjorden . . .

Fartøjernes Drægtighed, som saaledes ankommer, er ej mere end 3-4 til 600 Tdr., saasom Grundene imellem Aalborg og Løgstør taaler ikke større Fartøjer end de, der stikke udi dybeste 7-8 Fod«.

I »Danske og Norske Magazin« for 1760 findes en beretning om en undersøgelse af grundene, foranstaltet af thistedborgmesteren Enevold Bjerregaard i 1720'erne. Sandvandringen blev iagttaget gennem længere tid, fordi han havde mistanke til, at det kom fra Bygholm Vejle nord for grundene.

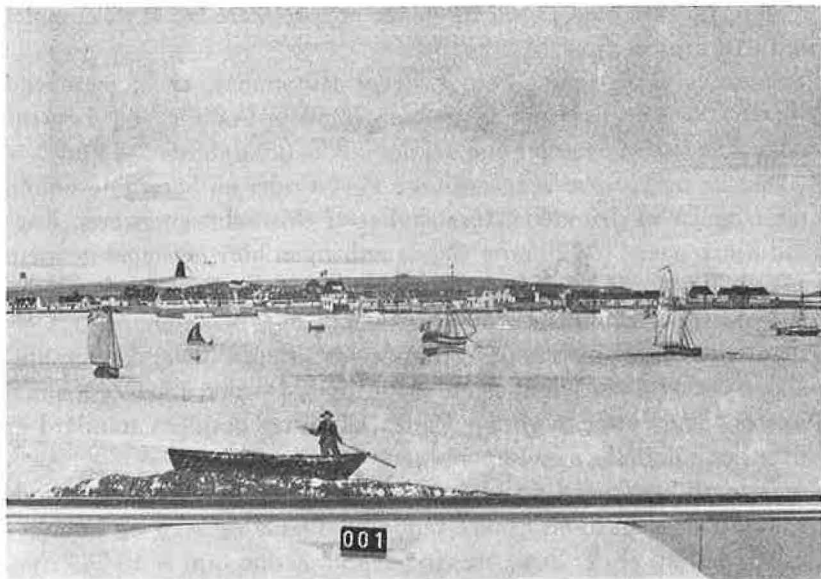
For at illustrere sin beretning havde forfatteren (overskipper Stavanger fra Holmen) tegnet en skitse over fjorden med centrum i Løgstør Grunde og Bygholm Vejle. Selv efter datidens standard er skitsen ualmindelig misvisende:

Forfatteren beregner i artiklen, hvilke udgifter der skulle være nødvendige for at sikre en gravet rende med pæle og sten og kommer til det resultat, at det kan gøres for den beskedne sum af 10.748 rigsdaler.

Da der kun var ca. 2¹/₂ fod vand over grundene, bevilgede regeringen en muddermaskine til at gøre et forsøg på at grave en rende, og efter nogle års arbejde kunne »Jydske Efterretninger« for 12. aug. 1768 skrive: »Fra Løgstør meldes til Publici Fornøelse, at det nu tegner sig til, at man der ey allene kan love sig, men nu ogsaa med første vist vente at nyde en betydelig Nytte og Gavn af Hans Kongl. Majestæts højpriselige Foranstaltning med Mudder-Machinen ved Løgstørs Grunde, da baade Arbeydet gaaer vel for sig, og det synes tillige at blive bestandigere der, end paa det Sted, hvor der i de forrige Aaringer var blevet muddret. Enhver maa glæde sig over dette nyttige Verkes Anleggelse, og ønske dets Istandbringelse, da der er ingen Tvivl om, at det jo baade er mueligt og giørligt, at bemeldte Grund kan igjen bringes udi god seybar Stand.«

Desværre var avisen for optimistisk, og da muddermaskinen oven i købet blev gjort ansvarlig for at sildefiskeriet svigtede, standsede arbejdet uden resultat i 1771.

En ny undersøgelse, foretaget af kommandør Lous, gav til resultat, at den eneste måde at få en holdbar rende på, var at grave den i det faste land langs stranden til Lendrup, men det ville efter beregnin-

Løgstør set fra færgeholmen ca. 1840. Gouache af R. H. Kruse.

De store pakhuse på havnen var til oplagring af varer, inden de blev fragtet videre vestpå over grundene. I forgrunden en af færgemændene, der venter på passagerer.

(Limfj.mus. fot.)

gerne koste 185.857 rigsdaler, og det veg regeringen tilbage for at ofre.

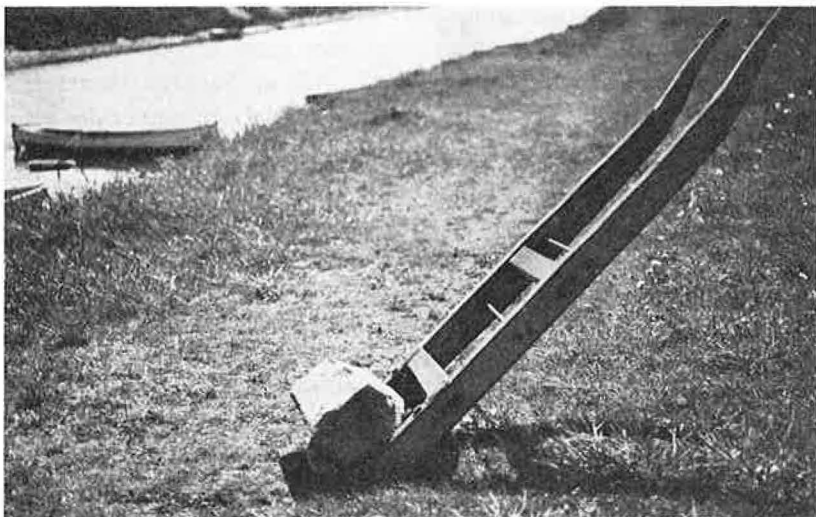
I stedet foreslog man at stationere flere lossepramme og ansætte en inspektør ved lægtningen, og stiftamtmand v. Osten, der havde fået til opgave at undersøge limfjordsbyernes stilling til projekterne, tilføjede for egen regning et forslag om at indføre de såkaldte »Russiske Kameler«, en slags flydedokke, som han mente ville egne sig fortræffeligt.

Imidlertid blev problemet løst af sig selv. Hvad muddermaskinen ikke havde kunnet magte på 10 år, ordnede naturen på een nat, nemlig natten mellem 28. og 29. marts 1775, da en storm flyttede hele barren flere hundrede meter østpå og pløjede en rende, så der overalt var mindst 6 fods dybde. Renden kunne dog kun besejles med lodsvejledning, og den første vejledning blev offentliggjort i »Jydske Efterretninger« 22. sept. 1775. Efter en indledning fort-

sætter beskrivelsen: »... indretted følgende Søe-Mærker, som kan tjene de Seylende til Underretning, der beseyle dette Farvand. 1) Naar man anduer de Løgstørske Grunde og Seyldyb Vester fra, og skal passere over dem, er det Nordre Løb det, som nu er det rette Seylløb, hvor de passere igiennem, som vil Øster paa. Paa den Nordre Hage i det Nordre Løb Vester fra er udlagt en Søe-Tønde, som er stor og kiendelig, paa 6 Fod Vand; denne søges i Øster paa Compasset. 2) Paa det Høye Land Synden for Agersunds Høy, paa Tholstrups Marker, vil man blive vaer 2de Land-Mærker staaendes; Det vestligste er et opreyst Mærke med en firekantet Tayle øverst paa det, 3 Alen i Qvadrat, som er hvid kalket. Det østligste forestiller en Pyramide, bred nede ved Jorden, og løber spids op til Toppen, er og hvid kalket, der oven paa er sat en Tønde paa sin Ende med Stagen tværs igiennem begge Bundene, som er tiæret; langs ned af Bakken, hvor de 2de Land-Mærker staae, er gravet en Dahl i Direction med begge Land-Mærkerne, hvilken Rende i Bakken presenterer sig hvid af den i Bakken kalkagtige Grund. Disse 2de Mærker staae en fornøden Distance fra hinanden, til strax at forestille, naar man er ude af Directions-Linien. Naar Søe-Tønden holdes i Øster, løber man den ey nærmere end paa 9 à 10 Fod Vand, hvorfra styres Synder over, indtil de 2de paa Land opsatte Mærker ere over eet; i denne Directionslinie kan seyles, indtil man har Tønden tværs fra sig i Norden, hvor ey med daglig Vande i denne Cours Styring haves mindre end halvsvvende Fod Vand, som er den dybeste Rende, og er med en jævn tiltagende Dybde vester efter, uden at frygte for nogle Banker.«

To år senere, 20. august 1777, blev Løgstør Lodseri oprettet. Afgiften var på 4 eller 5 skilling, alt efter om skibene var under eller over 4 fods dybgående. Lodserne må dog have haft stigende vanskeligheder, eftersom renden langsomt men sikkert sandede til igen. En turist, som 1795 ville foretage en lysttur på fjorden vestpå, fortæller: »Med en sagte Bør gik vi fremad. Vi kom til Løgstør. Vinden begyndte at blæse fra en anden Kant. Der rejste sig en Storm.

Farten i Liimfjorden har for de Søefarende og Handlende den Ubeqvemmelighed, at de ikke uden med fuldkommen god Bør og roligt Vejr kan komme Løgstør forbi. Fjorden kniber sig her ind til et smalt Sund, og et Sandrev, som aarligen strækker sig videre og vi-

Et af de primitive redskaber, der blev brugt ved kanalarbejdet. Trillebørens »hjul« er en trætromle, forstærket med jernbånd (Limfj.mus. fot.)

dere, og omsider vil endog tilstoppe den nu værende meget trange Rende gjør Løbet saare vanskeligt.« Han fortsætter med en beskrivelse af omladninger og økonomiske tab, men så kommer turisten op i ham: »Herligt er det at see en Storm fare over dette Sandrev. Her brydes Bølgerne i deres Fart, og under fraadende Skum staaer hele Grunden.«

Omkring år 1800 var renden stort set igen forsvundet. Et nyt forslag om en kanal i det faste land blev skrinlagt, fordi summen nu var steget til 300.000 rdl.

Lægtningen fortsatte altså hele første halvdel af 1800-tallet, og der er opbevaret en takst og regulativ for lægtning af skibe over Løgstør Grunde, dateret 17. september 1825. Eneretten var ifølge kgl. resolution overgivet til et privat interessentskab, og det var nøje bestemt, hvad de enkelte varer skulle koste, såvel sommer som vinter: I vintermånederne, 15. oktober - 14. april kostede en tønne rug 6 skilling, en tønne byg 2 sk. og en tønne havre 4 sk. I sommertiden 1 skilling mindre pr. tønne. Hvis det blev stormvejr efter at lægtningen var begyndt, så prammene måtte flygte til deres ankerplads, havde lægte-

selskabet ret til at opkræve 2 rdl. pr. etmål (24 timer) indtil lægtingen kunne fortsættes. Lægteskipperne skulle altid have tabellen med, og der var strenge straffe for overtrædelse: Første gang 10 rdl. til fattigkassen og anden gang fortabelse af lægteretten.

I 1843 havde toldinspektør Barfred i Frederikshavn fået en idé. Han havde konstrueret et nyt apparat, der skulle være i stand til at lave en rende igennem grundene. Apparatet var en stor jernharve med 182 tænder, og bag efter den blev hængt en skraber af egetræ, og hele historien skulle trækkes frem og tilbage af et dampskib. Regeringen, der øjnede en chance for at slippe billigere, fik prøvet opfindelsen, men efter to måneders anstrengelser havde harven fjernet 3-4 tommer, og strømmen udjævnedes snart fordybningen.

Grundene gav også anledning til bekymringer af en anden art. Under treårskrigen 1848-50, da Slesvig-Holstenerne truede med at trække op igennem Jylland, modtog Løgstør en skrivelse d. 22. maj 1849 fra Viborg Stiftamt, hvor man udbad sig ufortøvet svar på følgende spørgsmål:

»Er der noget sted i nærheden af Løgstør, hvor han med vogn kan køre over Limfjorden, eller hvor en mand til hest kan ride over samme — bedes ved mål opgivet.

Hvor bred er renden i alenmål, hvor man i almindelighed kører til den lille færgelholm noget øst for Løgstør og sætter over til Aggersborg.

Antages det, at der på nogen af disse punkter i hurtighed kan slås en bro ved hjælp af det tømmer, som forefindes i Løgstør og Nibe?« Svaret er desværre ikke til at opspore, men stiftamtets frygt for, at fjenden skulle kunne passere tværs over fjorden på trods af, at skibe og tømmer blev fragtet til nordsiden, var ikke ubegrundet. Omkring 1850 kunne man ved østlige vinde vade tværs over fjorden uden at behøve at svømme.

Til den nævnte færgelholm gik en færge fra Løgstør over sejlrenden. Passagererne kunne derfra køre til Aggersborg. Denne færge var en hård konkurrent til Aggersundfærgen, hvad man kan se af en indberetning om trafikken fra 1833. Ved Løgstør overførtes 2593 personer, ved Aggersund 2092. Derimod var færgekapaciteten sådan, at praktisk taget alt kvæg og større gods blev overført ved Aggersund.

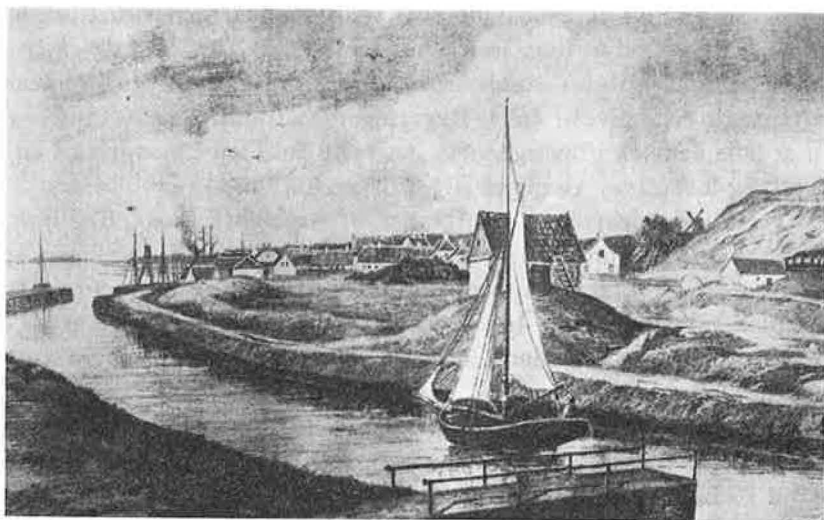
Generalpostdirektoratet havde 10. august 1833 anmodet stiftamtet i Aalborg om en betænkning over, hvordan overfartsforholdene ved Hadsund, Løgstør, Hvalpsund og Aggersund bedst kunne ordnes og de forefundne mangler rettes. For Løgstørs vedkommende indberettede amtet: Overfarten indskrænker sig til personer og små pakker og besørgeres med en liden båd og dito kåg med een, højst to mand. Ind- og udskibningen foregår fra en liden havn, færgemanden selv har indrettet på en meget hensigtsmæssig måde tæt ved sin bopæl, der er fartøjerne beskyttet mod en hvilken som helst vind. Mellem sejldybet og Aggersborggaard, 30 fv. fra dybet, ligger en liden holm, hvorpå er opført en staldbygning til brug for bønderne og de rejsende, medens de tager ophold i Løgstør. Signaliseringen fra denne holm foregår ved at de rejsende ved råb tilkendegive deres ankomst. Fra sejldybet til Aggersborggaard er grunden fast, ca. $\frac{1}{2}$ à $\frac{3}{4}$ al. vand, så der kan passeres med tryghed indtil holmen, men derfra og til dybet er der mere fare, især i mørket, da der let kan køres ud i dybet. Efter at alle omstændigheder ere tagne i betragtning, er det befunden, at dette færgested fortjener fortrinlig opmærksomhed . . .

For at bringe forholdene i orden blev det foreslået, at der blev anskaffet en færge af samme model som de nye, der var anskaffet ved Aalborg, samt at færgelejerne blev udvidet, så der kunne indskibes og udskibes uden at spænde fra. Endelig en dæmning, eller vase, anlagt fra holmen over til Aggersborggaard, »12 alen bred og så høj, at is og vand ikke kan overstryge den.«

Hvis disse ting blev bragt i stand, mente man, at færgestedet ved Aggersund ville »saa godt som bortfalde af sig selv, og enhver forbedring der blive overflødig.«

2. sept. 1842 kunne stiftamtmanden i Viborg indberette, at der indtil da var kørt 3313 $\frac{1}{2}$ td. sten på dæmningen. De var hentet på husmand Chr. Pedersens ejendom i Aggersborg og betalt med 18 rdl. 12 sk. Hele arbejdet havde kostet 760 rdl. 4 mk. 8 sk.

En stormflod 1839 beskadigede dæmningen så meget, at der måtte køres ekstra 2000 læs grus på. Samtidigt forsvandt færgemandens hus, som netop var genopført efter en stormflod i 1837. Selve holmen blev en trediedel mindre.

En jagt passerer drejebroen for østgående. Tegning af Milton Jensen 1883.

De øvrige forbedringer kom ikke længere end til papiret.

10. aug. 1871 indsendte Løgstørs kommunalbestyrelse et forslag om anlæg af en dæmning med pontonbro fra Løgstør til Aggersborg, da man anså færgeforsørene ved Aggersund for uforsvarlige. En ansøgning 8.4.1875 fra skibsfører S. Brøgger om færgeprivilegiet blev kraftigt imødegået fra kommunalbestyrelsen med henvisning til, at det ville virke hindrende for dæmningsplanerne. Samtidig blev en ny henvendelse afsendt fordi »De Rejsende paa Grund af Isdrift og Strømgang ofte maatte om ad Nørre Sundby.«

Trods flere henvendelser var der ved udgangen af 1880 intet svar kommet fra ministeriet, og planerne blev som bekendt ikke til noget. I tidens løb havde de utålmodige byer i den vestlige Limfjord på flere måder forsøgt at komme helt uden om grundene ved at etablere andre vandveje. Viborg prøvede først i 1740 og igen o. 1810 at få anlagt pramveje fra Hjarbæk Fjord for at trække handelen til sig, og i 1832 fik kongen overrakt et forslag fra borgmesteren i Randers om at forene Nørreå og Skalså og skabe en vandvej mellem Limfjorden og Randers Fjord. Disse forslag kom der dog ikke mere ud af.

Omkring midten af 1800-tallet var man stadig i den situation, at »Den danske Lods«, hvis anden udgave udkom 1850, havde en beskrivelse af Løgstør Grunde, som afveg meget lidt fra den, Jens Sørensen havde givet i 1694. Regeringen måtte altså bekvemme sig til at lade kanalen grave gennem det faste land fra Løgstør til Lenstrup, og loven blev vedtaget af rigsdagen 18.3.1856.

Det første projekt blev udarbejdet af ingeniørfirmaet Englisch, Hanssen og Walenn, men det blev stærkt kritiseret, især af ingeniør Carlsen fra Vandbygningsvæsenet. Det blev bl. a. fremhævet, at bredden var alt for lille. Ing. Carlsen fik derefter til opgave at forbedre projektet. Han udarbejdede et nyt forslag, som i alt væsentligt blev fulgt.

Kanalen fik følgende mål: Længde 13200 fod (ca. 4400 m), bredde i vandspejlet 75-90 fod, i bunden ca. 50 fod, dybde ved normal vandstand 10 fod. Ved hver side af kanalen er trækvej på 9 fods bredde. Hele projektet var anslået til at koste omkring 400.000 rdl., hvilket var mere end dobbelt så meget som det oprindelige forslag. Arbejdet var beregnet til at vare tre år. På grund af forsinkelser og ikke mindst den hårde kalkgrund, som gravningen foregik i, blev både pris og arbejdstid overskredet.

Af de anslåede 400.000 rdl. + overskridelsen på ca. 100.000 rdl. skulle staten betale de $\frac{2}{3}$, mens den sidste trediedel skulle fordeles på »de til Liimfjorden stødende Kjøbstæder og Landdistricter.« Fordelingen skete efter en detaljeret plan, hvor den sidste trediedel var delt op i 18 portioner.

Nær ved den østlige ende af kanalen blev bygget en jernsvingbro, som skulle føre over til kanalfogedboligen, der blev fuldført i 1863. Kanalfogeden, der samtidig var lodsformand, skulle føre tilsyn med kanalen og registreringen og opkrævning af kanalfgifterne for de gennemsejlende fartøjer.

Kanalfogedboligen er nu overtaget af Limfjordsmuseet.

Forbindelsen længere vestpå blev klaret af en trækfærge til brug for de landmænd, der havde jord uden for kanalen. For hver ende af kanalen blev indrettet ventebassiner til de skibe, som ikke umiddelbart kunne sejle igennem.

Arbejdet blev udført med håndkraft, og den opgravede jord fordelt på begge sider. Mulden kom på sydsiden, og kridtet blev kørt på

trillebør op på nordsiden og dannede de bakker, der ligger mellem kanalen og fjorden. Der var flere hundrede arbejdere, og størstedelen var hentet fra udlandet, især Tyskland. Det gik ikke for sig uden uroligheder til stor bekymring for det lokale politi. Ved en enkelt lejlighed gjorde arbejderne ligefrem oprør mod arbejdets leder, ingeniør Krøhnke. Han måtte tilkalde hjælp fra militæret i Aalborg, som sendte et kompagni i ilmarch for at berolige gemytterne.

Til behandling af de uundgåelige skader, som fulgte med arbejdet, opførte man et træhus på bakken syd for svingbroen, da byen ikke havde noget sygehus. Det midlertidige sygehus, der indeholdt »to gipsede Stuer«, eksisterede dog kun, indtil kanalen var gravet færdig. Det blev solgt til nedrivning i 1861.

Arbejdet foregik som ved lignende gravninger på landjorden. Ved hver ende af udgravningen blev en jordvold stående for at holde vandet ude, og nogle dampdrevne pumper, »vandsnegle«, sørgede for at fjerne nedbør og udsivende grundvand. Da den sidste adskillelse fra fjorden skulle fjernes, havde ingeniørerne til formålet konstrueret en improviseret, dampdrevet gravemaskine, og den 13. juli 1861 var man efter næsten fem års gravning klar til indvielsen.

Det var en begivenhed for hele landet, og det fremgår af et referat i »Aalborg Stiftstidende« fra 15. juli, at der var samlet ca. 8000 mennesker, hvad der svarer til godt fem gange Løgstørs daværende indbyggertal. Referatet fortsætter:

»Ifølge Meddelelser om Aabningshøitiden ankom Hs. M. Kongen og Gemalinde i Løverdags paa Dampskibet »Aalborg« til Canalens vestre Havn omtr. Kl. 11, hvor Hs. Maj. blev modtaget med Kanonsalut og ved Landstigningen hilstes af Amtmanden, Stiftamtmand Dahlstrøm, Anlægsentreprenøren, Civiling. Krøhnke, m. Fl., hvorefter Løgstør Sangforening med Accompagnement af 11te Bataillons Musikcorps, som i Anledning af Dagens Højtidelighed af Communalbestyrelsen var foranlediget derhen, afsang en Sang til Mel. »Kong Christian stod ved høien Mast«, hvorfor Hs. Maj. takkede. Derefter steg Kongen ombord og ledsagedes af Musikken og Sangforeningen til Løgstør.

Ved indseilingen igjennem Munden af Canalen salutedes Hs. Maj. med 27 Skud og Dampskibet gik sagte og med Musik og under

den forsamlede Mængdes Jubel og Hurraraab igjennem den af Entreprenuren med ca. 300 af alle Nationers Flag paa begge Sider festligt smykkede Canal indtil Dreiebroen, hvor en kort Standsning foregik imedens Broen dreiedes, ind i Canalens østre Havn, hvor Hs. Maj. med Gemalinde og Følge steg iland. Indenrigsmin. Monrad holdt her en Tale til Hs. Maj. og udbad sig, efter at Hs. Maj. nu saa høitideligt havde aabnet Canalen for den almindelige Færdsel, til Folkets Lyst og Ønske, at Hs. Maj. vilde hædre den med sit Navn. Derefter behagede det Hs. Majestæt med høi og kraftig Røst at tildele Canalen Navnet: »Frederik den Syvendes Canal«, som gjenlød under almindelig Jubel og Hurraraab.

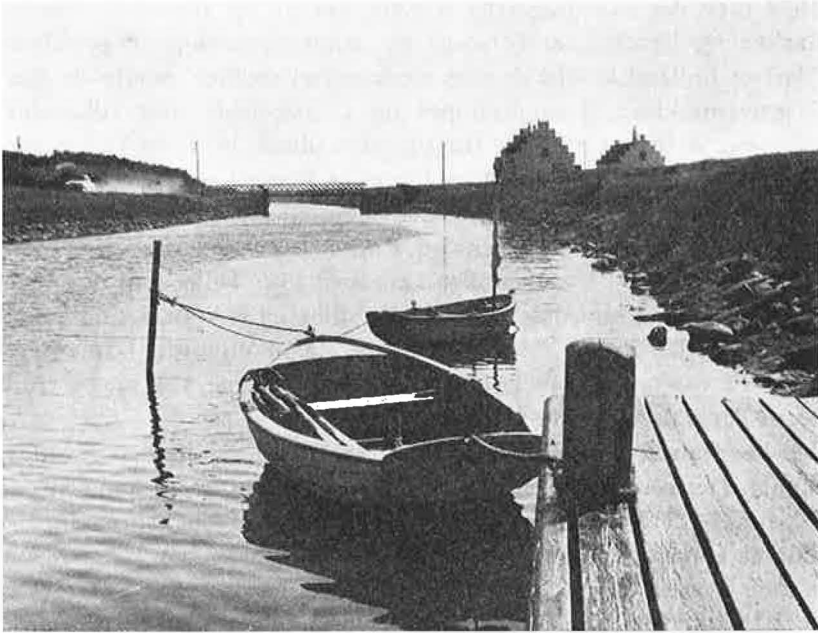
Derpaa lod Hs. Maj. sig paa et af Fiskericontrollens Fartøier, som begge vare beordrede til at møde, ledsage hen til Broen, hvor Hs. Maj. steg iland og besaae nærmere Dreiebroen og lod samme lukke op i sit Paasyn, hvorefter den af Indenrigsministeren dreiedes tilbage. Hs. Maj. steg derefter ombord i Dampskibet, som dampede under Musik og Kanonsalut ned til Landgangsbroen ud for Hotel »Liimfjorden«, hvor Hs. Maj. og Gemalinde modtoges af Byens Communalbestyrelse, Damer og Fremmede.«

På hotellet modtog kongen en mængde deputationer fra limfjordsbyerne og landsognene og var senere hædersgæst ved festmåltidet:

»Den muntreste Stemning herskede og det behagede Hs. Maj. at udtale det Ønske, at Liimfjorden blev forbunden to Steder med den nordlige Deel af Landet; det vilde nemlig skee ved Aalborg, og hvis Gud vilde skjænke Ham Tid og Styrke, var det hans Haab og Bestræbelse, at det ogsaa skulde skee ved Løgstør, hvortil nu Begyndelsen saa godt var udført ved Canalanlægget, med Bro til den anden Fjordside.«

Denne plan blev som bekendt ikke til noget, men kanalens betydning viste sig hurtigt for byerne ved den vestlige Limfjord, selvom det nok har været en bitter pille at sluge, at samtidig med at flere hundrede års kamp endelig gav resultat, fratog den nye næringslov dem deres handelsmonopol.

For Løgstør var det ikke nogen god forretning på alle områder. De mange, der havde haft gode indtægter af at lægte skibene over eller fragte varer videre vestpå, mistede med eet deres næringsvej, og de handlende, der havde nydt godt af de søfarendes ventetider på op til

*Frederik den Syvendes Kanal med kanalfogedbolig, nu Limfjordsmuseet.
(Fot. Søren Christensen, Tollestrup).*

flere uger, måtte nu se skibene sejle forbi Løgstør, hvor de kun lagde ind, når de havde direkte ærinde til byen.

Derimod var det en god forretning for staten, der i de år, kanalen var i funktion, havde et gennemsnitligt overskud på 15-20.000 kr. om året.

År for år blev kanalen passeret af flere og flere skibe.

Det største antal skibe passerede i året 1898-99, hvor 2.923 sejlede gennem kanalen. Hvis vinden var gunstig, gik skibene igennem ved egen kraft, men ellers kunne man leje heste til at trække sig igennem. Allerede o. 1880 kom de første henvendelser til regeringen om at undersøge muligheden for at grave en dybere rende direkte gennem grundene for at tillade mere dybtgående skibe at sejle på Limfjorden, og gravemateriellet var nu forbedret så meget, at der skulle være gode chancer for et godt resultat.

1898 blev det overdraget til firmaet Saabye og Johansen, (senere Saabye og Lerche), at foretage en gennemgravning af grundene. Med et hollandsk selskab som underentreprenører mødte de med 2 gravemaskiner, 1 sandpumper og 2 slæbebåde med tilhørende pramme. Arbejdet gik ikke for sig uden uheld, bl. a. sank et af fartøjerne »Codan«, men det blev hævet af firmaet selv.

1901 var arbejdet afsluttet, og det bevirkede straks et kraftigt fald i antallet af skibe gennem kanalen. Endnu 1899-1900 passerede 2.491 skibe, men 1901-02 var antallet sunket til 138. Tallet steg dog igen, men nu var det hovedsageligt mindre skibe og fiskerbåde, og kanalvirksomheden kunne ikke mere svare sig økonomisk. I finansåret 1911-12 var udgifterne 17.000 kr. og indtægterne 325 kr. på trods af, at der passerede 630 fartøjer.

I 1913 fremsattes forslag til lov om lukning af Frederik den Syvendes Kanal. Det blev vedtaget, og det sidste skib passerede kanalen den 22. juni 1913. Det var fiskerbåden A 2509 ført af Chr. Sørensen.

For at forhindre tilsanding, da man ikke vidste, om kanalen evt. kunne komme i brug igen, blev der bygget en dæmning i vestenden og på midten en anden dæmning til erstatning for den nedlagte trækfærge. I 1935 lykkedes det dog fiskerne i Lendrup at formå staten til at erstatte den østligste dæmning med en bro, så det blev muligt at sejle på kanalen fra Løgstør til Lendrup fiskerleje.

Kanalen gik nu en roligere tilværelse i møde. Det østlige bassin har været benyttet som oplagsplads og havn for vandbygningsvæsenets uddybningsfartøjer, da den kunstige rende til stadighed må holdes oprenset. Så sent som i vinteren 1959/60 lod naturen høre fra sig med en kraftig vinterstorm, der lukkede sejlrenden i 3 uger på grund af tilsanding.

I et forsøg på at forøge strømmen i renden og dermed den selvrensende virkning, har vandbygningsvæsenet pumpet det oprensede sand op til en kunstig ø syd for sejlrenden. Øen kaldes Friggøen efter sandsugeren Frigg og bliver meget besøgt i sommertiden af sejlere og andre, som bader og nyder solen.

I 1958 indledtes et storstilet eksperiment med at indrette den vestligste del af kanalen til ørreddamme på grund af den lette adgang til at pumpe saltvand igennem. Et forsøg havde vist, at ørreder voksede hurtigere i saltvand. Det var kun nødvendigt at sætte skillevægge op

i kanalen, så var bassinerne færdige. Eksperimentet holdt op efter få års forløb, og er det hidtil sidste forsøg på at udnytte kanalen økonomisk.

Frederik den Syvendes Kanal ligger nu hen som en fredet idyl. På kysten udenfor udfolder der sig et rigt fugleliv, og kanalens havneområde bliver flittigt benyttet sommeren igennem af fremmede og hjemlige sejlere.

I den tidligere kanalfogedbolig har Limfjordsmuseet boet siden 1964. Som specialmuseum for fjordens søfart og fiskeri har det fået den finest tænkelige beliggenhed midt i et landskab, der selv er museum.

Højskole og Andelsmejeri

(En epoke i Østhimmerland)

Af C. O. Vedsted.

Når Østhimmerland — og måske med nogen ret — i kirkelig henseende er blevet kaldt »De dødes rige«, og det nok må erkendes, at brede åndelige vækkelser i forhold til mange andre egne ikke har sat sig væsentlige spor i landsdelen, så må det dog bemærkes, at Baptistmenigheden fra omkring år 1850 med sin begyndelse og vækst ud fra Gunderup sogn skabte en ikke ringe vækkelse i Østhimmerland, der også i dag spores i en forholdsvis stor menighed, ligesom andre kirkelige retninger har deres omend små samfund i landsdelen.

Derimod må det erkendes, at den politiske interesse og i særdeleshed det folkelige oplysningsarbejde har haft levende og betydelig tilslutning blandt den østhimmerlandske befolkning. Det gav sig blandt andet udslag i og fik næring ved oprettelsen af 3 højskoler i sidste halvdel af forrige århundrede: Den bjørnbakske i Fjellerad, den grundtvigsk prægede i Bælum og den baptistiske i Gistrup. De er alle tre i dag nedlagt. Bælum højskole er dog omdannet til en meget søgt og anerkendt ungdomsskole.

Årsagerne til, at disse højskoler ikke har kunnet bevares, er forskellige, og nogle vil nok mene, at det hovedsagelig skyldes, at de har manglet den baggrund, som den kirkelige vækkelse har givet nogle højskoler.

Højskolen i Fjellerad

blev oprettet som aktieselskab i 1866 af »Østhimmerlands Bondevenner«, som var en lokal kreds af det i 1846 stiftede politiske parti »Bondevennernes Selskab«, der opstod hovedsagelig som følge af, at regeringen i 1845 under bondestandens kamp for ligeberettigelse med andre stænder havde udstedt et cirkulære, der forbød bønderne at samles til møder uden forud at have indhentet politimesterens tilladelse.

Fjellerad Højskole ca. 1866.

Fot. Ukendt.

Partiet var datidens mest revolutionære opposition. Det havde en række programpunkter, såsom bondestandens frigørelse og ligeberettigelse, forbedring af indsiddernes og husmændenes kår, en bedre folkeoplysning samt lige og almindelig valgret til rigsdags- og kommunevalg, og partiets kamp herfor blev af stor betydning for den demokratiske udvikling i vort land.

Det fortjener at mindes i stor taknemlighed, at en så lille kreds som »Østhimmerlands Bondevenner« i disse kampår også havde åndelige og økonomiske kræfter til at rejse en højskole for derigennem at bringe oplysning og rejsning til bondestand og småkårsfolk.

Til forstander for skolen blev antaget den kendte skolemand, folketaler og bondeven *Thomas Bjørnbak*. Han var netop af politiske grunde i 1866 af Hjørring amts skoleråd afskediget fra sin stilling som forstander for en i 1855 af ham selv oprettet højskole i Smidstrup ved Hjørring, hvor han samtidig var folkeskolelærer. Fra 1860 overtog amtet højskolen, ansatte Bjørnbak som pensionsberettiget forstander samtidig med, at han forlod børneskolen.

Thomas Bjørnbak.

Thomas Bjørnbak, såvel som hans broder Lars Bjørnbak, højskoleforstander og redaktør i Viby ved Aarhus, var begge betydelige førere for Bondevennerne i den politiske kamp, ligesom de var det for deres skoleform indenfor højskolen.

Den bjørnbakske højskole, hvoraf Thomas Bjørnbak som nævnt oprettede den første i 1855, og hvoraf der blev oprettet 6 i Jylland, repræsenterede i forhold til den grundtvigske højskole, oprettet i 1844, en særlig skoleform. Den grundtvigske havde vækkelsen, udvikling af personlighedslivet sammen med oplysning som mål, medens den bjørnbakske blev betegnet som det

nyttige, rettighedernes og oplysningens ensidige talsmænd, der i en oplyst bondestand så værn og egnethed for det demokratiske selvstyre. »Kundskab er magt, uvidenhed trældom« var denne skoleforms motto. Dette motto står da også på den mindsten, som »taknemlige elever og venner rejste i 1891 for folkevennen, højskoleforstander Thomas Bjørnbak, født 1819, død 1889«. Desværre er denne mindsten i Fjellerad flere gange blevet flyttet af amtsvejevæsenet og med liden respekt, så den i dag står afsides og upåagtet hen.

Den samme kreds rejste i øvrigt omkring 20. juni 1888 i Lundby Krat sammen med andre jydskede mænd en pragtfuld granitsten med et smukt relief af kronprins Frederik (Fr. d. 6) forsynet med Rewentlows, Bernstorffs og Colbjørnsens navne — en af de få mindsten i landet til minde om stavnsbåndets løsning den 20. juni 1788.

I kampen mellem de to skoleformer blev latterliggørelsen også nu og da taget i brug. Da således møntforandringen ved lov af 1873 bevirkede fremkomsten af 5-øren, hvis værdi i forhold til dens stør-

relse er ringe, blev den straks døbt »En bjørnbakker« — en betegnelse man endnu kan høre i Nord- og Østjylland.

Thomas Bjørnbak var forstander for Fjellerad højskole fra dens oprettelse i 1866 til 1879, da han trak sig tilbage fra skolegerningen og bosatte sig i Aalborg, hvor han døde i 1889.

Han efterfulgtes som forstander af sin søn P. K. Bjørnbak, der ledede skolen fra 1879 til 1891. Elevtallet var efterhånden dalet meget stærkt, og P. K. Bjørnbak opgav sin stilling som forstander og fik lærerembede i folkeskolen. Fjellerad højskole bestod til 1908, og blev ledet af skiftende forstandere og lærere, der talte så ansete skolefolk som den senere

skoleleder og borgmester i Brønderslev Markus Hansen, senere børnehjemsforstander Hansen, Karise og skolens sidste forstander sergent A. Sievert.

Mindesten for Thomas Bjørnbak.

Fot. Johs. E. Tang Kristensen.

Det er forlængst erkendt, at den bjørnbakske skoleform fik indflydelse også på andre højskolars skoleskema. Der blev nu lagt mere vægt på de almene, praktiske skolefærdigheder, som mange af dattidens elever særlig trængte til. Det er også erkendt, at der fra de bjørnbakske skoler er udgået ikke få mænd, der siden i det offentlige arbejde har gjort en betydningsfuld indsats i det folkelige selvstyres tjeneste. Det var da også denne bjørnbakske skoles elever, der sad som mænd på mange af Fjelleradegnens landbrug, og det var dem, der var foregangsmænd i andelsbevægelsen og forudsætningen for, at man her kunne starte det første andelsmejeri i de nordjydske amter.

Fjellerad og omegns andelsmejeri

blev stiftet omkring 13. april 1886 og nedlagt i 1966 under dets senere navn »Damgaard«.

Ikke mindst begyndelsen til denne 80 årige epoke er bemærkelsesværdig. Det var som nævnt det første andelsmejeri i Aalborg, Hjørring og Thisted amter, og der fandtes da kun ca. 50 i hele landet, (medens det største antal, nemlig 1.404, fandtes i 1935). De nævnte 50 mejerier var alle oprettet i treåret 1882—85 med det første, Hjedding, som mønster. Det er nu 3-4 slægtled siden, og det som var forudsætningen og typisk for dette samvirke, kan nok fortjene at mindes.

Som bekendt kunne man i begyndelsen af det 19. århundrede her i landet ikke altid smørføde sig selv, men måtte til tider indføre smør til hæren blandt andet fra Holland. I 1830—40 udvikledes på herregårdene nogen mejeridrift, oftest forestået af indvandrede holstenere og hollændere. Efterhånden kom også bøndergårdene med, og i 1863 oprettedes det første fællesmejeri (privatmejeri) i Marslev på Fyn. Teknikken i denne mejeridrift var, at sødmælken blev hensat til flødeafsætning i lave fade på hylder under loftet i alkove- og opholdsstuen.

Det var et stort fremskridt for kvalitet og flødeafsætning, da mælken senere blev hensat i kælderrum og med afkøling og efter henstand håndskummet med skummeske.

Først da centrifugen blev konstrueret i en praktisk anvendelig form i 1878, skete der en revolution i mejeridriften. Den kendte mejeribestyrer og højskoleforstander Kr. Kristensen Tange (1864—1956) har givet en levende skildring af denne »lille men betydelige del af den danske kulturhistorie« i sin erindringsbog: *Fra skummeske til centrifuge*.

Det blev nu muligt maskinelt at udvinde det fulde fedtudbytte af mælken »en industrialisering af mejeribruget«, og det kunne gøres med samme udbytte, hvad enten mælken kom fra herregården eller husmandsbruget. Man kunne sammenkøre mælken fra spredte landbrug, veje bønderbrugenes og herregårdenes mælk i samme kar, fremstille en bedre smør- og ostekvalitet, behandle den med større og ligeligt udbytte.

Mejeriet »Damgaard«, opført 1914.

Fot. H. Tønnies.

De tekniske betingelser for en udvikling af malkekvægholdet og samarbejdet i et andelsmejeri var dermed skabt. Tilbage stod nu at skabe samarbejde herom i praksis med ligeret for alle brugstørrelser. Tiåret 1880—90 var på næsten alle områder en omvæltnings- og kamptid for bondestanden. Andelsbevægelsen var en af dens frugter. Man har lagt forskellig vægt på, hvad der bar denne bevægelse frem, om det var de økonomiske forhold, fremkaldt af de trafikale muligheder, især åbningen af jernbanen fra vest til øst i Amerika, der bevirkede katastrofale fald i korn- og kvægpriserne, der animerede til en omlægning baseret på en forædlet produktion af smør, flæsk og æg, eller det skyldtes de stærke politiske kampår med en række provisorier, hvor de store jordbesiddere og embedsstanden med sin lille minoritet ville herske over det store flertal i arbejder- og bondestand. Endelig kunne det være en åndelig indsats, fremkaldt af den folkelige rejsning, oplysning, vækkelse, demokratisk følelse og idealisme, som folkehøjskolen gav sine elever ud over landet blandt bondestanden.

Men alle erkender, at det var samspillet mellem alle disse kræfter, der sammen med den tekniske udvikling skabte det ideelle samarbejde i andelsmejeridrift og andelsbevægelsen i det hele taget.

Som nævnt var det højskolens tidligere elever, der var foregangs-mænd og forudsætningen for, at Fjellerad andelsmejeri kunne startes i 1886 som det første i Nordjylland. Den førende i arbejdet for mejeriets oprettelse, hvis forberedelse begyndte i 1885, var den energiske og velbegavede gårdejer Gerhard Sørensen, »Landlyst«. Han blev i øvrigt også initiativtager og formand for det meget tidligt oprettede Fjellerad vandværk og et elektricitetsværk.

Som tegningsgrundlag for andelshaverne i mejeriet blev underskrevet en kontrakt, der senere blev mejeriets lov. Den bestemte, at mejeriet skulle omfatte Gunderup sogn og, at tegningen var bindende, når der var tegnet mindst 400 køer. Der blev tegnet følgende antal køer:

Vaarst	116
Fjellerad	180
Haals	94
Gunderup-Oppelstrup	90
I alt	480

Det følgende år blev endvidere beboerne i Flamsted optaget som andelshavere. I 1905 udtrådte beboerne i Vaarst og oprettede eget mejeri. Fjellerad andelsmejeri blev stiftet ved et møde på højskolen den 13. april 1886. Man vedtog de foran nævnte love, ligesom det vedtoges at optage et lån i Landbosparekassen på 10.000 kr. til 4½ pct. rente at afdrage på 10 år, der blev ansat som driftsperiode. Dette beløb var med maskiner og inventar mejeriets opførelsespris. Maskiner og inventar blev leveret af fabrikant I. P. Buaas, Aalborg.

Til formand for mejeriet valgtes før nævnte Gerhard Sørensen, og til kasserer valgtes J. Chr. Dahl, Fjelleradgaard. De bestred posterne hele perioden ud til 1896.

Mejeriet fik ved oprettelsen navnet »Enigheden«. Et par år efter var formanden blevet meget utilfreds med dette navn, for, som han sagde, er der noget vi ikke er, så er det enige. Året efter stod navnet »Damgaard« på mejeriets gavl, opkaldt efter en dam ved siden af mejeriet. Efter den første periodes udløb i 1896 blev gårdejer Niels

Bonderup i Vaarst valgt til formand og gårdejer Lars Skaarup i Haals til kasserer. Sidstnævnte var tillige fra 1904—08 formand for Aalborg amts Mejeriforening, og han blev senere forretningsfører for Jydsk Andels Foderstofforretning i Frederikshavn.

Af senere formænd kan nævnes gårdejer Jens Bonderup, Haals, murermester J. P. Sørensen, Gunderup, gårdejer Gregers Jensen, Oppelstrup, gårdejer Anders Rasmussen, Fjellerad, gårdejer Borreg. Pedersen, Haals, gårdejer Henry Justesen, Fjellerad, og gårdejer Sigurd Skaarup, Haals.

Som mejeriets kasserer har foruden de nævnte tillige gårdejer Marinus Dahl, Fjelleradgaard virket i en lang årrække. Desuden gårdejer Chr. Hovaldt, Haals, gårdejer Anders Rasmussen, Fjellerad, og til sidst gårdejer Aage Skaarup, Flamsted, gennem 25 år.

Det voldte i begyndelsen vanskeligheder at få kvalificerede mejeribestyrere. Det havde hidtil overvejende været kvinder, der som mejersker havde forestået mælkerierne. Ved dampmaskine-centrifugemejeriernes fremkomst måtte nødvendigvis mænd fra andre erhverv gå over til at forestå mejeridriften, da mejerskerne som regel var ukendt med maskindriften. Det blev anset for en god kvalifikation hos en ansøger til pladsen som mejeribestyrer, at vedkommende f. eks. var fodermester eller forvalter på en større gård — eller blot gift med en mejerske. Ansøgenes antal var derfor ringe og uddannelsen til stillinger som mejeribestyrere meget beskedet.

Af mange grunde blev mejeribestyrerne da også kun kort tid i stillingerne — således også i Fjellerad i begyndelsen.

Mejeribestyrerne har her fra 1886 og til mejeriets ophør i 1966 været følgende: Møller i 1 måned, Thorndal i 3 måneder, Jens Nielsen i to år fra 1886—88, Reese i to år fra 1888—90, C. D. Sørensen i 4 år fra 1890—94, Niels Christoffersen i 7 år fra 1894—1901, Ølgaard Clausen i 10 år fra 1901—11, S. Simonsen i 16 år fra 1911 til sin død i 1927 og C. O. Vedsted i 39 år fra 1927 til mejeriets ophør i 1966.

De ved mejeriets start vedtagne love var typiske og et mønster for andelsdrift. Man havde fælles ansvar og udbytte i forhold til den leverede mælkemængde. Der skulle ikke betales kontante indskud, så stor eller lille producent kunne komme med, og man havde hver kun een stemme. Disse andelsprincipper forblev uændret gennem

de 80 år. Uden at der skete ændringer i princippet, blev selvfølgelig nogle paragraffer i lovene ændret efter tidens praktiske krav. Der stod således i paragraf 10: »Der må ikke fodres med kålrabi og højst daglig pr. ko under malkningsperioden med 1¹/₂ skæppe roer (turnips), hvoraf den halve skæppe — og ikke mer — kan erstattes med kartofler. For øvrigt har enhver andelshaver lov til at fodre, som han vil, dog har bestyrelsen ret til, hvis smørrets godhed måtte vinde derved, eller mejeriets tarv i det hele måtte fordre det, at forlange ændringer i fodringen«.

Fodringsforsøgene viste hurtigt, at man her tog grundigt fejl. Det var turnipsen, der skulle forbydes, og kålroen der skulle benyttes — og i større mængde. Derimod er der nok i dag mange mejerifolk, der vil mene, at sidste afsnit af nævnte paragraf fortjente at opretholdes. Afregningsmåden var dengang, at man betalte topnoteringen for smør for 28 pund sødmælk. Man var henvist til at afregne uden hensyn til mælkens fedtindhold, da man endnu ikke havde praktisk anvendelige fløde- eller fedtbestemmelsesmetoder til mejeribrug. Denne afregningsmåde kunne nok nu og da friste svage sjæle. Man havde derfor i mejeriets love et bødesystem for mælkeforfalskning. Det tjener egnens landbrugere til ære, at bødesystemet kun har været anvendt et par gange i mejeriets historie. Da docent N. J. Fjord havde konstrueret sit kontrolapparat, og i særdeleshed da ingeniør Berg konstruerede sit lactoskop for flødebestemmelse, blev ovennævnte afregningsmåde afløst af en flødeafregning — først efter en såkaldt differenceafregning — senere efter enheder. Det gjaldt også for mejeriet i Fjellerad.

I det gamle mejeri bestod beboelsen kun af nogle få værelser på loftet, beregnet for en ugift bestyrer. I 1894 blev det nødvendigt at opføre beboelse for en gift bestyrer, og en sådan blev opført overfor mejeriet.

Det blev efterhånden nødvendigt med en fornyelse og udvidelse af mejeriet, og i 1914 vedtoges — dog ikke uden modstand — at opføre et helt nyt mejeri på en anden plads i byen, hvor det nu ligger. Man solgte samtidig det gamle mejeri, som nu er indrettet til bryggeri.

Det nye mejeri fik megen berømmelse for såvel sin byggestil som sin maskinpark. Det blev banebrydende som model for mange mejerier, og det fik en meget rosende omtale med billedreportage i

fagskriftet »Mælkeritidende«. Arkitekt Skødt, Hobro, og Buaas, Aalborg, ved dets direktør Olsen stod for opførelsen. Direktør Olsen udtalte senere: »Her fik jeg mit gennembrud« — med de mange om- og nybygninger til lignende mejerier, der fulgte.

Siden er der sket en fornyelse af maskinparken i takt med udviklingen. Det kan således nævnes, at man allerede i 1930 som det første mejeri i Østhimmerland anskaffede et syrningsanlæg for skummetmælk.

Som nævnt startede mejeriet med ca. 500 køer og ca. $\frac{3}{4}$ mill. kg mælk, men mælkemængden har — bortset fra årene under de to verdenskrige — været jævnt stigende.

Ved århundredskiftet var man oppe på 2.5 mill. kg mælk, og ved mejeriets ophør i 1966 var man på 7.0 mill. kg. Stigningen skyldtes i nogen grad, at der i de sidste 20 år skete en tilgang af nye andels-havere blandt andet ved nedlæggelsen af Skovstrup mejeri.

I de senere år er sammenlægning af mejerier blevet aktuelt. Det gælder også i Østhimmerland, hvor mejerierne på nogle få nær er sammensluttet i enkelte mejeriselskaber med rationalisering for øje. For »Damgaard's« vedkommende var forholdet det, at mejeriet allerede i 1964 var blevet suppleringsmejeri til Aalborg Andelsmejeri. Det medførte en radikal ændring af mejeriets drift især for andels-haverne, idet samtlige besætninger kom under dyrlægekontrol ved Aalborg bys levnedsmiddelkontrol, og hermed fulgte forskellige krav til såvel mejeri som andelshavere om bl. a. oprettelse af malke- rum og anskaffelse af køleapparatur hos samtlige andelshavere, lige- som der skete en fornyelse af mejeriets opvarmnings- og køleinstal- lationer.

En betydelig del af mejeriets mælkemængde og næsten hele smør- produktionen gik herefter til Aalborg.

Det forudsås, at dette ikke kunne være den endelige ordning, og i 1965 indledtes forhandling med Aalborg Andelsmejeri om en sam- menslutning af de to mejerier. Begge bestyrelser blev ved en gene- ralforsamling enige om et grundlag for en sammenslutning. For »Damgaard's« vedkommende vedtoges med $\frac{3}{4}$ majoritet i følge lo- vene ved to generalforsamlinger, at mejeriet skulle nedlægges og andelshaverne optages som sådan i Aalborg andelsmejeri fra 1. ja- nuar 1966.

Fra denne dato ophørte så andelsmejeriet »Damgaard's« drift. Mejeribygningerne blev solgt til anden virksomhed (A/S Abel, Aalborg), og maskiner og inventar realiseret. En mejeriepoke på 80 år blev dermed afsluttet i Østhimmerland.

Et Aalborgskib på myndighedernes skriveborde 1807-08

Af Benny Christensen.

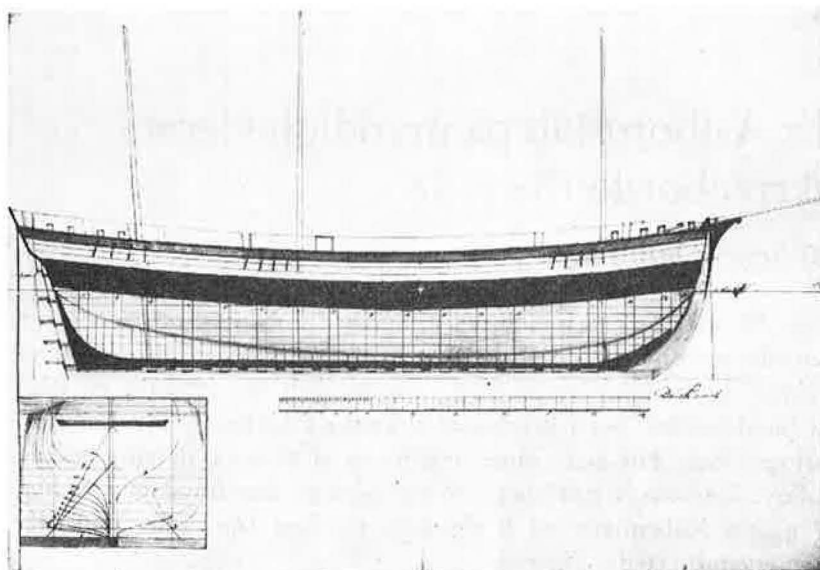
Den 18. marts 1776 udkom en kongelig forordning om det indenlandske skibsbyggeris opmuntring og forfremmelse i Danmark og Norge. En af hensigterne med forordningen var at skabe en flåde af handelsskibe, der i krigstilfælde kunne armeres og således støtte orlogsflåden. For at fremme bygningen af sådanne defensions-skibe udlovede staten en præmie på 16 rigsdaler pr. læst for skibe, der blev bygget i København og 8 rigsdaler pr. læst for skibe, som blev bygget andre steder i landet.

Der blev samtidig givet visse regler for, hvornår præmien kunne udbetales. Inden man begyndte at bygge skibet, skulle rederen indsende et fuldstændigt sæt konstruktionstegninger til Kommercekollegiet, der derefter overlod det til flådens konstruktionskommission at afgøre, om skibet kunne anses for egnet til defensionsbrug — og dermed, om der kunne udbetales præmie. Konstruktionskommissionen skulle ligeledes afgøre, om skibsbygmesteren var tilstrækkelig kyndig til at bygge efter tegninger. Når skibet var færdigbygget efter de godkendte tegninger, skulle rederen indsende et målebrev og en attest fra øvrigheden, som bevidnede, at forordningens bestemmelser var blevet overholdt. Derefter kom præmien til udbetaling.¹⁾

Konstruktionskommissionen afholdt i de følgende år en række møder, hvor den behandlede indkomne tegninger.²⁾ Det næstsidste møde blev afholdt i januar 1808, hvor man behandlede en ansøgning fra Aalborgkøbmanden Peter Sødring.³⁾ Om denne ansøgning og dens skæbne kan oplyses følgende:

I begyndelsen af juni måned 1807 indkom denne skrivelse til Kommercekollegiet:

Underdanigst Pro Memoria.

Tegning af Sødrings skib. Originalen i Rigsarkivet.

Da jeg her i Byen, paa mit Skibsværft i afvigte og dette Aar bygger et Fregat-Skib af bæste Udsøgte Eege Materialier paa circa 100 Commerce Læster, af hvilket Størrelse aldrig noget Skiib i Aalborg er bygget eller gaet i Stabel, og dette Skiib, som ventes færdig til næst Høst at afgaae til Westindien koster mig en stor Sum, saa venter jeg underdanigst at nyde en Præmie herfor, i hvilken Henseende jeg underdanigst tør haabe at nyde det høye Collegii Ordre, andgaaende hvilke Papiire jeg i den Anledning skal indsende.

Aalborg den 26de May 1807

underdanigst
 Petter H. Sødring
 Kiøbmand og Skibs-Reder⁴⁾

Derefter bad Kommercekollegiet i en skrivelse af 20. juni 1807 amtmanden over Aalborg stift, von Pentz, om at indsamle og indsende de nødvendige dokumenter.⁵⁾ Dette skete i løbet af sommeren, hvorefter von Pentz i august kunne meddele kollegiet:

Pro Memoria.

I anledning den mig ved det Kongelige General Land Oeconomie og Commerce Collegii behagelige Skrivelse af 20de Junii sidstleden tilstillede Ansøgning fra Kiøbmænd og Skibs-Reder Peter Sødring i Aalborg om een Præmies Meddelelse for at have bygget et Skib, af over 100 Commerce Læster, har jeg den Ære at sende, Maalebrevet over Skibet, Tegningen deraf, og Magistratens nærmere Forklaring over det heele; hvorefter jeg ærbødigst indstiller om bemeldte Skibs Reder kan bevilges til opmuntring for sig og andre, een Præmie efter Collegii egen Bedømmelse og behagelige Bestemmelse.

Aalborg den 11te August 1807

Pentz^o)

De medfølgende dokumenter lød således:

Pro Memoria.

De 2de her i Byen boesiddende Kiøbmænd, Brødrene Peter og Christen Sødring, have for egen Regning og Resico paa et den første her ved Byen hørende Skibsverf ladet bygge et Fregat-Skib som, efterat have været under Bygning siden Udgang August f. A., Løb af Stabelen sidstafvigte 3die dennes, efter at det af de dertil Tilforordnede i Forvejen var udmaalt og i Følge vedlagte Attest befunden at holde 111¹/₂ Commerce Læst.

Skibet er bygget af lutter Ege — for en stor Deel indenlandske Materialier, ved herværende Borger og Skibbygmester Jens Hansen med Assistance af hans Svoger Hans Nissen fra Flensborg som Mestersvend, efter medfølgende af den første forfattede Tegning, og indrettet til at føre 22 Stkr. 8 til 12 pundige Canoner, 10 paa hver Siide og 2 agter ud samt, saasnart det er Sejlfærdigt, hvilket ventes at blive om 2 a 3 Maaneder, bestemt at afgaae herfra til Vestindien.

I den Tid Skibet, som meldt, har været under Bygning, har stedse 30 a 40 mand derved havt fuldt Arbeyde, og derved ernæret sig og Familier, for-uden endeel Haandværker, som Smedde, Snedker, Drejere, Sejlmager med flere, hvilke og derved have havt Leylighed til Fortieneste.

Et Skib af denne Størrelse er forhen paa meget nær ingensinde her bleven bygt. En Entreprise af saadan Art, der tillige udfordrer en betydelig, en Tid lang frugtesløs blivende Capital, fortiener derfor

desstørre Opmærksomhed, som Skibets Eyere ere unge, driftige og velhavende, men just ikke bemidlede eller rige Mænd. Vi kunne derfor heller ikke andet, end efter Pligt, saavel til Belønning for denne deres raske patriotiske Daad, som til Opmuntring for andre at følge dette gavnlige Exempel, underdanigst at anbefale dem til at nyde den ved Forordningen af 18de Martii 1776, 1ste Post No. 1, allernaadigst udlovede Præmie af 8 Rd. pr. Commerce Læst for slige til Defension indrettede Fartøyer, da den i allerhøystbemeldte Forordnings 1ste Post No. 4 befalede ØvrighedsAttest med Maalebrev paa nærmere Befaling kunne erholdes fra Skibs-Eyerne indsendte. At Skibsbygmester Jens Hansen, der ved egen Fliid og Grandskning har forhvervet sig sin Duelighed og Kyndighed, ogsaa, om mueligt maatte tildeeles en liden Belønning, tage vi os tillige den Frihed her ved underdanigst at indstille.

Aalborg den 7de August 1807

Hornsyld Gleerup

At D'Herrer Petter og Christen Sødring her har ladet bygge et nyt Skib: DE 2de BRØDRE kaldet, som er udmaalt og beregnet til 111 $\frac{1}{2}$ Commerce Læster, dette bliver herved paa Forlangende bevidnet.

Aalborg Toldkammer den 6te August 1807

Winding

Told-Kasserer

Kommercekollegiet sendte dernæst Sødrings ansøgning og bilagene videre til Admiralitetet med følgende bemærkninger:

Pro Memoria.

Fra Kiøbmand og Skibsreder Peder Sødring i Aalborg er til Collegium indkommen Ansøgning om i følge Forordningen af 18de Martii 1776 at bevilges en Præmie af 8 Rd. pr. Læst for et af ham bygget Skib paa over 100 Commerce Læster, som er indrettet til Defensions Skib.

Da Skibet er bygget uden foregaaende Indsendelse af Tegning til Constructions Commissionens Bedømmelse kan Ansøgeren efter Forordningens Bestemmelse ikke anses qualificeret til Præmiens Erholdelse.

Hvorvidt imidlertid Skibets Bygning, saaledes som det er indrettet, maatte svare til Hensigten som Defensions Skib og Rederen i den Henseende fortiener nogen Opmuntring, derom vilde man, ved Tilbagesendelsen af de vedføjede herom indkomne Erklæringer fra Stiftamtmanden og Magistraten i Aalborg tjenstlig udbede sig det Kongelige Admiralitets og Commissariats Collegii Tanker behagelig tilkiendegive.

General Land Oeconomie og Commerce Collegium
den 12te Januarii 1808

Lawætz Ljunberg Windelbo Rafn Normann
(Winther⁷)

Sagens akter kom nu til bedømmelse i Konstruktionskommissionen, i hvis mødeprotokol det hedder:

Løverdagen den 23de Januarii var Commissionen samlet og ventile-rede over det i Aalborg bygte Fregat-Skib, hvorom Collegiet blev tilstillet følgende:

Commissionen har i Følge Det Kongelige Adminiralitets og Commissariats Collegiums Skrivelse af 14de dennes, beseet Tegningerne til det Defensions-Skib som af Brødrene Petter og Christen Sødring er bygt i Aalborg, og fundet at Spante-Ridset svarer ikke til Side-tegningen og savnet Vandlinierne, saa at om Skibets Dannelse intet kan dømmes. Blot dette giver Commissionen sig den Frihed at melde at Skibet efter Maalerbrevet har for liden Drægtighed til at bære det angivne Skyt.

Dokumenterne og Tegningen følger hermed tilbage.

Constructions Commissionen d. 23de Janu. 1808

Winterfeldt Krieger Paaske⁸)

Kommercekollegiet svarede derefter Sødring:

I Anledning af Deres under 26. Mai f. A. hertil indgivne Ansøgning om Bevilgelse af en Præmie for et paa Deres Skibswærft bygget Skib paa circa 100 Com. Læst. drægt. undlader Collegium ikke herved at give Dem tilkiende at da Skibet er bygget uden foregaaende Indsendelse af Tegning til Constructions Commissionens Bedømmelse kan De efter Forordningen af 18. Martii 1776 ikke anses qualificeret til Præmiens Bevilgelse. Collegium har imidlertid indhentet Erklæ-

ring fra Søetatens Constructions Commission i denne Henseende hvis Betænkning herved meddeles Dem i Afskrift, og overlades det derefter til Dem selv om De maatte finde Anledning til at indkomme med nærmere Oplysning om de ved Skibets Bygning bemærkede Ufuldkommenheder.⁹⁾

Købmand Sødring fik således ikke sin præmie. Det var der i øvrigt ikke mange uden for København, der fik. Det var forordningens bestemmelse om, at der kun kunne bevilges præmie for skibe, som var bygget efter tegninger, der gjorde det vanskeligt for provinsen at følge med. Mens håndværkerne i København lærte at bygge efter tegning på Holmen, fulgte man ude omkring i landet i høj grad lokale skibsbygningstraditioner. Ud fra konstruktionskommissionens betænkning ligger det nær at antage, at tegningen — på trods af magistratens forsikring — er blevet fremstillet efter skibets bygning. Men dette forsøg på at følge paragrafferne lykkedes alligevel ikke. Der var dengang langt fra Aalborg til København.

Noter:

- 1) Schous forordning 1775–77 s. 156ff.
- 2) Søetaten. Konstruktionskommissionen.
Protokol ang. Tegninger til Købmands Skibe. (Rigsarkivet).
- 3) Om Peder Sødring findes oplysninger i:
C. P. Knudsen: Aalborg Bys Historie III s. 72ff.
C. Klitgaard: Aalborg Handelsstands Historie s. 135ff.
Samme: Aalborg Købmænd gennem 500 Aar s. 145ff.
Jeg skylder hr. Jeppesen Jensen tak for disse litteraturhenvisninger.
- 4) Kommercekollegiet 1797–1816
Handels- og Konsulatsfagets Sekretariat
Sager under ingen rubrik. 1807 no. 693
(Rigsarkivet).
- 5) Kommercekollegiet 1797–1816
Handels- og Konsulatsfagets Sekretariat
Kopibog 1807 no. 571.
- 6) Som 4) no. 1131.
- 7) Kopi i 2) s. 265.
- 8) Som 2) s. 265ff.
- 9) Kommercekollegiet 1797–1816
Handels- og Konsulatsfagets Sekretariat
Kopibog 1808 no. 100.

Småstykker

Et tusindårsminde fra Hals. Guldharalds Høj

Af J. Gregersen.

Harald Blåtand regerede i Danmark og Norge. Hans broder Knud, kaldet Daneast, samlede sig rigdomme på vikingefærd i England. Disse gik i arv til hans søn Guldharald. Han drog hjem til Danmark og krævede, at farbroderen skulle give ham arvepart i det dansk-norske rige. Dette huede ikke kong Harald.

Han havde en lyd-konge i Norge, den norske kongeætling Harald Gråfeld, der ikke var alt for villig til at opfylde sine forpligtelser mod sin danske herre.

Harald Blåtand gav så sin brodersøn anvisning på at rydde Harald Gråfeld af vejen mod at få sine ønsker opfyldt. Sandsynligvis er der viftet med et herredømme i Norge.

Under venskabs maske lokkedes Harald Gråfeld til Danmark. Ved Limfjordens munding blev han overfaldt af Guldharald og dræbt med alle sine mænd.

Men spillet var ikke dermed forbi. Guldharald med sine lovlige krav var stadig en fare for kong Harald i Lejre.

Ved kongens hof gik en skuffet nordmand Hakon Sigurdson. Han fik nu et lille vink om, at kongen ikke havde noget imod, at brodersønnen blev ryddet af vejen.

Under Guldharalds sejr-fest ved Hals brød Håkon ind. Slog Guldharald og hans mænd ihjel og overtog Norges rige som lydfyrste under Harald Blåtand.

Således kan tildragelserne ved Hals omkring 970 have udviklet sig. Måske anderledes.

Men Guldharalds navn er gemt gennem slægterne i navnet på den høj, som bar hans navn, og som lå et par kilometer øst for Hals, indtil Nationalmuseet 1886 lod den grave ud.

Nationalmuseets mand Vilhelm Boye har udfærdiget følgende beretning til museet, dateret 22. juli 1886.

En af de flittigste assistenter ved udgravningen var en ung syttenårig postelev fra Hals postkontor. Han hed C. Klitgård.

Vilhelm Boyes beretning:

»Den såkaldte Guldharalds høj ligger omtrent $1\frac{1}{4}$ fjerdingvej øst for Hals by på matr. nr. 30, en gård, der tilhører gårdejer Larsens enke, og som hører til den samling steder, der kaldes Skovshoved. Terrænet er sandet og fladt, imod øst findes nogle lave klitter, der er bevoksede med lyng.

Om Guldharalds høj fortæller det lokale sagn, at Knud Daneastes søn Guldharald skulle være begravet deri tilligemed hest og hund, og at han skulle være højlagt med sine våben og smykker. Om armene og ved hånden skulle liget være prydet med guldringe og på hovedet med en guldprydelse omtrent som en fjerbusk. Der tilføjes, at der i tidligere tid skulle være nedgravet fra toppen af højen af en mand, som senere blev sindsyg og hængte sig.

Øst til sydøst for højen ligger en flyvesandsbanke, som kaldes Bålbakken, hvorom sagnet fortæller, at den huser troldfolk. Særlig en smed, som flere tror at have hørt smede kedler i højen. I sognets sydøstlige hjørne har der tidligere været en bakke, som kaldes Galgebakken, og hvor sagnet vil, at Guldharald er bleven hængt.

I juli måned dette år blev højen udgravet af mig på bekostning af museet for de nordiske oldsager.

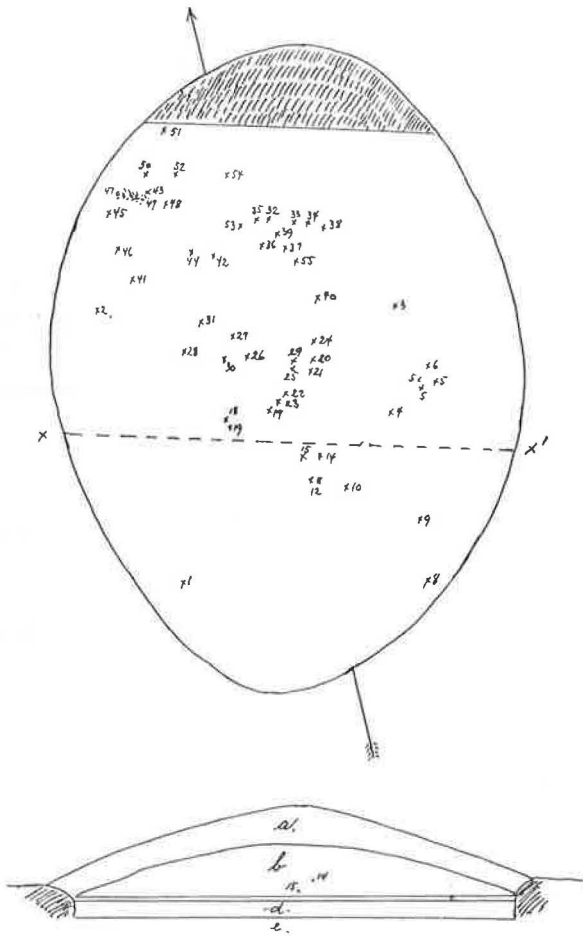
I sin daværende skikkelse havde Guldharalds høj en oval form med længdeaksen i retningen nord til nordøst — vest til sydvest. Længden udgjorde 78 fod, den største bredde 57 fod. Det viste sig, at bunden lå under det omgivende terræn, hvad der for en væsentlig del hidrører fra sandflugt. Højden fra toppen til bunden udgjorde $10\frac{1}{4}$ fod på det højeste sted. Beretningen om en tidligere foretaget gravning i højen fra toppen viste sig at være rigtig, men var kun i den nordlige tredjedel nået ned til bunden, hvor der hist og her fandtes skår af glasserede lerkar. Imod vest var der ligeledes foretaget gravninger ned til bunden, men i øvrigt var højen urørt, hvad der fremgik af jordlagenes leiring.

Højen var bevokset med sandet græstørv og i den nordlige ende med egepurler. Under græstørven lå et lag af flyvesand, der rimelig-

GULDHARALDS HØI

Hals Sogn, Kjær Herred, Aalborg Amt.

Udgraven i Juli 1886.

Tværsnit af Høien efter Linien x-x'

- a. Flyvesandslag.
- b. Den oprindelige Høi.
- c. Sandlag.
- d. Sandblandet Leer.
- e. Strandsand.

vis i tidens løb gradvis har dækket højen. På det højeste punkt af gravhøjen havde det en mægtighed af $4\frac{1}{2}$ fod aftagende i tykkelse til alle sider.

Derunder forekom den egentlige høj, hvis lag var skarpt afgrænset mod flyvesandet. Det var foroven lysegråt, men blev mørkere, jo nærmere det lå bunden, hvor det var sort og på flere steder blandet med fine stykker og støv af trækul. Dette lag var på det højeste $5\frac{1}{2}$ fod tykt og faldt jævnt af til alle sider. På grund af flyvesandslagets tryk var muldhøjen foroven noget flad. Den var i øvrigt opført af madjorden, og der viste sig ingen kendelige spor til at den skulle være opført gradvis. Intet spor af tidligere græs- eller lyngdække under dens oprindelige overflade.

I flyvesandslaget derimod iagttoges to sorte striber over hinanden. Det kunne tyde på, at tilsandingen er foregået til forskellige tider. Dette må være sket i meget gammel tid, da egepurlerne vistnok har strakt sig over hele højen, hvorom de overalt forekommende levninger af større og mindre rødder vidnede.

Højens bund hvilede på et 3-4 fod tykt lag sand, der på flere steder var stærkt jernholdigt og hist og her antog karakteren af jernal. Derunder forekom et $1\frac{1}{2}$ -2 fod tykt lag sand, som var stærkt blandet med ler.

Herunder igen lå strandsand, som var meget fugtigt. Dette forhold var så temmelig ensartet under højens bund. Der blev foretaget en mængde udgravninger for at efterspore, om der skulle vise sig antydning til eller levninger af gravsteder i denne dybde, men uden held.

På grund af den stærke fygning fra flyvesandslaget måtte udgravningen for en del skiftes således, at der en dag blev gravet fra øst til vest, en anden dag modsat, hvad der i øvrigt selvfølgelig ikke havde nogen indflydelse på udgravningens orden eller fuldstændighed, men kun forhalede dens afslutning. Som en følge af de ejendommelige fundforhold blev højen helt udgravet med undtagelse af den nordlige ende uden at nogetsomhelst gravsted forefandtes.«

Herefter gør Boye med nøjagtige opmålinger rede for fund af mængder af knogler og brudstykker af knogler fordelt over og i det meste af højen, samt enkelte lerskår og nogle hjernestykker.

Se kortet, hvor alle fundene er afmærkede.

Boye slutter sin beretning: Det må i øvrigt bemærkes, at der hist og her i den oprindelige højs bund lå små stærkt opløste knokkelstumper, der ligesom de anførte var ubrændte. Af menneskeknogler fandtes intet spor. At der i højen engang har været lerkar, fremgår af de forefundne brudstykker, men derfor er det jo ikke givet, at højen har været en gravhøj. Den må vel også kunne antages at være opført i et andet øjemed, thi at den underste del af højen virkelig er opført af mennesker er utvivlsomt.

Hals den 27. juli 1886.

Vilhelm Boye.«

Hvad har så formålet været med at bygge Guldharalds høj i de fjerne tider? Man kan kun gisne. Har den været bygget som mindehøj over store begivenheder. Sådant som man finder andre steder? Har den været bålplads for det mægtige sejrsgilde, som den rige Guldharald holdt efter sin sejr? En mægtig køkkenmødding.

I nærheden af højen har den arkæologiske sagkundskab fundet tre andre høje, som Nationalmuseet har istandsat og fredet.

Men Guldharalds høj ligger hen, som Boye forlod den 1886, en åben, ubeplantet plet i brødrene Winthers plantage, fredet af de daværende ejere. Nu er plantagen fældemoden, og derved vil højens område smelte sammen med omgivelserne. Om få år er stedet ukendt, og Guldharalds sagnomspundne højs saga er ude.

Gamle handelsminder i Hals

Af J. Gregersen.

I tiden før grundloven og de store næringslove 1856 og 57 var det noget af et problem at opnå handelsbevilling ude i de små byer. Købstæderne vågede over deres handelszoner og tillod ikke for hård konkurrence.

For Hals' vedkommende foreligger der en række bevillinger for tiden 1797—1850, hvoraf fremgår, at en handelsbevilling tit var en pension til veltjente embedsmænd — officerer eller toldere — og deres uforsørgede døtre og enker.

Et par eksempler.

23/9 1797 foreligger ansøgning fra Andreas Brønnum om ret til at drive handel i Hals med grove og fine købmandsvarer, samt ret til at brænde brændevin.

Denne ansøgning fandt ikke nåde for stiftamtmandens øjne, og hans følgeskrivelse til regeringen lyder:

Denne ansøgning er aldeles uoverlagt og kan ikke finde sted uden i mandens egen indbildning. Skulle noget sådant tilstedes, måtte byen have købstadrettigheder og købstadpligter, hvilket ikke ville være tilrådeligt. Hvis en sådan skik breder sig, ville Aalborg by gå til grunde.

En sådan bevilling til Brønnum vil endvidere gøre indgreb i de tvende i Hals privilegerede kromænds næring.

Denne ansøgning synes fuldkommen egnet til afslag.

Allerunderdanigst.

Aalborg 20. november 1797.

Pentz.

Bedre gik det månedsløjtnant, dannebrogsmænd Peder Beck.

I skrivelse af 27/11 1816 meddeles det stiftamtmanden for Aalborg amt:

Vi Frederik den Sjette, af Guds nåde konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn Ditmarsken, Launborg og Oldenburg gøre vitterlig:

At Vi efter foran allerunderdanigst gjort ansøgning og begæring, samt i betragtning af de i vort kancelli allerunderdanigst oplyste omstændigheder allernådigst har bevilget og tilladt, så og hermed bevilge og tillader, at forhenværende månedsløjtnant og dannebrogsmænd Peder Beck må udi Hals by, under Aalborg amt, udi vort land Nørrejylland drive høkeri og der udsælge de sædvanlige høkerverer: Rugbrød, smør, ost, gryn, ærter og flæsk, så og mel, samt tillige salt, lys og sæbe, dog under betingelser — i henseende til de tre sidstnævnte artikler — at han under straf af bevilligens fortabelse, køber bemeldte trede artikler alene i vor købstad Aalborg.

Forbydende alle og enhver, imod dette som foran skrevet står, hinder at gøre.

Givet i vor kongelige residensstad København.

Under vor kongelige hånd og segl.

Den 27. november 1816.

Frederik Rex.

Kaas. Cold, Monrad, Berner.

23/7 1817 fik Peder Beck efter ny ansøgning lov til også at forhandle hør, hamp, jern, tjære og tømmer imod at han tager omnævnte varesorter fra vor købstad Aalborg.

8/6 1820 er forannævnte tvende bevillinger overdraget til S. G. Svendsen i Hals i Peder Becks levetid.

11/1 1840 har det kongelige kancelli tilladt, at bemeldte overdragelse også måtte finde sted for Peder Becks enkes vedkommende, så længe hun lever.

Hals toldkontrol 14/4 1832.

Holten.

Stadigvæk 27/8 1849 indskærpes det Svendsen at tage omtalte varer fra handlende i Aalborg.

Det påses, at købstadens storkøbmænd bevarede retten til at hente fortjeneste ved salg til den lille bys fattige høkere.

Tilsvarende bevillinger er 30/1 1823 givet til prokurator David Frederik Schøttz datter Eleonora Christine.

Hendes varelager består af Bændler, bånd, lærreder, huer, satiner, sæbe, tobak, peber, edikke, samt jyske lervarer fra Oxholm.

23/4 1846 fik enke efter skipper Henrik Duus, Birgitte Duus lov til i Hals at handle med Tobak, sæbe, sirup, salt, små søm, bændler, lys, mel og gryn, og sig derved lovlig ernære, dog at hun tager de nævnte artikler, forsåvidt de er genstand for almindelig købmandshandel, fra de handlende i nærmeste købstad.

13/2 1848 tillades bevilling til Frederik Christian Schjøtt til handel med de sædvanlige høkervarer, dog at han tager disse varer, for så vidt de er fremmede, fra købstædernes handlende Særlig advares han

mod bevillingens fortabelse selv at udstrække handelen til andre — i særdeleshed brændevin og andre spirituøse drikke.

12/7 1849 gives bevilling til styrmand Jørgen Christensens enke Christiane, født Vang. Hertil føjes hjemmevævede alenvarer, samt pindebrænde, og endelig:

18/9 1851 bevilges enke efter krydseskipper Stockfledt, Augusta Stockfledt, født Pio, ret til at handle med alle til syning hørende småartikler.

Dette er den sidste bevilling til de små handlende. Deres kår var trange. Lagrene var små. Handelen ringe. Folk var selvforsynende. Det var ikke ualmindeligt, at varerne bares eller kørtes på trillebør hjem fra Aalborg - - 4 mil - -.

Men efter næringslovene af 1856—57 opstod større forretninger. Man var ikke længere afhængig af købstaden. Man tog varer hjem fra søen og solgte dem »oppe i landet«.

En enkelt af disse forretninger har forlængst rundet de hundrede år i samme købmandsgård, hvor staldkarlen var parat til at sørge for storkundens heste, og hvor købmanden bukkende bød konen ind til en sød dram og manden til en bjesk og et stop tobak, og hvor diskenspringerne sprang for at tilfredsstille kundens tit besværlige ønsker.

Kilder.

Originalerne til de gamle privilegier findes på landsarkivet i Viborg.

Fra museernes arbejdsmark

Hals Egnsmuseum

Hals kommune har nu fået sit egnsmuseum. Det har til huse på Skansen, hvor kommunen har stillet det gamle tøjhus til rådighed.

Museet åbnede 10. juni 1972, og det har i tiden derefter haft stort besøg af interesserede.

Grundlaget for museet er en stor værktøjssamling, som tømrermester Emil Gade gennem årene har samlet, og som han nu har stillet til rådighed for museet.

Der er stiftet en museumsforening, som yder økonomisk støtte. Siden museets åbning har man fået mange interessante gaver fra egnens befolkning.

Fens Gregersen.

Hessel Landbrugsmuseum

Der er altid skønt ude på den gamle, stråttækte herregård Hessel i amtets sydvestligste hjørne — og den gode lange sommer har sikkert bidraget til, at besøget på Hessel i denne sæson har været særdeles fint.

Restaureringen er nu helt tilendebragt. Netop i år er den tidligere forpagterbolig sat i tip-top stand, har fået stråtag med rigtige møningstørv — og står nu og venter på sin fremtidige beboer. — Om denne skal være en museumsmand, er endnu ikke afgjort, men givet er det, at samlingen på Hessel nu blot venter på at blive rigtig registreret. De enkelte genstande må forsynes med »brugsanvisninger« og dateringer — og opstilles på den rigtige, museumskorrekte måde. Hessel-udvalget, der har udført et enestående og påskønnelsesværdigt arbejde med at bringe de gamle bygninger i strålende stand, erkender, at nu skal der museumsfolk til at ordne resten.

Befolkningen i Vesthimmerland har været vældig interesseret i landbrugsmuseums-tanken på Hessel — og det har givet sig udslag i, at der er skænket mange sjældne og værdifulde ting til samlingen. — Skal museet satse på kun at vise husgeråd og redskaber fra en bestemt periode i dansk landbrugs historie, antagelig om ved 1870—80 — eller skal der opbygges et landbrugsmuseum med effekter langt tilbage i tiden og i kronologisk rækkefølge gennem adskillige hundrede år — ja, derom må der vel i nærmeste fremtid træffes endelig afgørelse af sagkundskaben. Foreløbig rummer den store lade på Hessel lidt af hvert — i en charmerende, men ikke særlig museums-korrekt opstilling.

To store week-end arrangementer har i sommerens løb været ved at sætte Hessel »på den anden ende«. Så store publikumsmæssige succeser var de, at alene det at skaffe plads til bilerne krævede flere tdr. land inddraget.

Den meget aktive forening med det lange navn »Foreningen til levendegørelse af landsbykulturen i Vesthimmerland« havde også i år

arrangeret gammeldags høst på Hessel med opbud af høstkarle- og -piger, ridefoged, træhest o. s. v., og dertil kom et meget fornemt optog med i alt 12 hestetrukne vogne af diverse typer, besat med bryllupsgæster i datidigt antræk. Læsere af »Fra Himmerland og Kjær Herred« vil måske erindre F. Elle Jensens »Bryllup på Hessel« (årbogen for 1964, pag. 78 ff.). Med denne beretning som forbillede, havde foreningen arrangeret bryllup på Hessel — og vognoptoget udgik som dengang fra Louns Kirke.

Det andet, lidt mere prosaiske arrangement, der dog om muligt trak endnu flere mennesker til Hessel, var arrangeret af »Udvalget til fremskaffelse af en svømmehal i Farsø Kommune (Hessel ligger som bekendt i Farsø Kommune). — Blandt den brogede buket af det, der blev budt på ved denne lejlighed, var bl. a. ringridning og folkedans.

Begge arrangementer trak folk til Hessel i tusindvis — og det øgede naturligvis besøget i stuehuset. (Udhusene er foreløbig frit tilgængelige uden entré, sålænge samlingerne ikke er opstillet museums-mæssigt). Det skønnes, at ca. 8.000 i 1972 har aflagt *besøg i stuerne* med møbler fra om ved 1860 — men adskillige 1000 højere vil det *totale* antal af besøgende på Hessel i 1972 komme til at ligge.

S. Bugge Vegger.

Hobro Museum

I januar 1972 døde museumsforeningens formand og mangeårige bestyrelsesmedlem Eilif Larsen efter længere tids sygdom. Hans store uegennyttige arbejde, hans mange kontakter og store museale viden samt hans fine menneskelige egenskaber vil blive savnet længe. Det grundlag for museets arbejde, han lagde i samarbejde med den tidligere formand, læge Anders Jensen, vil være et solidt fundament at bygge videre på i fremtiden.

Den linie, der blev afstukket i Eilif Larsens tid som formand, er blevet fulgt i årets løb. Den lægger hovedvægten på at forsøge et mere udadvendt arbejde. 3 små udstillinger er blevet arrangeret i en montre i Banken for Hobro og Omegn. Publikums reaktioner har været meget positive, og flere forretninger og pengeinstitutter har erklæret sig interesserede i lignende udstillinger.

På museet har der været afholdt en demonstration af tryk med blokke fra slutningen af 1700-tallet. Stoftrykkersken, Else Bjørn Knudsen, og museet fik på 5 dage ca. 400 besøgende. Endvidere har der været afholdt en våbenudstilling med våben fra museets samlinger.

Desværre må det erkendes, at museumsforeningens højeste ønske for året ikke gik i opfyldelse, nemlig ansættelse af en professionel museumsleder. Grunden var den sædvanlige i en sparetid. Endelig skal det nævnes, at der ikke har været foretaget udgravninger i årets løb af økonomiske årsager, men at disse vil blive genoptaget til næste år.

Jørgen Mentz.

Vesthimmerlands Museum

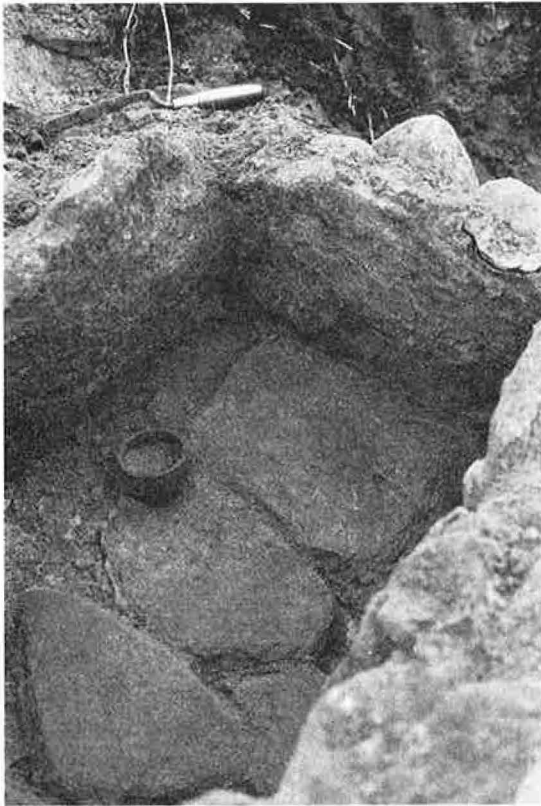
Året 1971–72 har for museet været et godt år. Vort besøgstal har udvist en pæn fremgang, og det mest glædelige for os har været, at det i væsentlig grad skyldes, at enkeltbesøgendes antal har været stigende. Foreninger og skoler har stort set besøgt museet i samme omfang som tidligere år.

Vor billedudstilling står stadig, og synes fortsat at nyde stor interesse, hvorfor den med nogle ændringer fortsat vil være at finde.

Vi har i årets løb modtaget mange genstande fra egnen, således at samlingen stadig forøges. Vi har modtaget en del værktøj fra forskellige håndværk samt en del husholdningsredskaber. De sidste er vi særdeles glade for, idet daglige brugsgenstande erfaringsmæssigt er svære at få fat på. En del — vel hovedparten — bliver kasseret eller går itu, og andre ting er blevet »modevarer«, der bruges som pyntegenstande o. l.

Vi har modtaget en meget stor pakke indeholdende forskellige beklædningsgenstande, hvoraf en stor del er undertøj og nattøj. For så godt som alle genstandene gælder det, at de er i fineste stand — brugt og slidt, men ikke kassabelt eller mishandlet. Lad mig nævne særker, natskjorter, hovedbeklædning, pyntesjaler, navneklude m. m. Desuden har vi modtaget tæt op mod 100 billeder, hvoraf en del — vel hovedparten — er portrætter. Desværre er mange af disse uidentificerede, men vi har begrundet håb om, at en meget stor del kan og vil blive identificeret.

På det arkæologiske område har der ikke været så meget, men et par gravninger har været interessante. I Slemstrup, Aars sogn, blev der på flad mark fundet tre enkeltgrave. Den første var desværre tom, men efter hele opbygningen må den nok dateres til ca. 2000 f. Kr. Ca. 10-15 meter nord for denne grav fandtes senere en ret stor stensætning, der ved nærmere undersøgelse afslørede to grave af samme type som den ovenfor omtalte. De to grave var anlagt side om side, men som to selvstændige grave. Den ene var brolagt i bunden med

*Grav mod vest
set fra syd.*

ret store stenfliser, og på disse lå en lille ravperle med gennemboring og et retvæget bæger med en enkelt dekoration ved randen. Den anden grav var tom for gravgods, men her lykkedes det at fremdrage tandemalje af flere tænder.

Lad mig slutte denne lille beretning med at nævne, at vi i årets løb har haft besøg af flere specialister såvel fra ind- som udlandet, der med interesse har studeret såvel enkelte fund som fundgrupper, ligesom dele af samlingen har været udlånt til særlig behandling som f. eks. aftegning, fotografering o. l.

V. B. Qvist.

Aalborg Historiske Museum 1971/72

Vikingetidsbopladsen på Svenstrupgaard blev årets arkæologiske hovedbegivenhed.

Udstrakt på begge sider af beretningsperioden kom undersøgelsen til at omfatte ca. 9.000 m², der blev afdækket maskinelt. Bopladsens grænser blev ikke fundet, men hovedbebyggelsen ligger formodentlig syd for det undersøgte område.

På det afdækkede areal fandtes foruden en mangfoldighed af stolpehuller, et par brønde og 30 grubehuse, hvori der blev fundet vævevægte, tenvægte, karakteristisk vikingetidskeramik og skår af klæberstenskar. Alt dog iøjnefaldende sparsomt. En del af undersøgelsen blev i konsekvens af den nye naturfredningslov betalt af det bygge- og modningsprojekt Aalborg Kommune har i gang på stedet, og som var undersøgelsens egentlige årsag.

I de i alt 3 kampagner har foruden undersøgelsens leder Oscar Marseen deltaget et vekslende mandskab af frivillige omkring en fast kerne bestående af landmåler Jan Sloth Carlsen, stud. magerne: Erik Johansen, Janni Lindeneg Nielsen og Peter Christensen samt civilværnepligtig Poul Erik Hansen.

Lærer Peter Jørgensen, Svenstrup, der lokaliserede pladsen, har foruden at bistå med udgravningen foretaget en række undersøgelser af arealets fosfatindhold.

Kystbopladsen i Brovst gav anledning til endnu en gravesæson. Den fjerde og sidste.

Undersøgelsen koncentreredes om bopladsens højeste parti, hvor der påvist tre skaldynger i stratigrafisk position over hinanden, repræsenterende henholdsvis yngre Kongemosekultur, Norslundkultur og ældre Ertebøllekultur.

Som de tidligere tre år hjemtoges et omfattende oldsagsmateriale, og de naturvidenskabelige undersøgelser af lokaliteten blev afsluttet.

Foruden museets personale og civilværnepligtige deltog et stort antal arkæologistuderende fra Århus og Københavns Universiteter.

De senere års større bopladsudgravninger har kun været mulige, fordi man har anvendt maskinkraft. De hidtil bedste danske erfaringer fik man på Svenstrupgaard med disse »elevatorskrabere«.

Hos gårdejer Leif Ladefoged »Blegødal«, Rostrup sogn undersøgte samme med Forhistorisk Museum, Århus, et stort stenkammer fra yngre stenalder (enkeltgravstid).

I kammeret fandtes flere gravlægninger indeholdende flintdolke, flintøkser, pilespidser, lerkar og ravperler.

Undersøgelsen bekostedes af Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning. Efter udgravningen blev stenkammeret flyttet til Moesgaards oldtidspark, hvor den nu er opstillet.

Hos gårdejer Jens Winther, »Kærvang«, Buderup sogn, undersøgte en stensat jordfæstegrav fra ældre romersk jernalder. Heri fandtes 6 lerkar. Undersøgelsen bekostedes af Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning.

Foruden de arkæologiske undersøgelser har museet haft to bygningsundersøgelser. Den mest omfattende fandt sted i forbindelse med nedtagningen af ejendommen Kattevad nr. 6 i Aalborg.

Det to-etages forhus viste sig at være opført i to omgange med mindst en snes års mellemrum og oprindeligt indrettet som værts-hus. Selve nedtagningsregistreringen blev udført af arkitekt Poul Brøgger, Fjellerad, mens stud. mag. Jan Kock tog sig af den byg-ningsarkæologiske undersøgelse. Jan Kock gennemførte også den anden af de omtalte bygningshistoriske undersøgelser, nemlig i for-bindelse med istandsættelsen af Aalborg Rådhus på Gammeltorv, hvor fornyelse af bygningens fundering gav anledning til at iagttage rester af den tidligere bygning på stedet.

Forøgelsen af museets samlinger begrænses i disse år mest muligt, fordi museets pladsproblemer skal løses inden en systematisk ind-samling kan fortsættes.

Sølv- og glassamling suppleres dog stadig. I beretningsperioden er købt skeer af Thomas Hansen Pop, C. H. C. Mayntzhusen og B. Schou. Et par saltkar af Henning Jacob Smith, en peberbøsse af Poul Knudsen Lund og et hovedvandsæg af C. J. Due, er ligeledes indgået.

Fra Aalborg Kommune er modtaget Bødkerlaugets velkomst 1783(?) af Hans Busch.

En tøndeformet themaskine af kobber udført af mester Chresten Christensen Sennels omkring 1800 er erhvervet ved køb.

Fra Skt. Jørgensgaard har museet gennem Aalborg Kommune mod-taget en altertavle malt af Aalborg-maleren F. C. Rodschou omkring 1860.

Til glassamlingen er erhvervet en karaffel med Lindstrømgravering. Endelig har museet i årets løb fået afsluttet forhandlingerne om køb af fotograf Tønnies negativarkiv med tilhørende bestillingspro-tokoller. Arkivet indeholder ca. 175.000 negativer fra o. 1870 til 2. verdenskrigs slutning.

Museets publikumsaktiviteter har været begrænsede, som museets pladsforhold er det. Et par udstillinger har dog været afholdt. I anledning af den nye naturfredningslovs ikrafttræden vistes en plancheudstilling udarbejdet af Rigsantikvarens Fortidsmindefor-valtning.

Udstillingen fandt sted i sidste halvdel af oktober, og Nordjyllands Kunstmuseum havde i denne anledning stillet forhallen til disposi-tion.

I forbindelse med udstillingen var der i efterårsferien arrangeret 8 omvisninger for børn i samarbejde med Kommunens børnebiblioteker, der havde udarbejdet litteraturliste og arrangeret en bogudstilling med bøger om arkæologi.

Den 4.3. åbnedes en udstilling »Grønland i Focus«, udarbejdet af Nationalmuseets Etnografiske Samling.

I samarbejde med Kulturhistorisk Forening, Selskabet for Aalborg Bys Historie og Jydsk Arkæologisk Selskab arrangerede museet i vinterens løb 6 foredragsaftener på Aalborg Slot. Programmet var Nationalmuseets onsdagsrække efteråret 1971, som her for første gang blev ført ud over Valby Bakke. Rækken var velbesøgt.

I februar 1972 flyttede Nordjyllands Kunstmuseum fra bygningen i Algade 48.

Derved blev museets areal her næsten fordoblet.

I de kommende år vil vi gennemføre en istandsættelse af bygningen. Det bliver omfattende for så vidt der nu bliver installeret kunstlys og centralvarme i udstillingslokalerne, men derudover bliver der først og fremmest tale om at føre bygningens tilstand a jour med hensyn til sanitære installationer og brand- og tyverisikring.

En enkelt radikal bygningsændring vil blive gennemført, som første etape, nemlig sammenlægning af stueetagens to meget aflange øst-rum, som i samlet form vil blive museets første egentlige særudstillingslokale.

Istandsættelsen forventes afsluttet til sommeren 1974.

Torben Witt.

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1971/72

Ved bibliotekar Signe Pedersen, Det nordjyske Landsbibliotek.

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1971/72, suppleret med enkelte titler fra andre år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær Herred er ikke medtaget, ligesom lokale institutioners årsberetninger normalt ikke er registreret.

Det nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelse om manglende titler.

Himmerland og Kjær herred i almindelighed.

Christensen, Peder: Et teknisk gennembrud, 1922–1972. Himmerlands elektricitetsforsyning gennem 50 år. 1972. 119 sider, illustreret.

Christensen, Søren: Rokkedrejerbogen. Udgivet ved Peter Riismøller, 1972. 104 sider.

Hvidt, Kristian: Flugten til Amerika. 1971. 555 sider, illustreret. Heri også om nordjysk udvandringshistorie.

Nordjyllands amt: Foranstaltninger i henhold til cirkulære af 11. maj 1970 i forbindelse med Naturfredningslovens paragraffer 54–56. Status februar 1971. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt. Sekretariatet. 1971. Upag. + 2 kort.

Nordjyllands amt: Foreløbig sammenfatning af fredningsinteresseområdernes fordeling. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt. Sekretariatet. 1971. Upag. + 1 kort.

Nordjyllands amt: Registrering af bilkirkegårde og lossepladser udenfor bymæssig bebyggelse. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt. Sekretariatet. 1971. Upag. + 1 kort.

Nordjyllands amt: Registrering af campingpladser. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt. Sekretariatet. 1972. Upag. + 1 kort.

Nordjyllands amt: Registrering af fredninger, herunder klitfredninger og fredninger af kirkeomgivelser, samt byggelinier i henhold til naturfredningsloven. Kortblade i 1:25.000. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt. Sekretariatet. 1972.

Sandfeldt, Gunnar: Komedianter og skuespillere. Dansk teaterliv uden for hovedstaden o. 1790–1870. 1971. 400 sider + 52 tavler.
Heri også om nordjysk teaterhistorie.

Sparekassen Himmerland. Aars 1871 - 14. december - 1971. Suldrup 1872 - 19, januar - 1972. 1971. 60 sider, illustreret.

*Enkelte lokaliteter.**Borremose*

Borremose ungdomsskole 1962–1972. Udgivet af elevforeningen. Redaktion: C. Østerby og H. C. Pedersen. 1972. 49 sider, illustreret.

Hemdrup

Moltke, Erik: Hemdrup runerne.

(i: Skalk, 1972, nr. 1, side 21, illustreret).

Livø

Livø. Ø-lejr sommer 1971. Skrevet og redigeret af nogle lejrdeleger. I redaktionen var Allan Madsen m. fl. Tegninger af Ole og Jørgen. 1971. 60 sider, illustreret.

Malle

Erobrerfolkets børn. Af Bent Jensen og Jens Vellev.

(i: Skalk, 1971, nr. 1, side 5-8, illustreret).

Om udgravning af en høj fra enkeltgravskulturen i Malle sogn.

Mariager Fjord

Mariager Fjord. Vandkvalitet 1971. Undersøgelser-vurderinger-konklusioner-forslag. Udarbejdet af Miljøteknisk afdeling, F. L. Smith & co., A/S. 1972. Forsk. pag. + kort.

Rørbæk-Nørager

Christensen, Søren: Centraliseringens betydning for folkeskolens elever.

[Rørbæk-Nørager].

(i: Folkeskolen, årg. 87, side 116-18, 279-81, 412-13, 1970).

Vitskøl kloster

Beretning om driften af Flakkebjerg ungdomshjem, ungdomshjemmet Vitskøl kloster og statsungdomshjemmet Skibbyhøj. Afgivet af de af folkettinget valgte statsrevisorer. 1972. 20 sider.

Smidt, C. M.: Vitskøl kloster. Forkortet udgave ved Aage Roussell. 1972. 8 sider, illustreret. (Nationalmuseets blå bøger).

Øster Hornum

Brøgger, Poul: Øster Hornum kirke. Redigeret og illustreret af Carlo Wognsen. 1972. 64 sider, illustreret.

Aalborg

Befolkning-bolig-bystruktur-erhverv-center. Generalplanlægning for Aalborg kommune. Arbejdsrapport nr. 1. Udarbejdet af Peter Bredsdorff's tegnestue A/S og NB-Byplankonsulenter A/S i samarbejde med Planlægningssekretariatet i Aalborg. Forsk. pag. + bilag og kort. 1971.

Betænkning om landsdelskonservatorierne i Esbjerg, Odense og Ålborg. 1971. 31 sider. (Betænkning, 627).

- Boisen, Bent*: Den lille skole i den store skole. Rapporter fra Ballerup-Maaløv, Aalborg, Næstved, Gentofte, Esbjerg.
(i: Folkeskolen, årg. 87, side 988-91, 1000, 1970).
- Erhvervs- og ekspansionsmulighederne i Ålborg-området*. Af Søren B. Jensen og Svend Lundtorp.
(i: Byplan, årg. 22, side 28-33, 1970).
- For mennesker, dyr og værdier*. Falcks Redningskorps Ålborg A/S i 50 år. Udgivet som særudgave af Meddelelser fra Falck/Zonen, nr. 11, 1971. 44 sider, illustreret.
- Hytten, Oluf*: Beskrivelse af Dronningens Livregiments officerskorps samling af historiske minder ved en vandring gennem opholdslokalerne for officerer. 3. udgave. 1972. Upag. (Særnummer af Espontonen).
- Kanstrup, Anton*: Kampen for en tillidsmand. Aalborg værft november-december 1971. Forord af Erik Hansen. 1972. 48 sider, illustreret.
- Kohl, Ernst*: Limfjordstunnellens belyningsanlæg.
(i: Lampetten. Udgivet af Lysteknisk Selskab, 1970, side 62-70).
- Kunst i folkeveje*. [Nordjyllands kunstmuseum]. 1972. 16 sider, illustreret. (Særnummer af Aalborg viser vej).
- Nordjyllands kunstmuseum, Aalborg, Danmark*. [Katalog]. 1972. Upag. illustreret.
- Olesen, Svend B.*: Fra Svalegaard til Sparekasse. Udgivet af Sparekassen Nordjylland. 1972. 24 sider, illustreret.
- Olesen, Svend B.*: Nr. Tranders - en landsby i Aalborg. Udgivet af Sparekassen Nordjylland i anledning af indvielsen af Nr. Tranders afdeling. 1970. 14 sider, illustreret.
- Olesen, Svend B.*: Svenstrup ved vadested og valplads. Udgivet af Sparekassen Nordjylland i anledning af indvielsen af Svenstrup-afdeling. 1971.
- Olesen, Svend B.*: Aalborg domkirke. Budolfi kirke. 1972. 61 sider, illustreret.
- Forslag til opbygning af Aalborg Universitetsbibliotek*. Udgivet af Planlægningsgruppen for Aalborg Universitetscenter. Biblioteksgruppen. 1972. 68 sider + bilag.
- Rapport til Planlægningsgruppen for Aalborg Universitetscenter*. Af Projektgruppe IV. 1972. 109 sider + bilag.
- Sestoft*: Svømmehallen Haraldslund, Aalborg. Arkitekt Jacob Blegvad.
(i: Arkitektur, årg. 14, side 78-84, A 59, A 61, 1970).
- Tillidsmanden i klassekampen*. Ålborg-strejken/en sociologisk analyse. Af Jesper Due og Jørgen Steen Madsen. Tegninger af Steen Vester. 1972. 200 sider, illustreret.
- Aalborg kommune*: Byplanvedtægt nr. 37: Lykkeseje. 1970.

Aalborg kommune: Byplanvedtægt nr. 39 (Føtex m. v.) for et område i Aalborg kommune beliggende mellem Slotsgade og Fjordgade. 1970. 3 sider + 1 kort.

Aalborg kommune: Gade- og vejnavne. August 1972. 24 sider.

Aalborg kommune: Nørresundby. Partiel byplanvedtægt nr. 10. Løvvangen. 1971.

Aalborg kommune: Nørresundby. Partiel byplanvedtægt nr. 11. Havne- og industriområdet i Bouet. 1971.

Aalborg kommune: Nørresundby. Partiel byplanvedtægt nr. 12. Nr. Uttrup Nord-Borgmestervangen. 1971. 11 sider + 3 kort.

Aalborg kommune: Pendlingsundersøgelse i Aalborg kommune. 1971. 5 kort.

Aalborg kommune: Projekt database. Udgivet af Aalborg kommune/Kommunedata/IBM. 1972. Bd. 1-3.

Aars Aars kommune 1971-72 (Velkomstbog). 96 sider, illustreret + kort.

Personalthistorie:

Slægten fra Binderup Vestergaard. Om Niels Nielsen (Poulsen), født 1815, og hans hustru, deres forældre og efterkommere. 1971.

Gravesen, Jens: Endnu et bidrag til slægten Buus's stamtavle. Buus-erne fra Blenstrup sogn, hvori også mange med navnet Vammen forekommer. 1971. 134 sider.

Jacobsen, J. C.: Christenze Kruckow. En adelig troldkvinde fra Chr. IV's tid. 1972. 8+96 sider.

En slægt Hansen fra Lille Binderup. Om Hans Andersen (Back), født 1806 og hustru, deres forældre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1971.

Andersen, Harald: Erfaren mand. [Peter Riismøller].

(i: Skalk, 1972, nr. 1, side 3, illustreret).

Peter Riismøller 65 år.

(i: Kuml. Årbog for jysk arkæologisk selskab, 1969, side 6-8. 1970).

Årlige publikationer:

Aalborg-bogen 1971. Henning Kirkeby: Den gammelkære brændevin. Træk af en Aalborg-nærings historie. Udgivet af Selskabet for Aalborgs historie. 1971. 144 sider, illustreret.

Aalborg Stiftsbog. 1971. Redigeret af Knud Knudsen. Tegninger: Carlo Wognsen. Udgivet af Aalborg Stifts Landemode. 95 sider, illustreret. 1971.

Skønlitteratur og lokale tryk:

Færch, Lise: Himmelrummet. Tegnet og fortalt af Lise Færch. 1971. 26 sider, illustreret. [Schølns bogtrykkeri].

- Johnsen, Alfred*: Den røde hane galer. Fortælling om Skipper Klements oprør. Illustreret af Vibeke Vestergaard. 1972. 141 sider, illustreret.
- Lauritzen, Henry*: Den sidste vilje. 1971. 51 sider, illustreret.
- Lyngby Jepsen, Hans*: Da kærligheden kom til byen. 1972.
- Nielsen, Bjarne*: Lysnatten. 1971. 122 sider.
- Sange*. Samlet og redigeret af Edvard Wang Christensen, Erik Mersby og Henning Stoustrup. Det Broderlige Skydeselskab i Aalborg - Papegøjegildet af 1431. 1970. 32 sider.
- Vandmose Larsen, Knud*: Jærnfødderne. 1971. 122 sider.
- Vestergaard, Evan-Thore*: Efterklange. 1971.
- Wognsen, Carlo*: Himmerlandsskitser. Tekst og tegninger af Carlo Wognsen. 1971. 16 bl., illustreret. [Wilh. Burmesters bogtrykkeri].

Anmeldelser

Rokkedrejerbogen.

I dette efterår er udkommet en bog på Skalks forlag Wormianum med den særprægede titel Rokkedrejerbogen. Når man dernæst erfarer, at den er udgivet ved museumsdirektør Peter Riismøller, Gammel Skørping, spidser man ører og vejrer bytte; thi når to så skattede »institutioner« går i samarbejde, nærer man store forventninger, og lad det være sagt straks. De kan spændes meget højt uden at briste.

Rokkedrejerbogen er oprindelig betegnelsen for en gammel pergamentindbunden notesbog, som desværre er hårdt medtaget af tidens tand og musenes gnav; men trods det rummer den et utal af oplysninger nedskrevet af rokkedrejer Søren Christensen, kaldet Søren Drejer. Han var født i Als i Østhimmerland i 1679 og boede dér til sin død som næsten 87-årig i 1765. Denne mand kunne mere end at dreje spinderokker. Han byggede kåde til fiskerne langs Himmerlands Kattegatkyst, skar ligtræer til de afdødes grave, bandt bøger ind o. m. a.

I 1708 døde præsten i Als, og Søren Drejer kom i besiddelse af en notesbog, hvori præsten havde skrevet enkelte notater. Det var den bog Søren forvandlede til Rokkedrejerbogen. Dels ved at indbinde den i pergament, men først og fremmest ved gennem mere end 50 år at fylde den med sine mange optegnelser om stort og småt fra hjemegnen i et sprog, der er let læseligt endnu 250 år efter. Klage over de ødsle tider kunne han også: »Da var Danmark rig; thi de lode sig nøje med landets af Gud gifne gafer og lefte tarveligt. Der gik da ilcke penge her ud til andre

langt fra liggende lande enten for tee eller caffe, tobak og dyrebare vahrer, som den tid ikke var i brug. Ja. brænde viin var heller ikke i brug i de tider, end ikke meget for 60 år siden. I min barndomstid kunne giøres et stort brølup med 2 eller 3 potter brændeviin, men de brugte got øl.« Skål!

Søren Drejer var en meget vidende mand med en sund og kritisk indstilling til det, han hørte og læste. Flere af de gode råd og recepter, han gengiver, får ord med på vejen. »Er det sandt, ved jeg ikke«. »Det har en gammel læge skrevet«. »Det står til at forsøge«. En af Søren's herlige historier røber, at han ikke tror på havfruer, men nok på ellekvinder.

Den værdifuldeste del af Søren Drejers optegnelser er de mange personal- og lokalhistoriske oplysninger fra Østhimmerland og da specielt fra Als sogn. Impo-nerende er også fortegnelsen over hans bogsamling, der omfattede mere end 100 bind med vidt forskelligt indhold. Nogle kendes i dag kun i et enkelt eksemplar. Næppe nogen præst i Nordjylland ejede et tilsvarende bibliotek. Udover de nævnte ting er den gamle notesbog fyldt med allehånde oplysninger mellem hinanden. Her er anvisning på at bygge kåge, spinderokker og garnvinder, på indbinding af bøger, færvning af ligkister til fornemme folk. Her er gode råd, recepter, afskrifter af gamle dokumenter, sagn, drømme og meget, meget mere.

Det er Riismøllers store fortjeneste, at han ud af dette virvar har skabt en let læselig bog uden så meget som at ændre en tøddel i Søren Drejers sprogbrug og ortografi. Afdøde museumssekretær J. P. Jensen har udført et stort arbejde med tydning af skriften og vort samfunds formand vicestadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen har identificeret og kommenteret de mange bøger, som ofte er anført med mangelfuld titel i den gamle bog. Man kunne nok have ønsket en ligeså ud-tømmende forklaring til de ikke helt få ukendte ord, der korek kommer i recepterne og de gode råd.

Rokkedrejerbogens udstyr, typografi, format, indbinding, alt er nøje afstemt, så det nye både svarer til og fremhæver det gamle. Ideen med faksimiler af den gamle bog som for- og bagsats er fremragende, og man har heldigt undgået »krøl-lede bogstaver«.

Alle historieinteresserede bør læse denne bog; men for at gå for en ægte himmerbo må man eje Rokkedrejerbogen, — der også kan læses af vendelboer. Den fås for-medelst 28,50 kr. hos forlaget Wormianum, Jelshøjvej 9, 8270 Højbjerg. Telefon (06) 27 37 11.

Svend B. Olesen.

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Udflugterne

Traditionen tro blev der i sommeren 1972 afholdt to udflugter.

Jenle-turen.

Heldagsturen, der fandt sted søndag den 25. juni, foregik i det bedst tænkelige sommervejr. I to busser og et stort antal private biler kørte de ca. 100 deltagere fra Aalborg over Hvalpsund til Jenle. Vi blev her budt velkommen af Jeppe Aakjærs datter fru Solvejg Aakjær Bjerre, der holdt et inspirerende foredrag om Jenles historie samt hendes faders liv og færden på gården og egnen.

Derefter beså deltagerne stuerne, og særlig interesse vakte Jeppe Aakjærs arbejdsværelse, hvor alt står urørt fra hans død den 22. april 1930.

Mange af deltagerne benyttede lejligheden til at se Jeppe Aakjærs gravsted, der ligger nær den skønne Astrup vig.

For sidste gang var Jenle i sommeren 1972 åbent for offentligheden, og mange af deltagerne i vor udbytterige tur dertil var enige om at beklage lukningen af dette minderige sted. Der burde gøres udvej for, at Jenle i økonomisk henseende kunne prioriteres højt, når det offentlige yder støtte til kulturelle aktiviteter.

Fra Jenle gik turen over Skive-Estvad-Flyndersø til Sevel kro, hvor den medbragte mad spistes i hyggelige omgivelser.

Efter middagspausen gik turen til Hjerl Hede Frilandsmuseum, hvor et par timers ophold gav deltagerne rig lejlighed til at gøre kulturhistoriske studier.

I den smukke Sahl kirke gav vicedansbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen en interessant omtale af kirkens prægtige gyldne alter.

Afslutning af turen fandt sted på Højslev kro, hvor bl. a. blev sunget en sang, som A. Vestervig havde forfattet i dagens anledning. Dommer F. Juhl takkede på deltagerens vegne for den udbytterige tur, og formanden, Tang Kristensen takkede med forsamlingens tilslutning godsejer A. Horsens for udmærket tilrettelæggelse af turen.

Sensommerturen.

Denne tur foregik lørdag den 23. september med omkring 100 deltagere. Turens første mål var Hessel landbrugsmuseum. Efter at formanden havde budt deltagerne velkommen, fortalte sparekassedirektør Bugge Vegger, Farsø, om den gamle herregårds omdannelse til museum.

Deltagerne studerede grundigt de gamle bygningers indretning og de historiske ting, som såvel stuehus som udbygninger rummer et væld af.

Derefter kørtes til Farsø hotel, hvor man drak kaffe. Efter en spændende bortlodning af bøger skænket af Viggo Madsens boghandel, takkede dommer Juhl for Historisk Samfunds spændende og lærerige ture.

Turen afsluttedes med besøg i Vesthimmerlands Museum i Aars. Blandt deltagerne var der almindelig enighed om, at næste gang, man besøger dette righoldige museum, må der afsættes betydelig mere tid.

I de senere år har generalforsamlingen været henlagt til sensommerturen, men det har som regel voldt store vanskeligheder at få det hele afviklet på tilfredsstillende måde i de få eftermiddagstimer, der er til rådighed. Ledelsen har derfor ment, at det vil være mere tilfredsstillende at afholde generalforsamling i forbindelse med en foredragsaften i efteråret, hvilket forøvrigt vil være i god overensstemmelse med foreningens formålsparagraf.

Denne årbog, der udgør 33. bind, fremtræder i samme skikkelse som årbogen 1971. De ændringer i bogens udstyr, som blev bebudet i fjor, har det ikke været muligt at gennemføre, men de kommer.

Der findes i årbogen en oversigt over indholdet af årbøgerne 1912–71. Hvilken form en sådan oversigt bør have, har givet anledning til forskellige overvejelser. Forfatteren har imidlertid ment, at den foreliggende form giver det bedste overblik, når man ønsker at finde frem til, hvad der i årenes løb er skrevet om en bestemt lokalitet. Det er redaktionsudvalgets håb, at den foreliggende oversigt vil kunne tjene medlemmerne til nytte.

Medlemmerne gøres opmærksom på, at der endnu er mulighed for at erhverve den smukke og rigt illustrerede bog: Aalborg Bindingsværk, skrevet af arkitekt, docent Hans Henrik Engquist. Bogen, der er på ca. 135 sider, er forsynet med 81 fotografier og 29 tegninger. Den giver en udførlig historisk gennemgang af Aalborgs bindingsværkhuse, som fra gammel tid har præget Limfjordsbyen. Bogen kan fås ved henvendelse til kassereren til medlemspris kr. 26,50 inkl. moms og porto (normal pris kr. 38,25).

Følgende årgange af ældre årbøger kan fås for 8 kr. pr. bind: 1964–69, 1970–71 for 12 kr. og jubilæumsbogen 1962 for 5 kr. Bestilling sker ved henvendelse til kassereren.

Historisk Samfunds ledelse:

Vicestadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, Nørresundby, formand.

Rektor Kaj Løber, Aalborg, næstformand og sekretær.

Konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg, kasserer.

Skorstensfejermester Thomas Møller, Hostrup, Vestbjerg.

Godsejer Axel Horsens, Kongstedlund, Kongerslev.

Overlærer Svend B. Olesen, Aalborg.
Museumsdirektør Lars Rostrup Bøyesen, Aalborg.
Gårdejer Knud Ottosen, Nordkær, Vadum.
Adjunkt Peder Andersen, Godthaab, Svenstrup J.
Amtskontorchef Carl A. Larsen, Nørresundby.
Gårdejer Alfred Bøgh, Nysum, Arden.

Forretnings- og redaktionsudvalg:

Johs. E. Tang Kristensen, A. C. Jacobsensvej 16, Nørresundby, telf. 17 12 66.
Kaj Løber, Katedralskolen, Aalborg, telf. 12 28 36.
J. Jeppesen Jensen, Danmarksgade 96, Aalborg, telf. 13 80 22.
Svend B. Olesen, Nr. Trandersvej 69, Aalborg, telf. 12 59 72.
Lars Rostrup Bøyesen, Kong Christians Allé 21, Aalborg, telf. 12 48 08.

Artikler og andet vedrørende årbogen bedes tilsendt J. Jeppesen Jensen under ovenstående adresse.

Sammendraget driftsregnskab for året 1. april 1971 - 31. marts 1972

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
INDTÆGTER			UDGIFTER		
<i>Tilskud:</i>			Årbogen	27.100	00
Staten	2.500,00		Porto og udgifter ved udsendelse af årbogen	2.898	53
Kommuner	1.200,00		Udgifter ved udflugter	3.021	50
Banker og sparekasser	2.100,00		Annoncer	1.301	43
Institutioner	900,00	6.700 00	Kontorartikler, porto og telefon	618	20
Medlemskontingent	27.954	00	Dansk historisk Fællesforening	540	00
Indgået ved udflugter	2.371	30	Møder og repræsentation	254	83
Salg af bøger	483	20	Diverse udgifter	344	15
Renter	12	73	Saldo at overføre til 1972-73	1.442	59
	37.521	23		37.521	23

Undertegnede revisorer har i dag revideret regnskabet for året 1/4 71 - 31/3 72 og gennemgået de hoslagte bilag for indtægter og udgifter samt konstateret, at kassebeholdning på kr. 1.442,59 var tilstede.

Hals, den 23. november 1972.
Arne Pedersen. J. Gregersen.

Aalborg, den 19. november 1972.
J. Jeppesen Jensen.

INDHOLD

<i>Inskriptionen på Øster Hornum fonten.</i> Af læge Erling Rump, Vig	6
<i>Småtræk om bønder og sømænd i Helberskov i gamle dage.</i> Af pensionist Carl Juul, Terndrup	43
<i>Et tids- og kulturbillede fra Himmerland.</i> Af Thomas Svendsens erindringer. Redigeret af pastor emeritus Kristian Svendsen, Rødding	58
<i>Et Tønnies-billede fra H. C. Andersens besøg i Aalborg i 1859.</i> Af overlærer Svend B. Olesen, Aalborg	110
<i>Årets gang på en bondegård i Himmerland 1908–09.</i> Af pensionist Laurids Stigsen, Skærbæk	112
<i>Løgstør Grunde og Frederik d. 7.s Kanal.</i> Af bibliotekar N. H. Lindhard, Løgstør	118
<i>Fjellerad højskole og andelsmejeriet »Damgaard«, Fjellerad.</i> Af fhv. mejeribestyrer C. O. Vedsted, Fjellerad	136
<i>Et Aalborgskib på myndighedernes skriveborde 1807–08.</i> Af stud. mag. Benny Christensen, København	147
<i>Guldharalds høj, Hals.</i> Af viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals	153
<i>Småstykker fra Hals sogn.</i> Af viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals . .	153
<i>Hals Museum.</i> Af viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals	161
<i>Hessel Landbrugsmuseum.</i> Af sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø	162
<i>Hobro Museum.</i> Af adjunkt Jørgen Mentz, Hobro	164
<i>Vesthimmerlands Museum.</i> Af overlærer V. B. Qvist, Aars	165
<i>Aalborg historiske Museum.</i> Af museumsdirektør Torben Witt, Aalborg	167
<i>Litteratur om Himmerland og Kjær herred 1971-72.</i> Af bibliotekar Signe Pedersen, Aalborg	171
<i>Rokkedrejerbogen.</i> Anmeldt af overlærer Svend B. Olesen, Aalborg . .	175
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	177

Med særskilt paginering:

<i>Fra Himmerland og Kjær herred.</i> Fortegnelse over indholdet af årbøgerne 1912–71. Af J. Jeppesen Jensen, Aalborg	I
---	---

Fortegnelse over indholdet af årbøgerne 1912-1971

Af F. Jeppesen Jensen

Fortegnelse over indholdet af årbøgerne 1912-1971

Ved *F. Jeppesen Jensen*.

Aalborg Amt i almindelighed

	Årgang
A. Barfod: Norden for lands lov og ret	1959
Chr. Petresch Christensen: Tilstanden i Himmerland ved år 1735	1917
A. C. Ertbøll-Nielsen: Sogneforstanderskab. Et stykke kom- munalhistorie fra Østhimmerland	1916
—: Fra Himmerlands Vesteregn	1920
—: Skolelærere i Aalborg amt år 1862	1930
Knud Gemzø: Lidt om fredninger indenfor Aalborg amt	1962
Gudmund Hatt: Himmerlands oldtid	1938
Ejler Haugsted: Himmerlands herregårde	1938
Ludv. N. Hedelund: Bronzealder votivfund i Vendsyssel	1932
Henning Henningsen: Kirkeskibe i Aalborg Amt	1953
Aage Houken: Om Himmerlands stednavne	1933
—: Mere om Himmerlands stednavne	1956
F. Elle Jensen: Kirkelige forhold i Himmerland omkring 1870.	1945, 1946
—: Kirke- og kulturhistoriske småting fra ældre tid	1955
Flemming Jerk: Himmerlands herregårde og udstykningen . .	1957
C. Klitgaard: Fru Landboreformernes tid	1913
—: Den store nordjydske hekseforfølgelse	1915
Regnar Knudsen: Vesthimmerlands runestene i ny belysning. .	1938
Chr. Kollerup: Slavekrigen i Vesthimmerland	1949
—: Hvad de gamle oplevede og fortalte	1954
A. P. Lauritsen: Aalefiskeriet i Limfjorden	1914
J. T. Lundbye: Vejenes udviklingshistorie i Himmersyssel . . .	1920

Jørgen Mentz: Hobro Museum	1971
Henrik Møller: Historisk Samfund for Aalborg Amt 1912-1937	1937
—: Fra Himmerland og Kjær Herred. Kronologisk indholds- fortegnelse 1912-1957.....	1957
—: Historisk Samfund for Aalborg Amt gennem 50 år	1962
—: Lokalhistorisk litteratur	Hvert år fra 1940-1963
Carl Lindberg Nielsen: Fra Grevens Fejde	1949
N. C. Nielsen: Om det gammeldags ålefiskeri i Limfjorden ..	1912
O. Kofoed Nielsen: Limfjordskommissionen af 1908	1967
S. Vestergaard Nielsen: Himmerlandsstævnet i Aars 26. juli til 1. august 1937	1938
—: Nye mosefund fra Vesthimmerland	1944
—: Offersten fra Jernalderen.....	1952
V. Nordmann: Himmerlands geologi	1938
Svend B. Olesen: Romanske døbefonte i Himmerland	1968
Signe Pedersen: Litteratur om Aalborg og Aalborg amt. Hvert år fra	1964-1971
Hans Povlsen: Nocturne (digt)	1938
—: Her har jeg rod	1962
J. Rasmussen: Af lærer og kirkesanger Christen Brøggers op- tegnelser	1926, 1927, 1928
Carl Raaschou: Nye sydøsthimmerlandske fredninger	1963
—: Opsætsige nordjydske reformationspræster	1969
August F. Schmidt: Helligkilder i Himmerland og Kjær herred	1924
—: Sagn og tro knyttet til sten i Aalborg amt	1930
—: Fra den gamle landsby	1933
—: W. Dreyer. Vesthimmerlands arkæolog	1945
—: Nogle bemærkninger om himmerlandske landsbylove ...	1945
—: Chr. Christensens beskrivelse af Aalborg amt	1961
Gudmund Schütte: Himmerlands navn og saga i Hedenold ..	1916
—: Himmerlandsk hedenskab	1929
—: Kimbrernes herkomst	1933
—: Kimbrernes oprindelse og folkeart	1938
—: Kimbrernes hjemsted	1939
—: Kimbrer og Teutoner	1942
B. Seidelin: Fortegnelse over bøger og småkitser vedrørende Aalborg amt.....	1921

N. C. Skaanvad: Blaakilde og vandmøller ved Villestrup Å	1967
S. C. Sortfeldt: Himmerlandske stednavne	1931, 1932
Johannes Tholle: Flora og folketro, især i Aalborg amt	1951
Søren Vasegaard: Himmerlændinge set med en indfødts øjne . .	1938
Johannes Vejlager: Genforeningsmindesmærkerne i Aalborg amt	1925
Kr. Værnfelt: Småstykker fra Aalborghus lensregnskaber, Viborg landsting, Kjær herreds og Fleskum herreds ting- bøger	1970
G. Østergaard: Fra stændertiden med særlig henblik på Aalborg amt	1926, 1927, 1928
—: Lidt uddrag af Farstrup og Axelsons dagbøger	1952
Th. Østergaard. Aalborg og Ørbæk som møntsteder	1944
Svend Aakjær: Aars og Kongerslev	1962

Ajstrup

L. Vesten: Ajstrup kirke i Kjær herred	1930
--	------

Als

Anthøn Fuglsang: En rotteproces og dom	1936
Th. Johansen: Af Brogaards historie, Alsogn, Hindsted herred	1940
Carl Juul: Jørgen Rytters Tobak	1969
—: Himmerlandske orlogsgasters oplevelser i Napoleonstiden	1970
—: Originaler og andre godtfolk i Helberskov omkring år- hundredskiftet	1971
C. Klitgaard: Lidt om de ældre præster i Als.	1925
M. Larsen: Om degne- og skoleforhold i Als, Øster Hurup og Helberskov	1952
—: Haslevgaarde	1958
Chr. B. Lund: Lidt om ålefiskeriet i Mariager Fjord ud for Als Odde	1951
Carl Raaschou: Det særlige Mikkelsdags-offer i Als	1957
—: Skovene i Als sogn	1957
—: Toldsteder ved Mariager Fjord	1961
—: Als Hjemstavnsmuseum	1957, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965
Regner Thorup: Als Hjemstavnsmuseum	1971

Alstrup

Kr. Gravesen: Den gamle Kræn Byrialsen i Alstrup 1969

Biersted

J. Jeppesen Jensen: Nordkær. Nogle bidrag til dens historie . . . 1971

Binderup

S. Vestergaard Nielsen: Kimbrerborgen i Borremose 1935, 1941, 1943

Bislev

F. Elle Jensen: Skoleholder Jens Christensen Broch i Bislev . . 1945

Alexander Rasmussen: Arkivet på Lundbæk 1913

Blenstrup

Hans Ellekilde: Herregaarden Lindenburgs sagnhistorie 1950

Alexander Rasmussen: Et brev fra Lindenburg 1813 1916

—: Kulturbilleder fra Lindenburg 1919

Brorstrup

A. Holst-Thomsen: Af Brorstrup sogns præste- og degne-
historie 1961

—: Brorstrup kirke 1964

Alfred Saaby: Fra Brorstrup sogn 1954

Buderup

Agnes Bruhn, f. Licht: Barndomsminder fra Juelstrup præste-
gård i 1870erne 1944

Kr. Værnfelt: Aalborg Hospitals godshistorie (Sørup) 1948

Bælum

Chr. Heilskov: Bælum sogn gennem
syv sekler 1930, 1931, 1932, 1933, 1934

—: Vorgaards historie 1918

Dall

- Kr. Værnfelt: Lidt Himmerlandshistorie (Dall) 1941
 —: En mordsag fra Dall 1944

Durup

- J. Heltoft: Herremanden og præsten (Nøragergaard) 1939

Ellidshøj

- C. Klitgaard: Af Ellidshøj-Svendstrup præstehistorie 1944
 Kr. Værnfelt: Raakildegård 1944

Egholm

- Chr. Petresch Christensen: En frierfærd til Egholm 1931
 Kr. Værnfelt: Egholmbogen. Historisk-topografisk beskrivelse
 af øen Egholm, Vor Frue landsogn, gennem 400 år 1935, 1936, 1937

Farstrup

- J. Jeppesen Jensen: Hornskovgaard og dens ejere 1965
 A. Sørensen: Et skelbrev (Barmer) 1945

Farsø

- P. Bach: Farsø-folk i forrige århundrede. Kræmeren 1951
 Louise Deuvs: Landsbyen Farsø 1922
 Møller-Græsdal: Præsten Knud Bjerrum til Farsø og Vognsild 1916
 Carl Lindberg Nielsen: Arvelig på spindesiden (Ebdrup) 1943
 N. N.: Gestapo på jagt. Beretning af en mand fra Farsø-egnen 1956
 Marie Simonsen: Farsø-runestenen 1958
 Th. Thomsen: En vesthimmerlandsk bondetype. (Holme) .. 1948

Ferslev

- Oscar Marseen: Ferslev-huset 1962

Foulum

- Henning Heilesen: Hr. Mads (Iversen) i Foulum 1954
 Jacob Regnar: Foulum skoles historie 1961
 —: Foulum kirke 1965

Fræer

- A. C. Ertbøll-Nielsen: Om Tustrup hovedgård og dens beboere
 efter 1818..... 1928
 Niels Hjorth: Folkelønninger på Tustrup 1916

Gedsted

- Ellen Kristensen: Ung i Gedsted 1966

Geraa

- Jens Bak: Gjeraaen, et stykke vendsysselsk natur 1961

Gislum

- Alexander Rasmussen: Konerne i Nyrup 1919

Giver

- Søren Nielsen: Et bad af hedens historie 1952
 —: Ottebakken i Skivum 1952
 —: En gravhøjs historie 1956
 —: Min hjemegns mosaik 1967

Gudum

- Th. Johansen: Gregers Martin Bech. (Gudumlund) 1928
 Alexander Rasmussen: Et besøg på Gudumlund år 1776 1922

Gunderup

- F. Elle Jensen: Om Baptismen i Gunderup 1957
 P. M. K. Lundsgaard: Ved Lundby den 3. juli 1864 1912
 J. Marcussen: Berigtigelse i anledning af to digte.
 (Slaget ved Lundby) 1917
 Henrik Møller: Mindestenen i Lundbykrat 1930
 —: Et 1000-årigt runeminde. Haals-stenen eller Gunderup-
 stenen 1934
 —: Gennem Gunderup sogn 1939
 N. N.: Mindefesten ved Lundby den 3. juli 1914 1914
 Alexander Rasmussen: To digte om slaget ved Lundby 1914

Gundersted

- J. Brahms: Navnsø Marked 1926
 Anders Johansen: Navnsø Marked 1940

Hadsund

- C. Klitgaard: En slagting i Hadsund 1916

Hals

- K. Carøe: Homoøpatpræsten i Hals 1919
 Jens Gregersen: Hals Skanses historie 1956
 —: Af Hals private realskoles historie 1960
 —: Ved Limfjordens munding 1965
 C. Rise Hansen. En klage over lodserne i Hals 1852 1971
 F. Elle Jensen: Ludvig Daniel Hass, præst i Hals og Nibe 1961
 Sv. Gram Jensen: Nogle bidrag til Hals sogns historie indtil
 1536 1951
 G. Honnens de Lichtenberg: Hals fyrskib. 1961
 N. N.: Funden begravelse i Hals kirke 1914
 Kr. Værnfelt: En landsby, hærget af sandflugt (Skovshoved).. 1943
 —: Ved skov og strand. Hov i Hals sogn 1945, 1946, 1947

Hasseris

- Kr. Værnfelt: De tre Hasseriser 1954, 1955

Havbro

- P. Bach: Pioneren Søren Piesen 1952

Hellum - Hindsted herreder

- C. Klitgaard: En vidneførsel om Hellum-Hindsted herreders
 tingsted 1916
 Envold Nielsen: Lidt fra Hindsted herred 1966
 J. Ankjær Pedersen: Helligdomme og tingsteder i Hellum
 herred 1951
 —: Helligdomme og tingsteder i Hindsted herred 1951

Hornum herred

- Th. Johansen: Af Hornum herreds saga 1944
 Alexander Rasmussen: Folkevæbningen i Hornum herred 1848. 1913

Horsens - Hammer

- Chr. Petresch Christensen: Hovedgården Langholt ved
 år 1744 1927
 —: Hammer Bakker i gamle dage 1965
 Niels Hald: Horsens kirke i Kjær herred 1913
 —: Sognepræster i Horsens-Hammer-Sulsted-Ajstrup fra
 reformationen til 1760 1915
 —: Fra sogneforstanderskabets første dage i Horsens-Hammer
 kommune 1937
 —: De sidste amatør-fiskere i Horsens-Hammer 1946
 —: For 100 år siden. Fra Horsens-Hammer sogneforstander-
 skabs protokol 1949
 Kr. Værnfelt: Langholt hovedgaard 1952
 —: Korset ved vejen 1958

Hvorup

- Chr. Petresch Christensen: Hvorup kirke i Kjær herred 1923
 Johs. E. Tang Kristensen: Pottemageri i Hvorup 1964
 —: Sundby-Hvorup sognehistoriske Samling 1971
 Sigurd Kristensen: En fæstebonde mister sin gård. (Lindholm) 1940
 Kr. Værnfelt: Træk af Sundby sogns historie 1965
 —: Historien om de tre Torper 1968

Kjær herred

- Chr. Petresch Christensen: Fra »Kejserens Tid« 1912
 —: Kjær herreds skove i gamle dage, navnlig i det 17. år-
 hundrede 1914, 1915
 —: Kjær herreds skoler og skolevæsen 1920, 1921
 —: Militærvæsen og militærpersoner 1924
 J. Jeppesen Jensen: En skarpretters lønforhøjelse 1631 1970
 Alexander Rasmussen: Et bryllupsdigt fra Kjær herred 1918
 Kr. Værnfelt: Tingsvidner fra Kjær herred 1934
 —: Kjær herreds knaber og deres frænder 1967
 —: Ejendomsforholdene i Kjær herred fra 1500 til 1950 1969

Komdrup

- Alexander Rasmussen: Den hollandske kvinde i Komdrup 1921
 —: Komdrup sogns beskrivelse 1924, 1925

Kongerslev

- P. Andersen: Minder fra Nørre Kongerslev 1921
 A. C. Ertbøll-Nielsen: Om Kongerslev pastorats degne 1914
 —: En maltkølle i Nørre Kongerslev 1926
 —: Skoleholdersønnen i skomagerlære 1926
 —: Indblik i bondegården om ved 1860. (Nørre Kongerslev).. 1946
 Alexander Rasmussen: Fire politiske breve 1912
 —: Hr. Glob Milling i Sønder Kongerslev 1921
 —: Nørre Kongerslev sogns beskrivelse og historie 1930
 Peter Riismøller: En middelalderlig træbro ved Kongstedlund 1948

Kornum

- A. Tuxen. En præstegård i Himmerland (Kornum) og dens
 beboere ved år 1700 1916

Livø

- Anton Jakobsen: Om Livø 1915
 Harald Leth: Lidt om Livø. 1914

Lovns

- F. Elle Jensen: En hoveristrid (Hessel) 1946
 —: Forvalter på Hessel 1947, 1949
 —: En herregård i forfald (Hessel) 1950
 —: Jagten »St. Paulus« endeligt 1951
 —: Hvalpsund færgested 1952
 —: Bryllup på Hessel. Af proprietær Bruhns erindringer 1964
 S. Bugge Vegger: Hessel Landbrugsmuseum 1971

Løgsted

- K. Møller: Degne i Kornum og Løgsted 1929
 —: Løgsted sogn 1930, 1931, 1932, 1933

Løgstør

- Michael K. Carlsen: Limfjordsmuseet - et regionsmuseum 1971
 A. Sørensen: Løgstør i midten af det 18. århundrede 1943

Malle

- Svend B. Olesen: Svenstrup. En gård i Vesthimmerland 1969

Møv

- Th. Johansen: En veteran fra 1808, Niels Pedersen fra Egense 1913
 S. Vestergaard Nielsen: Fra Egense i Møv sogn for 60 år siden 1940
 N. C. Pedersen: Kong Kristian II i Møv 1945
 —: Hr. Oluf (Nielsen) i Møv 1945
 Alexander Rasmussen: Vildmosegaard's grundlæggelse 1917
 Kr. Værnfelt: Lidt om Møv sogn 1945

Nibe

- Anthon Fuglsang: Vindmølle til afløsning af hestemølle (Nibe) 1950
 C. Klitgaard: En ægteskabshandel (Nibe) 1919
 —: Nibe 1938
 Dagmar Larsen: Kulturbilleder og typer fra Nibes glans-
 periode 1925, 1926, 1927
 Holger Rasmussen: »Vi stakkels fiskermænd i Nibe« 1962

Næsborg

- Anders Johansen: Næsborg sogn 1931, 1932
 C. Klitgaard: Et »Oprør blandt Slet herreds bønder (Næsborg) 1919

Nørresundby

- Chr. Petresch Christensen: Lidt om Nørresundbys brand den
 17. juni 1865 1915
 Kjeld Galster: Et handelshus' fallit i Nørresundby 1859 og 1865 1951
 —: En bagersvends kontrakt med sin arbejdsgiver for omtrent
 100 år siden 1959
 Johs. E. Tang Kristensen: Portrætmaleren Ole Magnus Rasch 1962
 —: Nørresundbys brand den 17. juni 1865 1965
 Henrik Møller: Et minde rejst for frihedskæmperen Lars Dyr-
 skjøt 1951
 Kr. Værnfelt: Nørresundby Færgævæsen 1964

Nørre Tranders

- Svend B. Olesen: Nr. Tranders kirke 1966
 —: Mordsagen fra »Lille-eng« i Vejgaard 1970
 Kr. Værnfelt: Af Nørre Tranders historie 1966
 Leo Wad: En latinsk indskrift i Nr. Tranders kirke 1956

Nøvling

- Helge Kaarsberg: Pibemager Christian Bruun i Gistrup 1958

Ove

- P. Christensen: En godsejer, der lod en del fæstegårde stå ledige 1940

Ranum

- Chr. Petresch Christensen: Abbed Anders Andersen og Vitskøl
 klostets jordebog af 1552 1922
 A. C. Ertbøll-Nielsen: Fra Ranum og omegn om ved 1850 1921
 F. Elle Jensen: Amtsprøbst Becker og det første Ranum Semi-
 narium 1954
 Alexander Rasmussen: Navnet Vitskøl 1920
 C. M. Smidt: Vitskøl Klosterkirke 1938
 A. Sørensen: Ermegaard Gyldenstjeres låsebrev på Bjørnsholm
 1597 1945
 Jens Østergaard: Medicinske planter fra Vitskøl Klosterhave.. 1959

Ravnkilde

- Alfred Bøgh: Nysum bymænds overenskomst 1771. 1971
 Charles Christensen: De nyeste undersøgelser ved Nørlund .. 1957
 A. C. Ertbøll-Nielsen: Folketingsmedlem Anders Nielsen,
 Fyrkilde 1925

Rebild (se Skørping)

Rold

- Rud. Sørensen: Gamle Vejspor i Rold Skov 1948
 —: Blade af træskomageriets historie i Rold Skov-egnen 1958
 —: Hundrede år af Rold skovenes historie 1962

Sebber

Chr. Andersen: Sebber-Store Ajstrup kommunes deling	1919
—: Fra Sebber sogn	1921
E. Justesen: Sebbersunds sidste skipper	1953
—: Postkønen i Sebbersund	1955
—: To Sebber-herremænds eftermæle	1960
Poul Møller: Sebberkloster	1937
Alfred Thomsen: Hvad betyder Sebber?	1943

Simested

F. Elle Jensen: Da præsten i Simested blev afsat	1941
--	------

Skarp Salling

J. Thulstrup Christensen: Skarpsallingkarrets findested, og hvorledes det fandtes	1936
Chr. Kollerup: En vesthimmerlandsk landsbylærer	1950

Skelund

E. W. Jacobsen: Fra Skelund præstegård	1927
Albert Larsen: En navnesag og et navn (Skelum)	1960
Valdemar Pedersen: Træmændene i Skelum	1951

Skibsted

A. C. Ertbøll-Nielsen: Fra hoveriets dage. (Randrup)	1913
Gunnar Foss: Randrup. En datters minder fra barndom og tidligste ungdom	1952
Fr. T. Hvass: Nogle ungdomserindringer fra 1863-64. (Randrup)	1914
—: Barndoms minder. (Randrup)	1918

Skørping

A. C. Ertbøll-Nielsen: Hr. Wadum i Skørping og hans års- regnskab	1946
C. A. J. Larsen: Hellig Kors Kilde i Skørping	1924
Henrik Møller: Den »hellige« kilde i Skørping	1927
E. Rasmussen: Hjemstavns- og Spillemandsmuseet i Rebild	1960, 1962, 1968

Solbjerg

- Fr. Møller: Viffertsholm og dens ejere 1927
 N. C. Skaanvad: Korup vandmølle. 1964

Store Ajstrup

- Søren Dahl: Glimt fra svundne tider. (St. Ajstrup) 1960
 —: Da rygtet om De Rendsborg-slavers udbrud i marts 1848
 nåede St. Ajstrup 1961

Strandby

- H. J. Bornes: Da medlemmer af det danske kongehus blev jord-
 besiddere i Himmerland 1970
 A. C. Ertbøll-Nielsen: Fra en bondegård i Vesthimmerland
 (Ertbølle) omkring 1800 1922
 —: En førstemand i tid og stand (i Strandby-Sjørup) 1923
 M. C. Nielsen: Kystlandet i Strandby sogn ved Limfjorden .. 1929
 Sigvard C. Sigvardsen: Træk af Strandby sogns historie gennem
 tiderne 1966

Suldrup (se Sønderup)

Sulsted

- Christen Møller: Minder fra Sulsted præstegård 1966
 L. Vesten: Sulsted kirke 1934
 Kr. Værnfelt: Af Sulsted sogns historie 1939

Sundby (se Hvorup)

Svenstrup

- Kr. Værnfelt: Svenstrup Kro 1956

Sønderholm

- Chr. Iørgensen: En oldtidsboplads i Sønderholm 1930
 Kr. Kolding: Store Restrup 1939, 1941
 G. Kr. Mortensen: Mundheld og talemåder fra Sønderholm
 ved 1870-80 1936
 Svend Aage Reerslev: Adelsminder i Sønderholm Kirke 1955

Sønderup

F. Elle Jensen: Af Sønderup og Sulsted kirkes historie 1960

Ullits

Jacob Regnar: Gammel Ullits skole 1964

—: Om Ullits kirke. Glimt af menighedslivet 1967

Ulsted

Thomas B. Thomsen: Digteren Bette Søren 1920

Kr. Værnfelt: Af Ulsted sogns historie 1953, 1959, 1960, 1961

Vadum

Niels Kyø: Lærer C. P. Clausen, Østerhalne 1945

O. M. Ovesen: Oplevelser under besættelsestiden 1967

Thorkild Ramskou: Østerland og Østerhalne 1963

Kr. Værnfelt: Rødslet 1942

Vebbestrup

Regnar Pedersen: Et vigtigt fund af støbeforme i Vester Doense 1948

—: Slotshøjene. En gravplads fra yngre Stenalder i Sydhimmerland 1949

Vesterbølle

Klaus Ebbesen: En stenaldergrav fra Vesthimmerland
(Svingelbjerg) 1971

L. Sigv. Jensen og Jacob Regnar: Da hovbønderne på Lerkenfeldt strejkede 1969

C. Klitgaard: Landsdommer Peder Lerche og magister Chr. Stistrup 1920

Vester Hassing

Chr. Petresch Christensen: Et grandebrev fra Stade 1920

Anna Myrhøj, Staegaards beboere fra 1688-1737 1949

Kr. Værnfelt: Striben 1952

—: Stade udskiftning 1957

Vindblæs

- J. A. Amdisen: Lidt om overtro i Maren Haanings rige 1950
 Møller-Græsdal: De kloge koner i Vesthimmerland 1916

Vilsted

- Chr. Kollerup: Fra Vilsted sogn 1956, 1960
 —: Vilsted kirke i Slet herred 1958
 —: Af en Vilsted præsts saga 1963
 N. Kyø: To forsvundne Vesthimmerlands-søer (Vilsted og Sønder Sø) 1940, 1941

Visborg

- H. H. Hvass: Om oberst Andreas von Arenstorff til Visborggaard og Havnø 1931
 Fr. Møller: Mamsellen på Visborggaard 1917
 August F. Schmidt: V. Fribert, Havnøs historiker 1943

Vokslev

- O. M. Hofman-Bang: Et grandebrev for Vokslev By 1914
 S. Kvist: Minder fra Vokslev sogn 1936

Øls

- Henning Heilesen: Et forslag til »Konfirmationsordning« fra 1729 1959

Øster Hassing

- C. Klitgaard: Bysmeden i Gandrup 1920
 Kr. Værnfelt: Hekseri i Øster Hassing 1948

Øster Hornum

- Anthon Fuglsang: Da bonden trælledede under brændevinens svøbe 1950
 C. Klitgaard: En mandhaftig frue (Anne Helvig Gyldenstjerne) 1917

Aaby

P. Falborg: Minder fra mine bedsteforældres tid 1961

Aalborg

- C. Behrend: Et brev fra stiftsprovst Hald i Aalborg 1916
- C. V. Sehestedt Bohn: En kuriøs gravskrift 1915
- Jørn Bower: Flintminen på Skovbakken 1953
- Chr. Petresch Christensen: Tømmermandens tanker 1913
- Knud Dynesen: Atelier H. Tønnies i 100 år 1856 - 9. februar -
1956 1963
- Kjeld Galster: Aalborg og Nørresundby besat 1864 1950
- : H. C. Andersen og Aalborg. Hvorledes »Jylland mellem
tvende Have« blev til 1957
- Axel Garboe: Et doktor-diplom fra Padova. (Dr. Niels
Jespersen) 1950
- S. Grantzau: Den danske tændstikindustri grundlægger Ole
Chr. Green 1962
- : Aalborgmalere i 500 år 1969, 1970
- Peter Holm-Rasmussen: Aalborg Graabrødrekloster 1966
- F. Elle Jensen: Baptistsagen i Aalborg i 1840erne 1953
- : Biskop Jørgen Swane. Bidrag til en karakteristik 1963
- Chr. Iørgensen: Det underjordiske Aalborg 1934, 1936
- : Aalborg Domkirke 1943
- : Meddelelser om Aalborg historiske museum
1938, 1939, 1940, 1941 1942
- C. Klitgaard: Dr. med. Niels Jespersens regnskabsbog
1661-1668 1913
- : Aalborg gamle Raadhus 1916
- : Aalborg Pinsemarked 1937
- C. P. Knudsen: Kaperfarten fra Aalborg 1808-1811 1929
- Johs. E. Tang Kristensen: Nogle minder om Hans Peter Barfod
og det Barfodske hjem 1970
- : Turist i Aalborg og Limfjordsegnene 1794 og 1795 1963
- : Kong Frederik den Sjettes besøg i Aalborg i sommeren 1824. 1968
- Jørgen Lundbye: Fra Ortodoxiens tidsalder. Biskop dr. theol.
Mathias Foss' liv og virke 1950

A. M. S. Myrhøj: Om navnene »Kastet« og »Visse«	1943
Svend B. Olesen. Om Didrik Grubbes epitafiebillede	1962
—: Et renæssanceskab i Aalborgstuen og dets første ejere	1971
Peter Riismøller: Aalborg historiske Museum.	
Hvert år fra	1943-1970
Otto Smith: Koleraen i Aalborg 1853	1928
H. Stegmann: Pulpiturer og stolestader i Budolfi Kirke	1941
J. P. Stenholm: Skipper Klement og Aalborg Slot	1918
—: Ligfærd og lejersteder i Aalborg	1922
—: Budolfi Kirke	1923
H. Støvring-Nielsen: Hans Bartholomæussens regnskab 1521	1962
Kr. Værnfelt: Bøddelens hus	1952
—: Skaveport og Skavebro	1952
—: Ved Hestemarked og Søboder (Nytorv-Kongensgade)	1962
—: Af Bispensgades saga	1963
—: Algade i Aalborg	1964
—: Fruebyen i Aalborg. En by bliver til. (Nørregade, Brede- gade)	1971
Torben Witt: Aalborg historiske Museum	1971

Aarestrup

J. A. Bundgaard: Bondedreng i Ersted 1864-1880. Erindringer af billedhuggeren J. A. Bundgaard	1962
A. C. Ertbøll-Nielsen: Driftsregnskaber fra en gammel arve- fæstegård (Torsted)	1924
Th. Johansen: Af Aarestrup skoles historie	1923
—: Torstedlund Skov	1932
—: Aarestrup by og marker	1934, 1935
—: Af Aarestrup sogns historie. Torstedlund birk, kirker, præ- ster og lærere m. m.	1936
—: Ersted, Stubberup, Røde Mølle	1937
—: Torstedlund Hovedgaard	1939
J. Nørgaard: Jens Kristensen i Ersted	1937
August F. Schmidt: Folkemindfortælleren Jens Kristensen i Ersted	1935

Aars

- S. Vestergaard Nielsen: Vesthimmerlands Museum i Aars.
 Hvert år fra 1935-61
 —: Legatstifteren Christen Nielsen Meiling og Sofie Anders-
 datter Thoustrup. Et bidrag til Aars sogns historie 1939
 V. B. Qvist: Vesthimmerlands Museum i Aars.
 1963, 1964, 1965, 1966, 1969 1971

Personal- og slægtshistorie

- Hans Ellekilde: Ældre skildringer af »Tordenkalven« 1949
 A. C. Ertbøll-Nielsen: Seminarielærer Niels Pedersen,
 en minderune 1922
 —: Politikeren Villads Holm. Et mindesmærke i ord 1940
 Gunnar Foss: Af en gammel kunstners erindringer.
 (Harald Foss) 1949, 1951
 Kjeld Galster: Agent Johan Georg Galster 1948
 —: Nikolaj Fogtmann, biskop i Aalborg 1949
 —: Blichers datter og svigersøn Malvina og Rasmus Berg i
 Nordjylland 1959
 B. Hage: Leonard Lorentzen, overkommandersergent
 1788-1872 1954
 E. W. Jacobsen: Præsteslægten Wagaard i Skelund og Visborg 1924
 F. Elle Jensen: J. A. Bunde. (Alstrup) 1958
 Erhardt Justesen: Aner — og andet rundt Sebberfjord 1959
 C. Klitgaard: En gammel bryllupsvis. (Aalborg) 1914
 —: Gildebrødre i Guds Legems Lav i Aalborg i årene
 1537-1624 1914, 1916, 1919, 1920
 M. Larsen: Familien Beaujou 1960
 P. Lauritzen: Kreditforeningsdirektør, overretssagfører
 E. E. Elmquist 1947
 John Lindholm: Rasmus Berg 1915
 Anna Myrhøj: Lidt om Bagge-slægten fra Ribe og Suhr-slæg-
 ten fra Aalborg 1949
 Henrik Møller: Alexander Rasmussen in memoriam 1932
 —: N. Hedelund og J. Rasmussen til minde 1934
 —: Rasmus Leth, Smidie til minde. 1938

—: J. Thulstrup Christensen, Niels Hedin og Chr. Petresch Christensen til minde	1942
—: Bankdirektør Chr. Iørgensen til minde	1943
—: Th. Johansen til minde	1953
—: Førstelærer Niels Hald til minde	1954
—: Rektor dr. phil. Kjeld Galster til minde	1960
—: S. Vestergaard Nielsen til minde	1962
—: Ove Johansen til minde	1965
S. Vestergaard Nielsen: Herredsfogden Kristen Sørensen Testrup	1938
N. N.: Skipper Clements minde i Svenstrup	1924
N. N.: Toldinspektør Morten Nielsen Strandgaards selvbiografi	1957
Alexander Rasmussen: Klavs Gjerding	1913
J. Rasmussen: Rasmus Kaagbygger og hans sønners historie . .	1918
Otto Smith: Marinus Herskind, hans slægt og hans barndoms- erindringer	1922
J. P. Stenholm: Jørgen Berthelsen, »Kolonihavernes Fader« . .	1921
Kr. Værnfelt: Henrik Møller til minde	1969

186926323 Nordijske Landsbibliotek